

СТЕПАН БАНДЭРА

1909-1959-2009

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

СТЕПАН БАНДЕРА:
1909 – 1959 – 2009

Збірник статей

Упорядники
Богдан Гордасевич, Микола Посівнич

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

Львів
“Тріада плюс”
2010

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4УКР) 6–45
Б 23

Б 23   **Степан Бандера: 1909 – 1959 – 2009.** Збірник статей.
Упорядники Богдан Гордасевич, Микола Посівнич. – Львів:
“Тріада плюс”, 2010. – 220 с.

ISBN 978-966-486-065-6

Пропонований читачам збірник статей містить думки різних авторів з України, Росії та Польщі щодо постаті одного з керівників українського визвольного руху – Степана Бандери.

Хто він – Герой? Зрадник? Символ? Колаборант? Нацист?

На всі ці та інші запитання допитливий читач знайде відповіді в текстах, які мають діаметрально протилежний зміст, та відповідно до них зможе сформувати власне бачення чи думку. Дискусії навколо визнання Президентом Віктором Ющенком Героєм України Степана Бандери та вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті й надалі не вщухатимуть, тому видавці переконані, що даний збірник статей стане одним із кроків у подоланні тих стереотипів, які утвердилися в суспільній свідомості.

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4УКР) 6–45

© Богдан Гордасевич, 2010
© Микола Посівнич, 2010
© “Тріада плюс”, 2010

ISBN 978-966-486-065-6

ПЕРЕДМОВА

Роль особистості в історії досі є однією з найбільш дискусійних проблем для вчених. Проте важко заперечити, що воля та діяльність окремої людини здатні переломити, здавалося б, закономірний хід подій. Життя багатьох історичних осіб є яскравим підтвердженням цього факту. Минуле українського народу багате на визначні фігури. Недаремно цілі етапи національно-визвольної боротьби окупанти пов'язували з його провідниками, називаючи українців за їхніми іменами – мазепинцями, петлюрівцями, бандерівцями. Тому знищення саме цих людей, причому повне – як фізичне, так і морально-політичне – було головним завданням окупантів у придушенні цього руху. 1926 року від куль агента ГПУ гине Головний отаман УНР Симон Петлюра, через дванадцять років бомба від НКВД перериває життя Провідника ОУН Євгена Коновальця. Проте цими вбивствами зупинити поступ українців до волі не вдалося. На боротьбу піднялося нове покоління, що представило свого лідера – Степана Бандеру. Він, як і багато його ровесників, пережив гіркоту поразки ЗУНР та становлення польської окупаційної влади. Небажання й надалі терпіти такий стан речей приводило молодь до лав УВО-ОУН. Цей старт відіграв визначальну роль у формуванні їхнього світогляду. Доля поставила перед Бандерою і тисячами інших юнаків і дівчат вибір – бути поневоленими або боротися за свободу. Вони обрали останнє й повністю присвятили себе служінню ідеї Української Державності.

Однією з найменш вивчених постатей визвольного руху, як не дивно, залишається й досі Провідник ОУН Степан Бандера. Визначний життєвий шлях борця за волю не здобув під сучасну

пору належної йому уваги з боку істориків у незалежній Україні. Особі цього діяча присвячено багато праць (в основному публіцистичні твори, невеликі статті та енциклопедичні довідки), але зробити належний аналіз його діяльності та визначити його місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку С. Бандері як людині, політику, теоретикові й інтерпретатору націоналістичної ідеології, організаторові й лідеру ОУН 1930–1959 рр. Бандера як історичний діяч сформувався завдяки реалізації одного з найбільш успішних українських суспільних проєктів – ОУН, основними цілями якого були відновлення незалежності та усвідомлення народом необхідності власної держави, відсутність якої стала основною причиною поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. Однак постать Степана Бандери й надалі залишається міфологізованою. На сході України, не кажучи вже про Росію і Польщу, Бандеру знають лише як фанатичного терориста, котрий застосовував усі методи для досягнення своїх цілей, а це має мало спільного із його реальною діяльністю та політичними поглядами. Степан Бандера впродовж майже тридцяти років був активним учасником і провідником визвольного руху. Він став основоположником цілого ряду політико-ідеологічних, стратегічних і тактичних засад національно-визвольного руху. Його громадсько-політична, організаційна та публіцистична діяльність багатогранна і дуже важлива саме сьогодні. Своє життя, талант і працю він повністю присвятив ідеалам боротьби за визволення України. Таку ж дорогу обрали його брати, сестри та інші родичі.

Як це не абсурдно звучить, на 19 році незалежності в Україні влада і суспільство й надалі не приділяють належної уваги проблематиці визвольного руху та формуванню політичної нації. У світовій історії народи, які виховували у молодшого покоління почуття національної гідності, за приклад йому ставили своїх борців за незалежність. Для сучасного національно свідомого українця покоління Мазепи, Петлюри та Бандери є тим національним символом, які повинні стати яскравими прикладами патріотизму.

Микола Посівнич

Володимир В'ятрович

ВИСТУП НА УРОЧИСТІЙ АКАДЕМІЇ ДО 100-ЛІТТЯ СТЕПАНА БАНДЕРИ

(Національна опера, Київ, 22 грудня 2008)

З латинської мови “бандера” перекладається, як прапор. Невідомо, як це слово потрапило в Україну і стало прізвиськом, але хлопчик, який народився з цим ім'ям на початку 1909 року, став прапором українського визвольного руху ХХ століття. “Бандерівець” означало “свій” для тих, хто повставав за правду, і звучало як вирок із вуст катів. “Бандерівець” був продовженням “петлюрівця” та “мазепинця”, тому цей термін не потребував роз'яснення ні для своїх, ні для чужих.

Трагедія народу без держави позначилася на долі Степана Бандери та всієї його родини. Австро-Угорщина, Росія, Польща, Німеччина, Радянський Союз – ці держави змінювали одна одну на нашій землі. Не змінювалося лише одне – їхнє ставлення до українців: вони заважали усім господарювати тут, а тому мали зникнути. Особливо заважали думаючі українці – священики, учителі, письменники, які відразу потрапляли під пильне око чергової влади. Степан Бандера, який виростав у священничій сім'ї, відчув це ще в дитячі роки, під час Першої світової. Ситуація не змінилася і з появою адміністрації польської держави.

Змінилися самі українці, які вже встигли відчутти смак свободи, хай дуже мало, та все ж пожити у власній державі. І хоча

цієї держави більше не існувало на мапах світу, боротьба за неї не припинялася. Колишні вояки українських армій продовжували її в нових умовах новими методами. Справжнього розмаху боротьба набула, коли до неї долучається нове покоління, народжене на початку буремного століття. Це покоління представлене Романом Шухевичем, Ярославом Стецьком, Миколою Лебедем, Василем Куком і тисячами інших, які впишуть свої імена в історію ОУН та УПА. Покоління, яке очолив Степан Бандера.

На перший погляд він мало вирізнявся серед ровесників та побратимів, їхні біографії дуже схожі: навчання в школах, гімназіях, університетах, активна громадська робота у “Пласті”, “Просвіті”, участь у підпільній боротьбі УВО, а згодом ОУН, тюрми польські, радянські, німецькі і знову радянські. Типовий життєпис українського революціонера. Та все ж Бандера вирізнявся. Впевненість у своїй місії, харизма, вміння вести за собою – риси, які визнавали у ньому всі, хто з ним спілкувався.

Завдяки лідерським здібностям Бандера впевнено просувався по щаблях керівництва ОУН, поки не став у 24 роки керівником підпілля у Західній Україні. Це була кар’єра смертника – скеровуючи людей на виконання вкрай небезпечних завдань, він знав, що може робити це тільки тому, що сам готовий піти на смерть.

У 25 років на Варшавському процесі Бандеру вперше засуджено до смертної кари, однак він не зламався і перетворив цей процес на маніфестацію ідей українського визвольного руху. Бандера не лише пояснював, за що і як бореться ОУН, але з трибуни суду звинувачував окупаційні режими, що нищили українців. Про Україну як східноєвропейську Ірландію заговорили у світі, про відважного 25-річного юнака в Україні почали співати народні пісні. До підпілля масово приєднувалися все нові й нові юнаки та дівчата, для яких Бандера став прапором.

Польська влада змінила смертний вирок Степанові Бандері на довічне ув’язнення, проте сама проіснувала після цього далеко не вічність – лише 5 років, впадши у 1939 році під хижими ударами нацистської Німеччини та Радянського Союзу. Бандера та сотні його товаришів опинилися на волі. Проте ніхто в цій війні не ставив

собі за мету звільнення українців, захисту вони могли чекати лише від самих себе. Степан Бандера швидко поринув у роботу, метою якої було підготуватися до наступного етапу війни. Пасивне очікування могло обернутися для українців повним геноцидом, чи то через німецький план “Ост”, чи то через новий радянський Голодомор. Під керівництвом Бандери було підготовлено тисячі людей, які мали з початком війни розпочати розбудову армії та державного апарату.

30 червня 1941 року німців поставили перед фактом проголошення незалежної України. Негайно заарештований після цього Степан Бандера відмовився відкликати Акт проголошення. 32-річний українець кинув виклик Третьому рейху, перед яким тремтіли керівники великих держав, і вдруге у своєму молодому житті глянув у вічі смерті.

Далі були чотири страшних роки у концтаборі Саксенгаузен, які мали зламати фізично і морально. Але не зламали, як не зламало воєнне лихоліття і всього українського визвольного руху. І хоч його лідер Степан Бандера та практично все керівництво опинилося в гестапівських застінках, боротьба українців лише наростала. В роки війни вона охопила майже всю Україну і тривала ще десятиліття після 1945-го. Бандера, ув’язнений у таборі, чи Бандера, який жив далеко від рідної землі після війни у Німеччині, залишався символом нашої боротьби. Символом для окупантів, які писали про *Bandera-bewegung* чи “бандерівські банди”, символом для повстанців, які тисячними тиражами випускали свою програму під назвою “Хто такі бандерівці і за що вони борються”.

Бандера залишався загрозливим для окупаційного режиму символом навіть тоді, коли в самій Україні повстання вже було остаточно розбите. У 1959 році він став жертвою кілера з КГБ, вже після того, як радянське керівництво нібито відмежувалося від злочинів сталінізму.

Сьогодні Бандера повертається в Україну, повертається, щоби посісти належне йому місце в пантеоні українських героїв. Він повертається як символ забутого і оббреданого радянською пропагандою українського визвольного руху. Це повернення не

буде легким. Ті, хто досі не можуть змиритися з фактом нашої незалежності, знову підніматимуть на щит тонни заготовленої радянським агітпропом брехні та наклепів. Адже вони розуміють: визнання Бандери – це свідчення зрілості України як держави, держави, яка сама вирішує, яких героїв їй шанувати і яке майбутнє їй будувати.

Довідка:

Володимир В'ятрович – директор Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Голова Вченої ради Центру досліджень визвольного руху (Львів).

Микола Посівнич

ПРОВІДНИК ОУН

Життєвий шлях майбутнього Провідника був типовим для більшості представників національно свідомої молоді Західної України. Народився Степан Бандера 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів, тепер Калуського району Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священика. Дитячі роки пройшли під впливом подій Першої світової війни, національно-визвольних змагань 1917–20 рр. та діяльності Української Військової Організації (УВО). Так, почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав проводити над собою такі самі тортури, які застосовувала польська поліція щодо неї. Свій вчинок він пояснював бажанням перевірити свою витривалість і силу волі та підготувати себе до майбутньої боротьби. Також таким чином готувався до майбутніх знущань і катувань. За спогадом Романа Руденського, який мешкав у гуртожитку разом із Бандерою під час навчання на агрономічному факультеті Львівської політехніки, тодішня його поведінка видавалася дуже дивною: “Пригадую собі, як він кілька разів у моїй присутності бичував свої плечі військовим ремінним поясом із залізною пряжкою, приговорюючи при тому сам до себе: “Якщо не поправишся, будеш знову битий, Степане! Ти собі занадто вже розібрав!” Немов сьогодні бачу того 22-річного юнака, який затискав

до крові свої пальці, вклавши їх між двері й одвірки, або з допомогою гранчастого олівця, що його він всував поміж пальці. Припікаючи свої руки до скла нафтової лампи, Степан кричав до себе: “Признайся, Степане!” І тут же давав собі відповідь: “Ні, не признаюся!...”

У 1919–27 рр. Степан Бандера навчався у Стрийській гімназії. Описуючи гімназію і шкільних товаришів, Ярослав Рак зазначав: “Бандера був найліпшим учнем, найкраще вчився [...] Але всі [польські] професори були проти Бандери, бо він ворожо до них ставився, нікому не хотів придобрюватися, завжди все знав, як кажуть, усіх мав під зап’ятком, і не любив професорів. Отже вони його війтом (старостою) кляси не вибрали. Хоч засадничо сам Бандера не любив ставати до професора, виступати в обороні всіх чи пискувати [...] Коли професор його запитав, він відважно відповідав, говорив, не ніяковіючи, але ніколи не висувався першим. Але професори Бандеру респектували, бо він був здібний і мав пошанівок у своїх товаришів [...] Ми не раз мали нагоду бачити цього юнака, як ставав в обороні покривдженого товариша чи друга. У нас родився респект (повага) до нього, а в професорів пошанівок. Кожний крок, що його передумував наш друг, був завершений, на дешеvu емоцію він не йшов. Бувало, наприклад, що деякі учителі любили ставити запитання “хто знає”, щоб учні підносили руки вгору. Він ніколи цього не робив, хоч запитаний, виявляв, що знає те, про що йшло професорові. З-поміж акцій, які треба було вести в клясі, звичайно такі, що не мали апробати (затвердження) нашого друга, могли не вдатися, а зате ті, що їх він передумав, беручи аргументи “за” і “проти”, вдавалися. Не вважав себе “героєм” у часі вдачі і других остерігав перед такою назвою, але з невдачі вмів витягнути висновок і бачити, що треба поправити”.

Через важку хворобу (ревматизм колінних суглобів) його протягом двох років не приймали до “Пласту”. Бували моменти, що хлопець зовсім не міг ходити. І лише завдяки надзвичайним зусиллям над собою він переміг біль і виконав необхідні для вступу фізичні вправи. 1 жовтня 1922 р. Бандеру зарахували до гуртка

“Вовк” 5-го пластового куреня імені князя Ярослава Осьмомисла у Стрию. Складаючи 26.ІІ.1923 р. пластовий іспит, у графі “Ощадливість” юнак зробив запис: “За заощаджені гроші купив собі пластовий однострій та мандоліну”. Завданням “Пласту”, за словами С. Бандери, було плекати дух братерства серед своїх членів і виховувати їх за програмою скаутингу.

19 грудня 1929 р. у Львові, в Академічному домі, на Другій курінній раді “Загону Червоної Калини” Степана Бандеру було обрано генеральним підскарбієм. Велику ініціативу під час різних свят, імпрез і виступів для здобуття “пластового заробітку” виявляв С. Бандера як скарбник, виготовляючи з іншими невеликі срібні пластові відзнаки, які мали попит та приносили прибуток. Він постійно ходив із пластунами на панахиди, які відбувалися щороку в першу неділю серпня на могилах Січових Стрільців на горі Маківці.

У 1928–34 рр. С. Бандера навчався на агрономічному відділі Львівської політехніки. Під час допитів польської поліції Бандера так описував своє навчання: “У вересні 1928 р. я записався в Українську господарську академію в Подєбрадах у Чехо-Словаччині. Однак на початку шкільного року довідався, що академію ліквідували і записи стали недійсними. Записатися до Львівської політехніки я не міг, бо термін запису вже минув, тож поїхав до Кракова, де запис іще тривав. У Кракові я днів зо п’ять жив у свого шкільного товариша Івана Сондея, тоді студента Ягеллонського університету в Кракові, а зараз магістра права в Калуші. Проте зі Львова мені повідомили, що незважаючи на спізнєння ще можна буде записатися до Львівської політехніки. Тому я забрав заяву з університету в Кракові й, повернувшись до Львова, записався на сільськогосподарське відділення Львівської політехніки, оселившись в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Під час навчання у Львівській політехніці, тобто у 1928–29 і 1929–30 рр., я мешкав переважно на квартирі, а в Українському академічному домі жив тільки на початку або вкінці періоду перед святами або канікулами. На квартирі жив разом із товаришами Осипом Тюшкою, Юрком Левицьким, братом Олександра, і Вациком

Василем. У той час я був членом “Пласту”, “Просвіти”, “Рідної школи”, Товариства прихильників освіти, а також “Основи”, Товариства самопомочі студентів Львівської політехніки. У цьому товаристві я займався суспільною та освітньою роботою і час від часу їздив з доповідями по навколишніх селах; політичною діяльністю не займався. Я ще належав до філії Науково-педагогічного товариства ім. Петра Могили. Під час святкових канікул я перебував у свого батька в Старому Угринові, де займався освітньою і суспільною працею у “Просвіті” та “Лузі”, а крім того, був членом співочого студентського гуртка при філії “Просвіти” в Калуші”.

У 1930–31 навчальному році С. Бандера проживав у Дублянах: спочатку в одного сільського господаря, а згодом – у студентському гуртожитку. В лютому 1932 р. разом із Ярославом Стецьком поселився у Львові на вул. Львівських дітей (тепер Героїв УПА). Після звільнення з-під слідчого арешту польської поліції в червні 1932 р. Бандера поїхав до свого батька в Старий Угринів, де пробув до жовтня, а тоді переїхав до Львова й разом із Василем Лопатнюком мешкав на вул. Захаревича, 1 (тепер Архітекторська) у шкільного сторожа Волошина. У Політехніку він записався тільки на II півріччя, бо перше закінчив у 1931 р. Протягом I півріччя 1932 р. ліквідував академічні заборгованості попередніх років, а крім того – давав приватні уроки. У жовтні 1933 р. Бандера повернувся до Львова й далі мешкав у Волошина. Він готувався тільки до іспитів, відвідуючи деякі лекції та бібліотеку Політехніки. Окрім цього, давав приватні уроки учням гімназії, а також допомагав товаришам у навчанні. З лютого 1934 р. Бандера перебрався до Академічного дому в кімнату № 56 на вул. Супінського, 21 (тепер М. Коцюбинського), де мешкав разом з Іваном Равликом.

Про спільне проживання в студентському гуртожитку в споминах згадує Григор Мельник: “Зустрічалися ми знову на викладах і на лабораторних вправах, де я не раз виручав його, коли він мусив на той час їхати до Львова. По якомусь часі, коли ми разом верталися з викладів, Степан запропонував мені вступити

до його кімнати. Тут він підігрів на машинці (примусі) чай і витягнув дещо закусити, як він казав, “з Угринова Старого”. В часі дальшої розмови він, усміхаючись, запитав мене, чи відома мені така-то й така кличка. Це була кличка, яку я отримав був від мого старшого товариша Євгена-Юліана Пеленського, який у той час жив у Конюхові і був близьким товаришем Степана Охримовича. Коли ж ми тепер обмінялись зі Степаном тими кличками, між нами зник останній бар’єр, який ще до певної міри відокремлював нас. Тепер ми почувалися далеко свобідніше і справді по-братерськи обговорювали всі біжучі справи. Тоді ж ми вирішили, що я переносуся на помешкання до Степанової кімнати. [...] Наша кімната зимою була мало опалювана або й зовсім не оґріта. В такий час ми спали разом в одному ліжку, бо так було тепліше, і мали подвійне накриття”.

Водночас із навчанням Бандера провадив активну громадсько-політичну діяльність, зокрема був членом товариств “Просвіта”, “Луг”, “Основа”, “Сокіл”, “Сільський господар” та інших. Про ці роки свого життя Степан Бандера писав: “Найбільше часу й енергії я вкладав у своєму студентському періоді в революційну, національно-визвольну діяльність. Вона полонювала мене щораз більше, відсуваючи на другий плян навіть завершення студій [...] До моїх спортивних занять належали біги, плавання, лешетарство (лижі), кошиківка (баскетбол) і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того співав у хорі та грав на гітарі і мандоліні. Не кури́в і не пив алкоголю”.

Світогляд Степана Бандери, як і всієї західноукраїнської молоді, формувався під впливом націоналістичних ідей, які пропагував “Літературно-науковий вісник”. Як спротив польській окупаційній політиці на Західній Україні масово виникають молодіжні організації – Група української державницької молоді на чолі зі С. Охримовичем, Юліаном Вассияном, Іваном Габрусевичем, Богданом Кравцівим та Організація вищих класів українських гімназій. У Стрию її очолювали С. Бандера, Олекса Гасин, Степан Новицький та Осип Карачевський. У 1926 р. вони об’єдналися у Союз української націоналістичної молоді. У 1927 р. Бандеру

прийняли до лав УВО, де він був зачислений до розвідувального відділу, а згодом переведений у референтуру пропаганди. Юний Бандера займався розповсюдженням підпільних видань, проводив організаційно-вишкільну роботу, бойкотування польських товариств тощо. За це в Калуші у грудні 1928 р. був заарештований польською поліцією. У 1928–30 рр. С. Бандера був одним із дописувачів щомісячного гумористичного журналу “Гордість нації”, який редагував Данило Чайковський – “Мормон”. Свої сатиричні статті Бандера підписував псевдонімом Матвій Пардон.

Розростання націоналістичного руху та його неорганізованість спонукали розрізнені структури до об’єднання. Тому цілком логічним і закономірним стало виникнення 2 лютого 1929 р. Організації Українських Націоналістів. Своєю головною метою – незалежності України – ОУН збиралася досягти за допомогою національної революції, тобто шляхом збройного повстання проти польських і радянських окупантів. ОУН відкидала легальні й еволюційні методи боротьби з Польщею, бо за допомогою цієї тактики українським політичним партіям і громадським організаціям не вдалося добитися навіть автономії, не кажучи вже про незалежність України. Тому було вирішено застосовувати радикальніші методи – революцію та конспірацію.

В ОУН Бандеру рекомендував його товариш С. Охримович. Ось як характеризує Бандеру цього періоду відомий історик і діяч Лев Шанковський: “Незабутнього друга Степана я знав від найменших літ. Я пам’ятаю добре Степана з його гімназійних літ, а потім, як студента й завзятого націоналіста. Зустрічав його в сл.[авної] пам.[м’яті] Степана Охримовича, мого кузена, сусіда і приятеля, який часто мені говорив: “З цього Степанка будуть ще люди!”. Зустрічав його в сл. пам. Олекси Гасина в Конюхові і пам’ятаю добре дискусії з цим повним внутрішнього горіння українським націоналістом молодшої генерації, який уже на заранні своїх молодих літ, свого юнацтва, яке посвятив всеціло справі, проявив оці риси характеру, що видвигнули його на пост провідника українського націоналізму. Так наші дороги дуже часто сходилися із сл. пам. Степаном Бандерою, сином незабутнього о. Андрія –

оцього революціонера в рясі, який своєму Синові передав всю свою палку любов до українського народу та до справи його визволення”.

Спочатку Бандеру призначили відповідальним за загально-організаційний стан ОУН у Калуському повіті та роботу студентських осередків. Одночасно він був задіяний у референтурі пропаганди. У 1930 р. очолював технічно-видавничий відділ, згодом – розповсюдження підпільних видань на західноукраїнських землях. У 1931 р. у відання Бандери передали відділ постачання підпільних видань з-за кордону. Того ж року Бандера був призначений референтом пропаганди в Крайовій ексекутиві ОУН, яку на той час очолював С. Охримович, а 1932 р. – заступником Крайового провідника (далі – КП) ОУН. За цей період Бандеру п’ять разів заарештовували: 1) 14.XI.1930 р. – заарештований разом із батьком за антипольську пропаганду; 2) влітку 1931 р. – затриманий на декілька днів у с. Войнилів біля Калуша за спробу переходу польсько-чеського кордону; 3) 1931 р. – просидів три місяці у слідчій тюрмі у зв’язку із вбивством комісара поліції у Львові Е. Чеховського; 4) 10.III.1932 р. – затриманий у м. Тешин; 5) 2.VI.1933 р. – заарештований у м. Тчев під час поїздки зі Львова до Данцига.

У 1931–34 рр. з Бандерою активно співпрацював Ярослав Рак – “Мортек”, який керував кур’єрами між КЕ ОУН та Проводом Українських Націоналістів (далі – ПУН). Вони розробляли маршрути переправлення нелегальної літератури через кордони Литви, Чехо-Словаччини, Румунії та міста Данцига. Для провідних діячів ОУН Микола Климишин виробив посвідчення членів польського туристичного товариства, що давали право вільно перетинати польсько-чеський кордон. Із цими документами члени КЕ ОУН могли з 1932 р. безперешкодно приїжджати на наради ПУНу.

Набагато важче відбувалося переправлення газети “Сурма” у Галичину, що супроводжувалося постійним ризиком потрапити до рук чеської, польської чи румунської поліції. Щоб зберегти в таємниці місце друкування, із Каунаса почергово висилали поштові пакунки до кількох пунктів за кордоном, зокрема до Данцига,

Берліна й Праги. З Данціга часопис переправляли в Галичину, а з Берліна й Праги пересилали до Тешина і далі, на Закарпаття. Було розроблено три маршрути доставки “Сурми” із Чехо-Словаччини до Львова. Перший пролягав через Студене, Лавочне, Стрий; другий – через Воронянку; третій проходив через Карпати. Однак перший напрямок поліція дуже швидко заблокувала, перехопивши майже всю літературу, поставки якої у 1931 р. організував Богдан Кордюк. Із Праги на Закарпаття “Сурму” висилали більшими пакунками на адреси членів ОУН, які приносили їх до кордону і там заковували в умовлених місцях. Через деякий час приходили зв’язкові з Польщі і забирали передачі. Ще один перехід існував у найвіддаленішій частині Горган через Чорноріцький верх. Туди можна було дістатися шляхом з Осмолоди до Дарова попід гору Грофу, далі через гору Попадю. Протягом 1931–34 рр. М. Климишин та Ярослав Карпинець – “Циган” займалися переправкою нелегальної літератури з міст Тешин і Бельско. Ці пункти переправки було організовано за наказом Бандери. За його ж розпорядженням Я. Карпинець – “Циган” організував хімічну лабораторію в Кракові, отримавши на це у 1932 р. 150 злотих особисто від С. Бандери.

Щоб зменшити ризик перехоплення літератури і пришвидшити її прибуття до пунктів призначення, Крайова ексекутива ухвалила рішення організувати підпільні видавництва на місцях. Наприкінці 1930 р. у селі Завадів Стрийського повіту було створено ще одну підпільну друкарню, яка згодом була перенесена в село Монастирець. Матриці виготовляли в одній із львівських друкарень під наглядом членів редакційної колегії на чолі з Ярославом Старухом, а потім перевозили до криївки. За видання матеріалів відповідав Олекса Гасин – “Сук”, який співпрацював із референтом пропаганди КЕ ОУН С. Бандерою. Їхнім зв’язковим був Григор Мельник, в обов’язки якого входило постачання паперу, фарби, нафти, харчів тощо. Гроші на потреби друкарні й транспортування літератури Г. Мельникові передавав сам Бандера, інколи його заступники Іван Малюца чи Ярослав Стецько – “Березовський”. З ініціативи Бандери улітку 1931 р. Г. Мельник привіз друкарську

машину. Підпільна друкарня працювала, поки 17 січня 1934 р. її не викрила поліція. Там виготовляли брошури, листівки, відозви, декларації. Листівки приурочувалися здебільшого до певних історичних дат, як-от: річниці Листопадового чину, Акту злуки українських земель, смерті бойовиків Біласа і Данилишина, Ярослава Любовича, Григорія Пісецького, Свято могили тощо. Кожну велику акцію – шкільну, саботажну, відплатну – ОУН супроводжувала виданням відозв і звернень. Наклад листівок і брошур коливався від декількох десятків до 100 тисяч. Тільки під час шкільної акції було розповсюджено 98 тисяч листівок “Український народ”, “Українські школярі” та 6 тисяч брошур “У боротьбі за душу української дитини”. Інколи за допомогою довірених осіб летючки видавали у державних або приватних друкарнях Львова (“Час”, “Слово”, НТШ, “Вікторія”).

24 грудня 1932 р. у Львові поляки стратили бойовиків ОУН Василя Біласа – “Оса” та Дмитра Данилишина. Референт пропаганди С. Бандера разом із Романом Шухевичем організував пропагандистську акцію: о 6 год., у момент повішення бойовиків, по всіх українських церквах Львова били дзвони. По всій Галичині референтурою пропаганди були організовані Служби Божі за упокій душ страчених бойовиків. Також на знак протесту ОУН провела по цілій Західній Україні антимонопольну кампанію, спрямовану проти вживання алкогольних і тютюнових виробів, запропонувавши клич: “Борці за Волю не вживають алкоголю, борці за Україну не вживають нікотину”. Крайова ексекутива ОУН розраховувала, що антимонопольні акції завдадуть державному бюджетові великих збитків і принесуть користь українському населенню. Боротьбу з курінням і пияцтвом Організація проводила передусім серед своїх членів, а на громадськість впливала через легальні товариства – “Просвіту” й “Відродження”. Кількамісячне утримання від тютюну й алкоголю було масовим явищем, унаслідок чого польська держава зазнала значних матеріальних втрат.

Члени ОУН суворо дотримувалися конспірації, дисципліни та військової субординації. Це давало змогу застосовувати

найрізноманітніші методи боротьби проти польської окупаційної влади: масові політичні демонстрації, студентські протести, робітничі страйки, бойкот польських товарів, шкільні акції тощо. Найдієвішими вважалися збройна та революційна боротьба. З моменту створення ОУН бойова активність і вправність молодих націоналістів постійно зростали. У середовищі Академічного дому, яке представляли С. Бандера – “Лис”, Степан Ленкавський, Дмитро Мирон – “Орлик”, Я. Стецько – “Карбович”, Я. Старух, Зенон Коссак, Михайло Колодзінський – “М. Будзак” та інші, виробили свою тактику. Вона лягла в основу концепції “перманентної (постійної) революції”, згідно з якою український народ міг здобути свободу тільки шляхом збройної боротьби. Тому ОУН мала підготувати суспільство до всенародного повстання. Для цього потрібно було організувати широку пропаганду ідей революції та безкомпромісної боротьби, що мала виховати в народі бажання здолати ворога. Другим напрямом діяльності ОУН було повсякчасне й непохитне протистояння польській окупаційній системі. Кожен метр української землі повинен був горіти під ногами ворога. Це, своєю чергою, мало налаштовувати широкі верстви українського суспільства на боротьбу, гартувати його військовий дух і спонукати до безпосередніх дій. Організація намагалася виховати в учасників революційного руху вольову стійкість, надати добру військову підготовку для успішного проведення повстання проти польської держави.

Якби Польща розпочала війну проти своїх сусідів, ОУН скористалася б цією ситуацією для створення Української держави та потужної армії. У разі потреби ОУН вступила б у конфлікт і боролась би проти польських окупантів усіма можливими способами. Таку позицію націоналісти виробили в результаті зустрічей членів ОУН із Головою ПУНу Євгеном Коновальцем, що, згідно з даними польської поліції, відбувались у серпні 1931 р. у Карлсбаді (Чехо-Словаччина). У них брав участь і С. Бандера. У 1932 р. він був учасником Віденської конференції ОУН, яку з метою конспірації провели у Празі. В 1933 р. у Данцігу та Берліні Бандера мав декілька зустрічей з Є. Коновальцем, під час яких

вони обговорювали стратегію і тактику та подальші плани революційно-визвольної боротьби.

Після того як у січні 1933 року, а в червні вже офіційно, провідником КП ОУН став Степан Бандера – “Лис” (також користувався псевдами Степанко, Малий, Сірий, Баба), бойова діяльність Організації зазнала деяких змін. Експропріація державних установ і кас тепер припинилася, а всі бойові акти скеровувалися проти найодіозніших представників польської державної адміністрації, їхніх прислужників і популяризаторів радянофільства. Він дещо змінив і розширив особовий склад Крайової езекутиви. Організаційним референтом став І. Малюца – “Чорний”, ідеологічно-політичну референтуру було розділено: політичним референтом залишився Володимир Янів, а його заступником, після виходу з тюрми в 1933 р., став Б. Кравців; керівництво ідеологічної референтури перебрав Я. Стецько. У віданні окремої пропагандистської референтури, яку очолив Ярослав Спольський – “Бір”, залишилося тільки розповсюдження підпільної літератури.

Бойова діяльність ОУН базувалася на принципах, сформульованих у 1929 р. й опублікованих у газеті “Сурма”. Зокрема, Організація мала застосовувати революційний терор як засіб самооборони. Він був найстрашнішою зброєю в руках підпільної організації, її останнім і найвагомим аргументом, коли всі інші були вже випробувані, і був відповіддю на насильство. Безперечно, це був не надто ефективний спосіб боротьби проти польської влади, але достатньо дієвий, коли йшлося про самозахист. Політичне значення терору полягало в тому, що він створював атмосферу напруженості й нестабільності, перешкоджаючи ворожій владі утвердитися на чужій території. Дії оунівців підривали авторитет і силу противника та підтримували дух поневоленого народу. Крім того, українські націоналісти використовували терор і як засіб ідеологічного впливу: а) на власну націю, змушуючи її мислити політично; б) на окупантів, переконуючи в тому, що український народ веде постійну боротьбу й не припинить її, доки не здобуде самостійності; в) на світову громадськість, показуючи таким чином, що він є окремим об’єктом і прагне своєї незалежності.

З ініціативи С. Бандери було проведено резонансну Шкільну акцію, метою якої стало повернення української мови в школи. У 1933 р. заходами КЕ ОУН було надруковано 98 тисяч листівок і відозв та 6 тисяч брошур. У листівці “Українські батьки й матері” КЕ ОУН зазначала: “Ми мусимо перейти від оборони до рішучого наступу проти польського панування, то є проти польської держави й польського духа на всіх ділянках нашого життя, в першу чергу в школах”. У відозві “Молоді друзі! Українські школярі!” керівники ОУН зверталися до учнів: “Поляки хочуть через школу і при допомозі вчителів зробити з Вас вірних рабів, слухняних і покірливих горожан Польщі; вони хочуть Вас навчити ненавидіти все українське й кохати все польське. Вони хочуть зробити Вас зрадниками Українського Народу [...] Тому не дайте, щоб з Вас вороги зробили яничарів! Не дайте, щоб ляхи обернули Вас у своїх слухняних рабів! Ви маєте бути лицарями й борцями за волю України! Перед Вами велика свята боротьба”.

Важливим напрямком роботи КЕ ОУН на чолі з Бандерою було розповсюдження друкованої продукції, без якого видавнича діяльність не мала сенсу. У 1933–34 рр. були створені два додаткові осередки переправки літератури – у Кракові (під керівництвом М. Климишина, Я. Карпинця, Левка Зацного) і на Гуцульщині (під керівництвом М. Левицького та Євгена Онищука). Центром, куди звозилась підпільна література і де проходив її розподіл, був Львів. Тут існувало декілька конспіративних квартир і осередків, власники яких переховували цілі партії нелегальних видань. Завдяки кольпортерам ця література вчасно потрапляла до читача. Певна кількість видань за вказівками С. Бандери переправлялась на Волинь, Холмщину, Буковину, надсилалася на адреси радянських наукових і культурних установ. Окремі екземпляри потрапляли навіть на Кубань.

У період, коли Крайовим провідником був С. Бандера, важливим аспектом діяльності ОУН стали антирадянські агітаційно-пропагандистські та бойові акції. Маючи фінансову підтримку з-за кордону, Комуністична партія Західної України (КПЗУ) активізувала свою діяльність. У журналі “Розбудова нації”

зазначалося, що ОУН буде поборювати ідеологію протилежних політичних угруповань та вживати рішучі заходи проти всіх ворогів, передусім проти своїх найбільш крайніх противників – “угодовців-хрунів” та “радянфілів-ікроїдів”. У 1932–33 рр., під час голодомору, організованого комуністичним режимом в Україні, ОУН проводила потужну роз’яснювальну антибільшовицьку кампанію, трактуючи загибель мільйонів українців, як наслідок спланованої акції, з допомогою якої радянська влада прагне ослабити націю. КЕ ОУН на чолі з С. Бандерою доручила найліпшим пропагандистам виголосити в усіх студентських осередках спеціальні доповіді. Користуючись мережею легальних товариств і організацій, ОУН у зазначений час провела політичну кампанію, спрямовану на викриття злочинних дій СРСР. Ця акція ОУН ударила по радянфільських позиціях у Західній Україні. Боротьбу за допомогою усного й друкованого слова доповнювали акти індивідуального терору щодо комуністів. Одночасно з поборюванням прибічників комуністичного режиму серед інтелігенції, ОУН розгорнула таку саму акцію й на низовому рівні. Про це ставало відомо всій окрузі й зацікавлювало навіть байдужих до того, хто такі советофіли-комуністи і чим вони можуть зашкодити. У декількох місцевостях, де КПЗУ мала сильні позиції, дійшло до масових сутичок, зокрема на Дрогобиччині, в Яворові та інших місцях. На знак протесту проти штучного голодомору, влаштованого радянською владою, 22 жовтня 1933 р. Микола Лемик вчинив замах на високопоставленого розвідника НКВД Алексея Майлова, який працював на той час із перевіркою в консульстві у Львові. Атенат було здійснено за наказом С. Бандери. 12 травня 1934 р. відома активістка ОУН Катерина Зарицька заклала бомбу під редакцію газети “Праця”.

За рекомендацією С. Бандери Є. Коновалець доручив Іванові Мітринзі – “Сергію Орелюку” організаційний зв’язок зі Східною Україною. Мітринга очолив референтуру з підсоветських справ (згодом був призначений спеціальним референтом із соціальних питань) і діяв окремо від основної мережі ОУН. Він особисто підібрав у референтуру помічників, безпосередньо

контактував із Коновальцем і Бандерою. Працівники референтури переправляли нелегальну літературу в радянську Україну та отримували звітти потрібну інформацію. З наказу С. Бандери Я. Карпинець виготовив у Кракові спеціальні повітряні балони для переправлення й розкидання оунівських відозв і летючок над Східною Україною. Також було виготовлено два радіоприймачі для зв'язку з організаційними кур'єрами.

Проти українських націоналістів польська поліція використовувала різні методи, зокрема підсилала своїх агентів, вербувала донощиків та провокаторів. У той час, коли КЕ керував С. Бандера, ОУН розгорнула нещадну боротьбу з “хрунтями-угодовцями”, тобто з тими українцями, які добровільно йшли на співпрацю з польською владою. Особливого розголосу набуло вбивство директора Львівської гімназії Івана Бабія 25 липня 1934 р. Смертний вирок, винесений революційним трибуналом ОУН, виконав Михайло Цар. Значний резонанс у суспільстві викликав замах на Якова Бачинського, вчинений 31 березня 1934 р. Після тривалого стеження суд ОУН виніс вирок, виконавцями якого стали Роман Мигаль і Роман Сеньків. Одним із найгучніших виступів, що виявляв ставлення ОУН до польської влади, було вбивство міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, скоєне 15 червня 1934 р. у Варшаві. За наказом Бандери атентат виконав бойовик ОУН Григорій Мацейко – “Гонта”, декілька разів вистрілюючи в урядовця. Такі акції проводилися з метою привернути увагу світової громадськості до нестерпного становища українців у Польщі.

У 1934 р. діяльність ОУН досягла найбільшого розмаху за міжвоєнний період. КЕ ОУН під проводом С. Бандери ухвалила рішення про організацію “зелених кадрів”. Цей план виник у зв'язку з можливістю проведення польською владою пацифікації. Усі розконспіровані члени ОУН мали перейти в глибоке підпілля й вести з окупантами непримиренну боротьбу, об'єднуючись у збройні партизанські загони. На думку М. Климишина, проект Бандери зі створення зелених кадрів, передусім на Волині і в Карпатах, передував створенню УПА. Їхнім основним завданням мало бути визволення заарештованих членів ОУН.

Один із найбільших опонентів С. Бандери в ОУН Лев Ребет так характеризував у спогадах його діяльність на посаді Крайового провідника: “Його організаційний сприт і реалістичний підхід до справ, що особливо корисно виділявся на тлі загального молодечого романтизму середовища ОУН, спричинили те, що (хоч він порівняно короткий час очолював організацію в Західній Україні і не вклав нічого особливо питоменного та основоположного) серед оточення “Академічного Дому” він зумів здобути тривкіше місце. Він попросту став символом піднесення цього середовища, а посередньо всієї молоді того часу, і цю позицію не змогли захитати ні пізніший великий провал апарату, за який він формально відповідав, ні довгі роки його неприязности в роботі ОУН”.

У 1933 р. до рук польської розвідки потрапив т. зв. архів Сеника – 418 оригіналів і 2055 копій організаційних документів, унаслідок чого поліція провела масові арешти членів ОУН. Більшість керівного активу організації, у т. ч. і Степана Бандеру, було заарештовано 14 червня 1934 р., о 5–6 год. ранку, в Академічному домі у Львові. Під час поліцейських допитів на Бандеру постійно чинили психологічний та фізичний тиск. Так, його допитували з 9 год. 6 серпня до 20 год. 11 серпня 1934 р., не даючи змоги поспати. Але Провідник ОУН поведився гідно і був зразком для інших в'язнів. У зв'язку із вдалим замахом на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького протягом червня – листопада 1934 р. поліція заарештувала понад 800 осіб. У цей же час польська влада створила концентраційний табір у Березі Картузькій, де перебувало понад 120 оунівців.

Судовий процес над членами ОУН викликав жваве зацікавлення в Європі та Північній Америці, яке, до речі, підсилював суд над хорватськими усташами у Франції, котрі 9.XI.1934 р. вбили в Марселі короля Югославії Олександра I й міністра закордонних справ Франції Луї Барту. Іноземна преса жваво коментувала співпрацю між ОУН і усташами, називаючи Німеччину ініціатором цих терористичних актів. Польська влада намагалася показати себе перед західним світом демократичною та правовою державою, дозволяючи публікувати у пресі промови підсудних і матеріали

процесу. Вона передчувала тріумф остаточного розгрому керівного апарату й структур ОУН і припускала, що промови членів організації, які співпрацювали зі слідством, остаточно знищать авторитет націоналістів в українському суспільстві. Однак процес, який мав стати останньою крапкою в історії ОУН, відіграв зовсім іншу роль. Закордонна й місцева (польська та українська) преса подавала реферовані промови обвинувачених, які зуміли схилити на свій бік ще більше людей і перетворити поразку на перемогу. Саме у 1935–36 рр., після двох гучних політичних процесів – Варшавського та Львівського – почав формуватися певний революційний міф, що дав змогу ОУН на початку 1940-х рр. стати провідною політичною силою в Західній Україні.

У ході Варшавського процесу (18.XI.1935 – 13.I.1936) судили 12-х членів ОУН: Степана Бандеру, Богдана Підгайного, Миколу Лебеда, Ярослава Карпинця, Миколу Климишина, Дарію Гнатківську, Ярослава Рака, Якова Чорнія, Катерину Зарицьку, Івана Малюца, Романа Мигалья і Євгена Качмарського.

Степан Бандера та його товариші перетворили Варшавський процес на форум пропаганди ідеї національно-визвольної боротьби. Вони звинувачували Польщу в знуванні над українським народом. С. Бандера був прикладом для інших підсудних, своїми демонстративними виступами надихав їх на активний спротив. За спогадами прокурора Желенського, юнак почав свій виступ такою заявою: “Як український громадянин, не підлягаю польським законам”, – і це накинув своїм товаришам. Було видно, що він їхній провідник і вони слухають його у всьому. За це [заяви] Бандеру силою вивели із зали суду. Від нього біла невичерпна енергія та фантастична сила”. Газета “Батьківщина” подавала загальне враження, яке підсудний справляв на журналістів: “Він низенького, маленького росту, худорлявий, лице молодого хлопчика, темноволосий, пристрижений, одягнений в чорне вбрання. Поводиться свobodно й починає зізнавати зрівноваженим голосом. Думки виявляє у ясній формі, з них видно, що це інтелігентна людина. Його зізнання роблять помітне враження. Ціла зала із зацікавленням слідкує за зізнаннями Бандери.

Відчувається, що ця людина цілком не подібна до більшості підсудних. На запит Бандера відповідає – до вини не почувається, “свою революційну діяльність я вважав тільки сповненням мого обов’язку”. Своєю чергою кореспондент “Газети польської” (“Gazeta Polska”) так описував Бандеру: “Він має досить непоказний вигляд, низького зросту, шуплий, мізерний. Виглядає щонайбільше на 20–22 роки. Втягнуте підборіддя, жорсткі риси, неприємний вираз обличчя, бистрі очі з легким жалем, нервові рухи, зімкнуті важкі уста”.

На Варшавському процесі підсудних обвинувачували передовсім у належності до ОУН. За обвинувальним актом, С. Бандера, Крайовий провідник ОУН, наказав убити міністра внутрішніх справ Б. Перацького; М. Лебедь підготував атентат; Д. Гнатківська допомагала Лебедеві в цьому; Я. Карпинець виготовив бомбу, яку мали використати при вбивстві; М. Климишин допомагав Карпинцеві виготовляти вибухові пристрої, розповсюджував підпільну літературу; Б. Підгайний відповідав за координування атентату з боку бойової референтури; І. Малюца, будучи організаційним референтом, пересилав гроші для виконання у Варшаві атентату і влаштував Г. Мацейку втечу; Я. Чорній переховував Г. Мацейку у Любліні; Є. Качмарський допомагав Г. Мацейкові переховуватись у Львові; Р. Мигаль забезпечував організаційний зв’язок Г. Мацейка з І. Малюцою; К. Зарицька і Я. Рак допомогли Г. Мацейкові нелегально перетнути польсько-чехословацький кордон.

Початок процесу М. Климишин у споминах змалював так: “Всі вулиці, якими нас везли на розправу, були густо обставлені “сторожами публічного ладу” – поліціантами. Нас везли кожного окремо і в будинку суду ізолювали, поки ми не ввійшли до залі. І на лавах обвинувачених нас порозділювано так, що ледве можна було привітатися, і це ми зробили тільки користуючись замішанням. Напереді в першій лаві сидів Бандера, наліво від нього Лебедь, Гнатківська і Карпинець. В другій лаві за ними сидів я, а ліворуч від мене Підгайний, Малюца і Чорній. В третій лаві, за мною – Качмарський, Мигаль, Зарицька і Рак. Поміж нами сиділи

поліцаї й уважали, щоб ми не говорили й не порозумівалися між собою, ані не оглядалися. Я привітався з Бандерою ще під час того, як входив до залі, і зразу таки нав'язав розмову з допомогою в'язничної азбуки. Я довідався, що і він протягом усього слідства сидів у кайданах, і що його арештовано у Львові... Я пояснив йому, що не хочу мати адвоката й що весь час буду ігнорувати суд, але він заявив, що з зарядження Крайової Екзекутиви моїм адвокатом буде д-р Павенський. У судовій залі перед нами сиділи адвокати, а по протилежному боці, звернені до нас обличчям, сиділи журналісти. Їх було дуже багато, тому для них майже не вистачало місця в лавках. По лівому боці залі сиділи батьки і рідні тих, що мали бути суджені”.

Перші дні судового процесу були присвячені офіційним заявам та організаційним справам, а згодом суд узявся до допиту підсудних. Їх вводили до зали засідань по одному, щоб вони не могли почути свідчення одне одного. На самому початку процесу всі підсудні, окрім Мигалю, відмовилися відповідати польською мовою, заявляючи, що добре нею володіють, але вважають, що мають право говорити українською. В. Посемкевич, голова суду, заборонив їм це і надалі відбулося тільки зачитування протоколів поліцейних допитів. Право говорити рідною мовою обстоювали й свідки. Наприклад, Віра Свенціцька привітала підсудних: “Слава Україні!” – і стала відповідати на запитання голови суду українською мовою. За таку поведінку В. Посемкевич оштрафував її на 200 злотих, а за привітання “Слава Україні!” наказав покинути залу суду і покарав однією добою ув'язнення. Виходячи, Віра Свенціцька попрощалася: “Слава Україні!”. Так само повелися й інші свідки – Ірина Хом'як, Рома Чорна, Олена Чайківська, Роман Шухевич, Олександр Пашкевич, Дмитро Мирон, Осип Нидза, Осип Мащак. Їх було покарано, як і Свенціцьку.

Протягом усього Варшавського процесу головні обвинувачені – Бандера, Лебедь, Гнатківська, Карпинець, Климишин – поводитися дуже виключно, пропагуючи ідеї та гасла ОУН. Обвинувачених багато разів силоміць виводили із зали, суд карав свідків грошовими стягненнями та тюремним ув'язненням,

відмовляв адвокатам, відхиляв їхні пропозиції й питання до свідків і підсудних, тим самим демонструючи свою зневагу та заборону висловлювати власні думки. Свідчити польською мовою погодилися Роман Мигаль та (дещо згодом) Іван Малюца. Перший розповів про атентати ОУН на Якова Бачинського та Івана Бабія. Другий підтвердив свої свідчення, які дав під час слідства. Поліція та деякі українські політичні партії роздрукували зізнання Малюци у великій кількості на циклостил і за їх допомогою намагалися дискредитувати ОУН в очах суспільства і відвернути молодь від її революційних дій – “самоспалення”.

Після двомісячного процесу у Варшаві суд виніс обвинуваченням такі вироки: Степанові Бандері, Миколі Лебедю і Ярославу Карпинцю – смертна кара, згідно з урядовою амністією замінена на довічне ув'язнення; Миколі Климишину і Богданові Підгайному – довічне ув'язнення; Дарії Гнатківській – п'ятнадцять років ув'язнення; Іванові Малюці, Романові Мигалю та Євгенові Качмарському – дванадцять років ув'язнення; Катерині Зарицькій – вісім років ув'язнення; Ярославу Ракові та Якову Чорнію – сім років ув'язнення. Крім того, суд на десять років позбавив Д. Гнатківську, І. Малюцу, Є. Качмарського, Р. Мигалю, Я. Чорнію, Я. Рака і К. Зарицьку громадянських прав, зарахувавши їм слідчий арешт до 13 січня 1935 р. Усі обвинувачені сприйняли вирок спокійно, а Степан Бандера та Микола Лебедь разом вигукнули: “Хай живе Україна!”. За таку поведінку їх було усунуто із зали суду на час зачитування обґрунтування вироку.

У відповідь на вирок ОУН оголосила у Західній Україні траур, який дотримували всі національно свідомі громадяни на знак солідарності з українськими політв'язнями. Заходами референтури пропаганди КЕ ОУН було видано спеціальні листівки з портретами учасників процесу та їхніми лаконічними висловами, сказаними під час судових засідань.

Протягом двох місяців хід процесу докладно висвітлювався в українській та закордонній пресі. Зокрема, львівська газета “Новий час” зазначала: “Преса цілого світу вислала до Варшави своїх кореспондентів. Як-не-як, а на лаві підсудних було 12-ть

згодних членів широко розгалуженої революційної організації. Всі відчували і зрозуміли, що Варшавський процес – це не тільки сенсація, але й історична подія”. Унаслідок проведення Варшавського процесу над оунівцями, дещо змінилася думка польського суспільства та преси, які почали значно об’єктивніше ставитися на загал до українців та їхньої діяльності.

Українська емігрантська преса констатувала: “Вбивство міністра і голосний процес над дванадцятьма членами ОУН довели польській спільноті, що українська проблема таки існує, коли молоді люди готові покласти своє життя задля добра українського народу. З іншого боку, терористичний акт проти впливового урядовця продемонстрував рішучість намірів ОУН та продемонстрував, що окрім угодовців є ще Україна повстанських загонів та бойових п’ятірок”. На думку діаспорних журналістів, процес показав, що “одним з головних слабких місць Польської держави є українська проблема”. Американська газета “Свобода” зазначала, що Варшавський процес мав бути наступом не тільки проти ОУН, але також проти цілого українства. “Але вже тепер, – зазначалось у виданні, – поляки цей процес капітально програли. Бо до діла мають вони з сильним, організованим рухом, в авангарді якого ступає молоде”.

Логічним продовженням Варшавського став Львівський процес (25.V. – 26.VI.1936 р.). Щоправда, на відміну від Варшавського, судовий процес у Львові не викликав такого масового зацікавлення суспільства ні у Польщі, ні в Європі й Північній Америці. На Львівському процесі було 23 підсудних: Степан Бандера, Роман Шухевич, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Ярослав Макарушка, Олександр Пашкевич, Ярослав Спольський, Богдан Підгайний, Іван Малюца, Богдан Гнатевич, Володимир Коцюмбас, Осип Мащак, Роман Мигаль, Євген Качмарський, Іван Ярош, Роман Сеньків, Катерина Зарицька, Віра Свенціцька, Анна-Дарія Федак, Осип Феник, Володимир Івасик, Іван Равлик, Семен Рачун. Усім їм інкримінували державну зраду. Крім того, перших дев’ятьох звинувачували у належності до Крайової екзекутиви ОУН; Б. Гнатевича – у діяльності в ОУН; В. Коцюмбаса – у

діяльності в бойовій референтурі ОУН; Р. Мигалья, Є. Качмарського, Р. Сеньківа, О. Мащака та І. Яроша – у причетності до вбивств Я. Бачинського та І. Бабія і до підготовки замаху на тюремного сторожа Кособудзького; Д. Федак, К. Зарицьку й В. Свенціцьку – у членстві в ОУН та в діяльності її розвідувального відділу; І. Равлика – у тому, що він був Обласним провідником ОУН; В. Івасика – у діяльності в референтурі пропаганди ОУН, С. Рачуна – у підробці документів для бойовика ОУН М. Царя.

Із першого дня процесу Бандера та інші підсудні у своїх виступах почали викривати злочини польської влади щодо України й українців. Обвинувачені розробили тактику поведінки на процесі: одна частина мала зізнатися в належності до ОУН і розкрити всі її ідеологічно-пропагандистські постулати, інша повинна була повністю заперечувати свою причетність до ОУН. Через “грписи” (таємні листи) Бандера зв’язався з тими, хто дав свідчення поліції, щоб вони відкликали всі свої зізнання та пояснили свою поведінку українському суспільству. На відміну від Варшавського процесу, на Львівському польська влада визнала право підсудних говорити українською мовою. Обвинувачені не мовчали, як на Варшавському процесі, а свідчили, складали відповідні заяви й використовували право останнього слова. Замість оборони прав української мови приводом для демонстративних виступів підсудних стало питання громадянства. Коли на початку процесу заарештованих питали про громадянство, вони заявляли: “Українське”. Степан Бандера, крім цього, на запитання про його відношення до військової служби відповів: “Я є членом Української Військової Організації”.

Судовий зал на вул. С. Баторого (тепер князя Романа, 1) охороняло 20 поліцейських. Навколо будинку було багато агентів у цивільному: поліція побоювалася, що бойовики ОУН вчинять напад із метою звільнення товаришів. На самому початку процесу останнім до зали ввели Степана Бандеру. Коли він з’явився, усі підсудні встали з місць і привітали провідника: “Слава Україні!”. За підсудними піднялися адвокати і глядачі, а за ними – судді, присяжні, журналісти й усі поліцейні функціонери різних рангів. Ось

як описав цю незвичайну подію у своїх спогадах адвокат С. Шухевич: “Вони якось механічно попідносилися в переконанні, що на залю увійшов суд або якийсь високий польський достойник. У цей спосіб ціла заля – як один муж – піднялися, щоб пошанувати молоденького Степана Бандеру, коли той входив на залю. “Пане, пане, – говорив я опісля до [судового] радника Тиньки, – ви дивуетесь, що український нарід слухає Бандеру; коли ви самі віддаєте йому такі гонори: всі стаєте, коли він входить на залю судової розправи”. У Варшавському процесі за такі вигуки суд карав свідків і підсудних грошовими штрафами або тюремними ув’язненнями. Судді і прокурор спокійно сприймали такі демонстративні вигуки й залишали їх поза увагою.

Члени ОУН, проти яких поліція не мала достатньо доказів (Д. Федак, В. Свенціцька, К. Зарицька, В. Івасик, І. Ярош, Р. Сеньків, В. Коцюмбас, І. Равлик, О. Феник і Р. Шухевич), повинні були послідовно заперечувати свою належність до організації. При цьому вони заявляли, що за своїми переконаннями є націоналістами. Під час Львівського процесу Мигаль, Малюца, Підгайний, Макарушка та Спольський відкликали свої попередні зізнання, які обтяжували становище інших, і визнали їх не гідними націоналіста. Засуджуючи свою слабкодухість під час поліцейних допитів, Р. Мигаль заявив, що тепер у своїх зізнаннях називатиме Бандеру тільки Провідником, бо вважає себе недостойним вимовляти його прізвище.

Степан Бандера виступив на засіданні 5 червня 1936 р. як Крайовий провідник ОУН. Він пояснив проваджені судом справи, відмовившись при цьому називати прізвища чи псевда членів ОУН. Підсудний засвідчив, що всі смертні вирoki ухвалював революційний трибунал, а він лишень віддавав наказ виконати присуд. Так за антиукраїнську діяльність були вбиті Бабій, Бачинський, Майлов; планувалися замах на старшину тюремної сторожі Кособудзького, волинського воєводу Юзефського, шкільного куратора Гадомського. Під час своїх зізнань Бандера намагався розкрити основні ідеологічні й політичні позиції ОУН, але голова суду кожного разу переривав його й не дозволяв продовжувати виступ.

Щодо справи Бандери його адвокат В. Горбовий у своїй останній промові сказав: “Під час не одного політичного процесу УВО чи ОУН прокурор не раз висував закид, що провідники висилають рядових бойовиків, а самі ховаються поза їхні плечі. Тепер став комендант українського революційного підпілля, мужньо відкрив свій шолом та признався, що прийняв на себе обов’язок здійснювати ідею своєї нації шляхом революції. Виринає питання, чи Бандера винуватий за вчинки, що їх закинув йому прокурор [...] Підсудний Бандера прийняв обов’язок провідника з внутрішньої конечности боротися за українську державу. Якщо б ви, панове присяжні судді, вставилися б у його положення, напевно прийшли б до переконання, що він не винен”.

У своєму завершальному слові на процесі С. Бандера спростовував основну тезу обвинувачення: “на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб”. Він докладно ознайомив присутніх у залі, передусім журналістів, з ідеологією та програмною діяльністю ОУН. Щодо бойових акцій він заявив: “Ні програмово, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не числиться з життям людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. [...] Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік з переконанням, що я втрачу життя, я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що я переживав тоді, коли вислав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто вбив Пєрацького”. На цьому місці голова суду перервав С. Бандеру і не дозволив йому завершити промову.

“Політичні “проступники”, – говорив у завершальній промові на судовому процесі адвокат Пилип Евин, – це, звичайно,

найкращі члени суспільности, ідейні й характерні люди, що для добра своєї батьківщини присвячують усе, навіть власне життя. І нерідко трапляється, що засуджені за політичні “злочини” вже наступного дня займають міністерські фотелі [крісла]. Перед такими людьми всі ми мусимо схилити голови. Тим-то в культурних державах політичні в’язні мають різні полегші в тюрмі, щоб пошанувати в них людяність і людину”.

Пізно вночі судді оголосили такий вирок: Степан Бандера і Роман Мигаль – досмертне тюремне ув’язнення; Богдан Підгайний, Іван Малюца, Євген Качмарський, Роман Сеньків і Осип Мащак – 15 років ув’язнення; Ярослав Спольський – 7 років ув’язнення; Ярослав Макарушка – 6 років ув’язнення; Катерина Зарицька, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Іван Равлик, Осип Феник, Володимир Івасик, Олександр Пашкевич та Іван Ярош – 5 років ув’язнення; Роман Шухевич, Богдан Гнатевич і Володимир Коцюмбас – 4 роки ув’язнення; Семен Рачун – 6 місяців ув’язнення; Віру Свенціцьку й Анну-Дарію Федак звільнили. На підставі урядової амністії всім засудженим до 5 років було зменшено термін покарання наполовину, а засудженим від 5 років до 15 – на одну третину.

Про Львівський процес провідний діяч ОУН Микола Сціборський так писав у паризькій газеті “Українське слово” від 21 липня 1936 р. у статті “Клонім голови”: “Героїчною поставою своїх представників – Бандери і товаришів – націоналізм продемонстрував перед цілим світом силу своєї моралі, ідейну непримиримість, внутрішню здоровість і організаційно-політичний розмах [...] А вже справді гігантською в своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості й героїчності виростає постать Провідника ОУН на ЗУЗ – Бандери! Того Бандери, що кинув гасло: “Згинути, а не зрадити!”.

Про поведінку Бандери на процесі писав у своїх мемуарах М. Климишин: “Він не мав змоги належно виявитися на варшавському процесі, зате у Львові він виступив у всій своїй особовості, як революціонер-провідник. Це вже не був молодий хлопець. Це був провідник революційної організації, який не тільки знав, що він

зробив і чому, а й умів це гідно, по-державницькому вияснити, згідно з рацією поневоленого українського народу, який в безкомпромісній боротьбі з окупантами української землі революційним шляхом іде до своєї державної самостійности. Він знав, що належить сказати, що промовчати, чого домагатися і від чого категорично відмовитися”.

Під час Варшавського та Львівського процесів авторитет і популярність Степана Бандери зросли настільки, що народ почав складати пісні й легенди про нього. Своїм ставленням до себе і ворогів Степан Бандера заслужив собі непохитну шану українського суспільства, а серед членів ОУН та УПА здобув позиції безконкурентного Провідника на майбутнє.

Про своє ув’язнення С. Бандера в автобіографії згадував: “Після того [Варшавського і Львівського процесів] я сидів у в’язницях “Свенти Кшиж” коло Кельц, у Вронках коло Познаня і в Берестю над Бугом до половини вересня 1939 р. П’ять і чверть року я просидів у найтяжчих в’язницях Польщі, з того більшу частину в суворій ізоляції. За той час провів я 3 голодівки по 9, 13 і 16 днів, одну з них спільно з іншими українськими політичними в’язнями, а дві – індивідуально, у Львові й Бересті [Бресті]”.

Про перебування С. Бандери в тюрмі розповідає М. Климишин: “Досі ми звичайно боролися за права політичних в’язнів при кожній нагоді. Тому я, заки мене зачали стригти (а вже було виразно видно, про що йдеться), пробував протестувати. Та Бандера дав мені знак, з якого я зрозумів, що тут мусимо прийняти все, чим нас “погостять”, без спротиву. Після обстриження дістав я страшно подерту білизну та в’язничну уніформу. До того дістав я дерев’яні черевики. [...] Та найгірше був скривджений Бандера. Він увійшов до келії останній. Він найдовше начекався, щоб “оформили”, й дуже змерз, чекаючи на свою чергу. Йому дали широкі штани й дуже велику блюзу, а все таке страшно подерте і подірване, що годі було на нього дивитися. А ще обстригли!... Відколи його пам’ятаю, він все мав гарно зачесане на бік темно-блонд [русяве] волосся. А тепер – це ж був один глум над людиною! Його страшно опоганили. Це був вид страшного

пониження людини. Але ми це прийняли по-своєму, з гумором. Коли він ступив на сходи, його “черевики” поскакали вниз по сходах, як і кожному іншому. Він станув, усміхнувся й подивився на кожного з нас. Напевно, у нього було таке саме враження, як і в кожного з нас, але він не виявив того. Жартуючи, зійшов вниз, підніс свої капці, й ми зачали заміну своїх лахів, щоб хоч дібрати до величини. Так-то ми стали в’язнями “Святого Хреста”.

Після 10-денного карантину Бандеру разом з Лебедем було відправлено в камеру № 14, згодом в № 21. Рзом із Бандерою сиділи: Карпинець, Підгайний, Качмарський, Григорій Перегійняк, Юрій Батіг, Луциняк. Про це М. Климишин згадує: “Досі жили ми більш індивідуально, а від того часу зачали ми жити групою. На тому ми скористали дуже багато, бо кожний з нас мав свої приватні книжки, а Бандера й Лебедь мали дозвіл на українські газети й могли собі лишати по одній картці на папір, якого нам усе було замало. Найбільшим для мене здобутком була тритомова “Українська загальна енциклопедія”, яку мав Бандера. [...] Всі харчі давали ми до спільної торби, якою завідував спочатку Лебедь, і їли ми спільно, ділячи по рівній пайці кожному без огляду на те, що він діставав з дому. Це були ще добрі часи, коли можна було діставати стільки харчів, скільки приходило, а також можна було собі виписувати з тюремної кантини, скільки хто хотів і скільки мав грошей. Ми діставали великі посилки від Комітету допомоги українським політичним в’язням, а крім того, від батьків і знайомих”.

Перед Різдом 1937 року С. Бандера організував хор для підготовки співаної Служби Божої перед приїздом капелана українських політичних в’язнів о. Йосипа Кладочного. Через нього Бандера підтримував зв’язок з зовнішнім світом й Проводом ОУН за допомогою грипсів, які заклеювали в олівці, та розмов під час сповіді. Отець Кладочний сповідав С. Бандеру тричі на рік. За його спогадами Бандера: “був побожний, релігійний, сповідався, приступав до святого Причастя все, коли я був у в’язниці, і хоч ми були під сильною обсервацією [наглядом], – він сим не зраджувався і змушував надзирателів в часі сповіді бути на приличній віддалі.

[...] Від него була сила волі і стремління поставити на свійому. Якщо є іберменш (надлюдина), то він власне був такої рідкісної породи – іберменш, і він був тим, який ставив Україну понад усе”.

У тюрмі Бандера з іншими членами ОУН організував 16-денну голодівку на знак протесту проти утисків в’язничної адміністрації. Про останню голодівку М. Климишин пише: “Восьмого дня нас почали кормити примусово: ввели до адміністративного будинку й там намагалися влити в нас корм в рідкому стані. Я протестував, і тому мене прив’язали до крісла шнуром за руки й ноги, й тоді, як я не хотів відчинити уст, принесли вузьку рурку й крізь дірку в носі відлили мені пляшку рідкого корму. Першого й другого дня мені вдалося корм вернути, але в дальших днях шлунок збунтувався й уже не хотів віддавати того, що захопив. Нас ввели поодиноці, щоб ми не могли стрінутися. Попри мою келію ходив Бандера і, здається, Лебедь. Бандера був дуже зісох. Він під кінець голодівки ходив попри стіну, щоб мати за що держатися”. Після неї адміністрація пішла на поступки політичним в’язням.

Коли в 1938 році С. Бандеру перевели в тюрму у Вронках і за ініціативою З. Коссака, І. Равлика, Р. Шухевича Михайлові Куспісю – “Терену” запропонували організувати втечу. Він підкупив в’язничних сторожів Петра Заборовського, Яна Йозьвіка, Віцента Куявського, але з низки причин та через арешт сторожів втечу відмінили. Тодішній провідник КЕ ОУН Л. Ребет у своїх споминах писав, що оточенню полковника Андрія Мельника Бандера був небажаний, тому припускалося, що це може бути польською провокацією, щоб його вбити. Після цих подій Бандеру було переправлено в тюрму м. Бреста (тепер Білорусія).

З початком Другої світової війни, 13 вересня 1939 р., у воєнному хаосі Степан Бандера втікає разом з іншими в’язнями з польської тюрми м. Брест через Волинь і Сокальщину. В Сокалі він зустрівся з провідними членами ОУН того терену: Дмитром Маївським – “Тарасом”, Іваном Климівим – “Легендою”, Василем Вавруком – “Ватюгою” та іншими. Згодом разом із Д. Маївським відправляється до Львова, куди прибув 27 вересня і мешкав у

будинках собору св. Юра. Протягом двох тижнів він налагоджує підпільну діяльність ОУН, зустрічається з українськими суспільно-політичними діячами, зокрема, з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким.

Про цей період свого життя С. Бандера згадував: “Спільно з членами Крайової Екзекутиви й іншими провідними членами, які були в той час у Львові, ми устійнили пляни дальшої діяльності ОУН на українських землях і її протибольшевицької боротьби. На першому місці поставлено: розбудову мережі й дії ОУН на всіх теренах України, що опинилися під большевиками; плян широкої революційної боротьби при поширенні війни на території України і незалежно від розвитку війни; протиакцію на випадок масового знищення большевиками національного активу на ЗУЗ. Я зразу мав плян залишитися в Україні й працювати в безпосередній революційно-визвольній дії ОУН. Але інші члени Організації настоювали на тому, щоб я вийшов за кордон большевицької окупації і там вів організаційну працю. Остаточо перерішив цю справу прихід кур’єра від Проводу з-за кордону з такою самою вимогою. У другій половині жовтня 1939 р. я покинув Львів і разом з братом Василем, який повернувся до Львова з польського концтабору в Березі Картузькій, та з 4-ма іншими членами перейшов советсько-німецьку демаркаційну лінію окружними дорогами”.

У Кракові в місцевій греко-католицькій церкві, парохом якої був о. П. Хрущ, 3.VI.1940 р. Бандера одружується з Ярославою Опарівською, дочкою священика УГКЦ о. Василя і Юлії Ганківської. Весілля було дуже скромне, з участю не більше десяти осіб. Вони деякий час мешкали в одному з таборів на вул. Лютеранській. Після цього в 1940 році, з вимог конспірації, вони виїхали на два тижні до Варшави на винайняту М. Лебедем квартиру під прізвиськом Гуцул.

Про цей період згадує М. Климишин: “Після одруження Степана Бандери, якихось особливих змін в його життю не зауважувалося. Жив він дуже скромно. Мав дуже скромну кімнату. Там часто відбувалися наради Проводу, зустрічався він з людьми.

Бував я також часто в цій хаті, де жила його сім’я. Одно можна сказати, що в него кімната і вся ця хатня обстановка була просто бідна, скромніша, ніж у когось-небудь іншого. Треба мати на увазі, що ніхто не трактував оті свої помешкання, як щось постійне. Це було просто тимчасове, що він повинен тут деякий час побути і може кожного дня відійти в Україну, і тому те помешкання якось обставляти не було ніякого змісту. Ну, й не було за що, бо всі жили бідно. З таких ріжних конспіративних причин і тому, що все-таки агентура большевицька дуже слідкувала за всіма, і Бандера вже був досить розконспірований, і щоби на нього не виконали атенгату, не вбили, Провід порекомендував йому виїхати з Кракова. І він виїхав з Кракова до Варшави”.

У 1939–40 рр. Степан Бандера здійснив ряд поїздок в організаційних справах у Піщане (Словаччина), Відень, Рим. У одному з міст північної Італії відбулась зустріч з Андрієм Мельником, на якій обговорювалися концепції подальшого розвитку ОУН. Розбіжності між двома поколіннями в Організації призвели до створення 10 лютого 1940 р. у м. Кракові Революційного проводу (далі – РП) на чолі з С. Бандерою. В його склад увійшли провідні крайові члени ОУН: Р. Шухевич, Я. Стецько, Володимир Тимчій, С. Ленкавський, М. Лебедь, Д. Мирон, О. Гасин, Дмитро Грицай, І. Габрусевич, М. Климишин, Василь Турковський, Василь Кук, Іван Равлик, Володимир Гринів. Для полагодження конфлікту в ОУН була створена “Окрема комісія”, до складу якої входили Ріко Ярій, Омелян Сенік (від ПУНу) та Р. Шухевич, І. Габрусевич і С. Ленкавський (від РП ОУН). Але у червні 1940 р. А. Мельник категорично відхилив її пропозиції, і конфлікт переріс у відкриту конфронтацію.

За спогадами В. Кука: “Засідання Проводу відбувалися у приватних помешканнях: Степана Бандери, Олекси Гасина, Миколи Лебеда. Постанови й рішення приймалися колегіяльно, узгіднені, після всебічного їх обговорення, без голосування. За виконання прийнятих постанов та інструкцій відповідали референти і звітували про це на засіданнях Проводу, а в міжчасі – Провідникові. Діяльність Проводу була завжди дуже ділова.

конкретна й тому результативна [...] Під керівництвом Бандери вироблено конкретний оперативний план діяльності Організації. Згодом він доповнювався і уточнювався і на початку травня 1941 року в завершальному вигляді був оформлений як Інструкція РП ОУН “Боротьба й діяльність ОУН під час війни” [...] Провідна ідея цих інструкцій – революційно-повстанська боротьба за відновлення Української держави в оперті на власні сили українського народу”.

31 березня – 3 квітня 1941 року в Кракові на Другому великому зборі ОУН Степана Бандеру було обрано Головою Проводу. Бачучи неминучості війни між окупантами Польщі – Гітлером і Сталіном – Бандера вважав, що у цьому збройному конфлікті можна буде здобути вимріяну його поколінням Українську державність. 23 червня 1941 від імені ОУН за підписом Степана Бандери і Володимира Стахіва було вислано, на 14 сторінках, Меморандум до Гітлера, в якому всіляко підкреслювалося, що основним завданням ОУН є відновлення незалежної Української Держави. В меморандумі зазначалося: “Якщо навіть німецькі війська при вмарші в Україну будуть спершу привітані, очевидно, як визволителі, то це наставлення може швидко змінитися коли Німеччина прийде до України без відповідних обіцянок щодо свого наміру відновити Українську Державу [...] українці сповнені рішимої створити умови, які гарантуватимуть національний розвиток у самостійній державі. Кожна влада, яка переслідує свої власні інтереси в побудові нового порядку на східноєвропейському просторі, мусить взяти до уваги цю резолюцію”.

Провідник ОУН не пішов на тісну співпрацю з окупантом України – нацистською Німеччиною на чолі з Адольфом Гітлером. Замість зрадницького союзу Степан Бандера – “Сірий” обрав шлях безкомпромісної боротьби. З тактичних міркувань Бандера і Провід ОУН на весні 1941 р. домовилися з німецьким військовим командуванням про вишкіл Дружин Українських Націоналістів (батальйони “Нахтігаль” і “Роланд”), які мали воювати на території України проти СРСР за відновлення державності. Вони створювалися з розрахунком, що у майбутньому зможуть стати базою для формування регулярної української армії. Так на початку німецько-

радянської війни Похідні групи ОУН проголошують створення органів місцевої влади в містах і селах, залишених радянською адміністрацією. Німецьку адміністрацію та війська ставили перед фактом, що вже місцеве населення обрало своїх голів міст, сільських вїтїв, сформували українську поліцію, а у Львові 30 червня 1941 року ОУН проголосила Акт відновлення Української Державності та створила уряд – Українське Державне Правління. Роль і значення Бандери в проголошенні Акту 30 червня були одними з основних: він був співавтором тексту, ініціатором його оприлюднення і взяв на себе відповідальність за його суть перед німецькою окупаційною владою.

У планах становлення “Нової нацистської Європи” про таку державу, як Україна, не могло бути й мови. Уряд на чолі з Ярославом Стецьком гестапо заарештувало та відправило по тюрмах і концтаборах. 3.VII.1941 р. відбулися двосторонні переговори Степана Бандери, Володимира Горбового, Василя Мудрого, Степана Шухевича, Віктора Андрієвського із заступником державного секретаря Ернестом Кундтом, доктором Фюлем, суддею фон Бюлов і полковником. Альфредом Бізанцем у Кракові з приводу Акта 30 червня. На погрози Кундта про застосування репресій, якщо ОУН не припинить своєї державотворчої діяльності, Степан Бандера заявив: “Ми вступили у бій, що розгортається зараз, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї і цілі. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ ще перед початком війни”. На подальші запитання Кундта відповів: “Я віддав наказ, будучи головою ОУН, тобто як провідник українських націоналістів, оскільки ця організація знаходиться у проводі українського народу. Я говорю тут від імені ОУН, як провідник українського народу. ОУН – єдина організація, що вела боротьбу, і вона має право, на підставі тої боротьби, створити уряд”.

– Кундт: “Це право належить німецькому Вермахту і Фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право назначати український уряд”.

– Бандера: “Я хотів би ще раз ствердити і вияснити, що стосовно всіх наказів, які я видавав, я не покликався на жоден наказ, ані на жодне порозуміння з будь-якою німецькою службовою інстанцією. Даючи усі розпорядження, я не спирався на жодний наказ, ні на жодну згоду німецьких чинників, а лише на мандат, що його я отримав від українців. Будівництво і організація українського життя можуть бути зреалізовані в першу чергу лише українцями на замешкалій ними території...”. Щоб схилити Бандеру до співпраці та відкликати Акт 30 червня, 5.VII.1941 р. гестапо взяло його під домашній арешт й згодом відправило в тюрму у Берлін на Принцрегентенштрассе та одночасно провели масові арешти членів ОУН на всіх окупованих німцями територіях в Україні і Європі.

З початком січня 1942 року його розмістили у камері-одиночці в концтаборі Саксенгаузен. Як пізніше згадував провідний член ОУН-м Дмитро Андрієвський, С. Бандера виявляв під час ув'язнення товариськість, допомагав продуктами тим, хто був у скруті. Дізнавшись про смерть Ольжича, він запропонував уночі після другого дзвінка вшанувати його пам'ять хвилиною мовчання. Про перебування в концтаборі Саксенгаузен А. Мельник писав: “[...] важким ударом для мене була відомість у третім дні мого побуту в “зондербараку” Саксенгавзенського табору, що Ольжич закатований, згинув у цім же бараку несповна два місяці перед моїм перенесенням туди зі “зондергауз” ч. 3. Відомість цю отримав я дивним, як на тюремні тодішні умовини, способом в часі мого проходу. Місцем проходу був трикутник між двома крилами бараку, які прямовисно стояли до себе, і високим муром, що відділював барак від решти табору. Вже попереднього дня завважив я в одному з відхилених угорі вікон знаки хустиною і кінцями пальців. Наступного дня знаки ці повторились, щобільше, появились крейдою писані на шибці вікна написи: “Лапичак в шпиталі, Мушинський 26, Тарас Бульба 28” і дальші інформації про розміщення нашої націоналістичної групи в цім “зондербаракі”. Під кінець на шибці бачу напис, від якого мені в очах потемніло: “Ольжич” і побіч цього хрестик. [...] Мов громом уражений цією вісткою, не видержую і на цілий голос питаю: “Хто ви?” і у відповідь

появляється на шибці напис “Степан Бандера”. – Ну, і здибались, – подумав я. – Це він перший системою відповідно наставлених дзеркал пізнав мене і перший поміг нав'язати контакт зі співтоваришами не долі: Андрієвським, Мушинським, Онацьким, Ждановичем і Костем Мельником. Це був останній прохід без вартового на цім подвір'ї, отже і остання нагода того своєрідного зв'язку мого зі Степаном Бандерою в німецькій тюрмі”.

Братів Бандери – Олександра і Василя було закатовано в концтаборі Авшвіц (Освенцім). У Херсонській області було розстріляно брата Богдана, у львівській в'язниці – брата дружини, а його тещу 26.VII.1944 р. боївка АК вбила лише за те, що донька була заміжня за Бандерою. Одночасно з нацистами НКВД розстріляло батька Бандери о. Андрія, а двох сестер – Володимиру і Оксану вивезли в сибірські концтабори, плануючи їх зламати і в майбутньому використовувати проти рідного брата. Через таку рішучу відмову близькі родичі С. Бандери загинули, а він сам опинився у нацистському концтаборі Саксенгавзен (до 27.IX.1944).

Після завершення Другої світової війни Степан Бандера – “С.А.С” – “В. Тесляр” – “Ярич” – “Донат” – “Власт” опинився в еміграції у Німеччині. П'ятого лютого 1945 р. на нараді Проводу ОУН біля м. Бережани, Тернопільської обл. Бандеру було обрано, разом із Р. Шухевичем і Я. Стецьком, до Бюро Проводу. Цей вибір підтвердила конференція Закордонних Частин ОУН у вересні 1947 р. З моменту виходу з концтабору Бандера активно починає, разом з іншими членами Організації, налагоджувати роботу української політичної еміграції, розбудовує організаційний апарат і зв'язки з підпіллям в Україні, проводить активну публіцистичну діяльність, дає інтерв'ю журналістам. Основною фінансовою базою діяльності ЗЧ ОУН у визвольній боротьбі стали внески української діаспори. Степан Бандера був категорично проти повної орієнтації націоналістичного руху на будь-які держави, а виступав за опертя на власні сили та відстоювання національних інтересів. З метою налагодження контактів і діяльності структур українського визвольного руху Провідник ЗЧ ОУН здійснив ряд поїздок до

Англії, Канади, Італії, Бельгії, Голландії, Франції, Іспанії. Також під час перебування в цих країнах Бандера зустрічався і налагоджував взаємовигідну співпрацю з чільними представниками влади та спецслужб.

За спогадами Степана Мудрика – “Мечника” С. Бандера створив так званий “Центральний апарат”, який складався з секторів: служби безпеки, розвідки і зв’язку з Україною. Вони були повністю законспіровані й підлягали безпосередньо С. Бандері, навіть членам Проводу точніше нічого не було відомо про їхню діяльність. Боротьба з радянською агентурою і спецслужбами та підтримання постійного зв’язку з Україною в діяльності ЗЧ ОУН були одними з найважливіших завдань, але не завжди успішно виконувались. Степан Бандера в загальному займався розробленням стратегічних напрямків діяльності організації, його два заступники – Ярослав Стецько та Степан Ленкавський – відповідали за зовнішню і внутрішню політику.

Про стиль роботи Провідника в своїх спогадах згадує член Проводу ЗЧ ОУН Петро Мірчук: “На всіх засіданнях Проводу Бандера звертав увагу на діловитість, не любив загальникових риторичних промов, сам ніколи не вживав пописового промовництва (пишномовства) й інших здержував від відходження від теми й закінчував кожну точку прийняттям остаточного рішення в даній справі і дорученням, хто відповідає за виконання даного рішення. Свій погляд висловлював на[при]кінці, після того як висловилися всі інші члени Проводу, і перед дискусією. Свій погляд у дискусії завзято обороняв, але по закінченні дискусії ставив внесок оформленого рішення на голосування, і коли траплялося, що його було переголосовано, він з респектом (повагою) приймав рішення до відома як обов’язуюче його й ніколи самовільно його не міняв [...] Він кожну важнішу проблему ставив на обговорення Проводу, вимагав остаточної постанови Проводу і кожну постанову цілого Проводу респектував незалежно від того, чи вона була по лінії його погляду чи, навпаки, була переголосованням його думки. Другою додатньою прикметою Бандери був його щирий респект до кожного позитивного

критика і нехить до кожного, хто підлабузнювався [...] “Я хочу знати правду про кожну справу, а її найкраще подає відважний критик”, – пояснював Бандера [...] Врешті, і як Крайовий Провідник ОУН під польською окупацією, і як Провідник ОУН на еміграції Степан Бандера різко підкреслював конечність розрізнення: внутрі ОУН, підпільної організації на військовий лад, – військова побудова й дисципліна, а в громадській праці – щире шанування принципів демократичної побудови й праці”.

Аналізуючи суть конфлікту в ЗЧ ОУН між Проводом на чолі з С. Бандерою та опозицією, доходимо висновку, що окрім програмно-ідеологічних розходжень, в основу протистояння було закладено особисті амбіції і взаємовідносини. В ході внутрішньо-організаційної боротьби колишні соратники ставали запеклими противниками та спрямовували всю свою енергію на поборювання один одного. Такий розвиток подій був на користь радянським спецслужбам і всіляко ними підтримувався, бо таким чином відволікали увагу від визвольної боротьби проти СРСР. На початковому етапі конфлікт розгорівся в 1946–48 рр. по лінії ЗП УГВР і ЗЧ ОУН та нібито був вирішений на Другій надзвичайній конференції ЗЧ ОУН 28–31.8.1948 в українському таборі в Міттенвальді (Німеччина) з представниками опозиції – Дарією і Левом Ребетом, Миколою Лебедем, Василем Охримовичем, Іваном Гриньохом, Мирославом Прокопом, Володимиром Стахівим. Але всупереч домовленостям суперечки розгорілися з новою силою в 1949–54 рр. Після проведення в Мюнхені Третьої конференції ЗЧ ОУН було вирішено для врегулювання конфлікту вислати в Україну представників опозиції (В. Охримовича) та від Проводу ЗЧ ОУН (Мирона Матвієнка).

22 серпня 1952 р. з метою збереження цілісності визвольного руху С. Бандера залишає пост Голови Проводу ЗЧ ОУН та планує нелегально перейти в Україну – для продовження підпільної боротьби. Четверта і п’ята конференції ЗЧ ОУН 23–25 травня 1953 та 7–9 травня 1955 років відставку Бандери не приймали. В січні 1954 р., на підставі нібито отриманих з України повідомлень щодо реорганізації ЗЧ ОУН від Василя Кука та

В. Охримовича, були передані Ребетом Бандері. На їх базі була створена Колегія уповноважених у складі Л. Ребета, Зенона Матли і С. Бандери для полагодження суперечностей. В ході подальших переговорів конфліктуючі сторони не дійшли до порозуміння і 20 лютого 1954 року була створена ОУН-закордоном.

Кожен із членів ОУН і УПА чітко усвідомлював, що у війні за державну незалежність на нього чекає певна і неминуча смерть. Тому слова С. Бандери до членів Великого збору, які обрали його в 1955 р. Головою Проводу ЗЧ ОУН, видаються цілком логічними: “Я приймаю Ваш вирок смерті”. Він, як і сотні тисяч його соратників, бажали такої смерті, яка б своєю чергою породжувала все нових борців і сприяла подальшій боротьбі національно-визвольного руху.

Радянська влада вбачала у Степанові Бандері найзапеклішого ворога свого режиму. Шостого лютого 1946 року Микола Бажан як представник делегації УРСР на засіданні сесії Генеральної Асамблеї ООН у Лондоні вимагав від Заходу видати Бандеру як “воєнного злочинця”. Але ці та інші домагання не давали жодного бажаного результату. Комуністичне керівництво за таких обставин бачило єдиний шлях досягнення своєї мети – фізичне знищення керівника визвольного руху. Щоб уникнути переслідувань радянських спецслужб, сім’я Бандери постійно змінювала своє місце проживання. Тимчасовими притулками стають помешкання в Інсбруку, Зеєфельді, Гільдерсгаймі, Брайбруку над озером Амерзе, біля Штарнбегського озера, у Мюнхені та на його околицях.

Служба Безпеки ЗЧ ОУН розкривала плани підготовки таких замахів: 1) У 1947 році в Мюнхені з’явився агент МГБ Ярослав Мороз, який мав убити С. Бандеру; 2) в 1948 році такий план намагався реалізувати агент із Польщі Володимир Стельмащук; 3) в 1950 році вбивство готували агенти МГБ із Чехословаччини; 4) 1952 р. для вбивства було вислано до Західної Німеччини агентів “Легуда” і “Лемана”; 5) 1953 р. до Мюнхена був засланий агент “Стефан Ліпгольц”; 6) навесні 1959 агент КГБ Вінцік з Відня робив спробу викрасти сина Бандери, Андрія; 7) в 1959 р. КГБ підготувало агента-поляка, родом з Волині, який мав прилюдно застрелити С. Бандеру і заявити, що він помстився за співвітчизників, які там загинули.

Крім цих агентів КГБ у Німеччину кожен рік відправляла нових. 15 жовтня 1959 року Степан Бандера поїхав додому сам. Зайшовши у під’їзд він отримує вистріл в обличчя сильнодіючою кислотою від агента КГБ Богдана Сташинського. Через кілька секунд сусіди знайшли на сходах тіло мешканця цього будинку, якого всі знали, як Степана Попеля.

В українському націоналістичному русі ХХ століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім’ям якого асоціюється національно-визвольна боротьба. Його громадсько-політична, організаційна та публіцистична діяльність багатогранна і дуже важлива саме сьогодні. Степан Бандера – автор багатьох праць, у яких ґрунтовно розроблено засади українського націоналізму. На жаль тільки окремі його статті увійшли у збірник “Перспективи української революції”.

Богдан Гордасевич

СТЕПАН БАНДЕРА і АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

1 січня в Україні традиційно відзначають чергову річницю Дня народження видатного громадського і політичного діяча, загальновідомого лідера Організації Українських Націоналістів – Степана Бандери. Цього року виповнилося рівно 100 років від часу появи на світ Божий 1909 р. в с. Старий Угринів на Станіславщині (тепер Калуський район Івано-Франківської області) в сім'ї сільського пароха о. Анрія Бандери та матінки Мирослави з роду Глодзінських другої дитини і першого сина, якому дали ім'я Степан.

Багато чинників сприяли формуванню особистості Степана Бандери в якості лідера і великого патріота України. З одного боку важкі умови далекого від достатку сільського життя привчили його з малечку до праці і життєвих труднощів, особливо після втрати в 11-літньому віці матері. Не маючи міцного здоров'я і ще з дитинства захворівши на ревматизм кісток, Степан проте, будучи старшим серед братів, зумів стати для них захисником і водночас навчився керувати людьми. З іншого боку атмосфера в родині українського священика греко-католицького обряду була сповнена любов'ю до рідного народу і краю. Так після проголошення 1 листопада 1918 року Західно-Української Народної Республіки о. Андрій одразу пішов до лав Української Галицької Армії – служити польовим

капеланом. Надалі в домівку Бандер повсякчас заїжджали на гостину провідні діячі українського визвольного руху в Галичині, отож малий Степан був знайомий і всотував в себе ідеї націоналізму фактично від їхніх першоджерел.

Важливим етапом у житті Степана Бандери став період навчання з 1919 по 1927 роки у Стрийській гімназії, що прославилась як визначний осередок плекання українського патріотизму і супротиву польському шовінізму. Від самого початку Степан Бандера включився в український націоналістичний рух: спершу в юнацьких формуваннях, а з часом перейшов до безпосередньої підпільної боротьби. Не зважаючи на слабе здоров'я, Степан Бандера з 3 класу стає членом "Пласту". Водночас він бере дієву участь у роботі Товариства "Просвіта" і дуже активно займається розповсюдженням нелегальної націоналістичної літератури, організовує акції саботажу урядової насильницької колонізації українців. Тож після завершення навчання у Стрийській гімназії Степан Бандера вже був цілком сформованою особистістю і доволі помітним лідером серед націоналістичної молоді, а тому після переїзду до Львова, де він у вересні 1928 року поступив навчатись до Політехнічного інституту на агрономічне відділення, швидко розпочав роботу в підпільній діяльності ОУН одразу після її створення і незабаром очолює референтуру пропаганди в Проводі ОУН у Краю.

У віці всього 23 роки Степан Бандера стає Крайовим Провідником ОУН на Західноукраїнських Землях і на той час діяльність організації набрала особливо значного розмаху. Відповідно посилювались репресії з боку польської влади, а найбільше – після вбивства членами ОУН міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. У червні 1934 року Степана Бандеру заарештовують і, після двох судових процесів у Варшаві та Львові, засуджують спершу до смертної кари, яку замінюють на подвійне пожиттєве ув'язнення. Тільки 1 вересня 1939 року, з початком Другої світової війни з розгрому Польської держави німецькими та радянськими військами, Степан Бандера опиняється на волі і знову підключається до діяльності ОУН. У лютому 1940 року Степан Бандера збирає

своїх прибічників у Кракові, де проголошує створення “Революційного Проводу ОУН”. Від того часу ОУН веде свій поділ на “мельниківців” і “бандерівців”, проте агресивна активність останніх зробила прихильників Степана Бандери більш відомими.

Як тільки розпочалась війна поміж Німеччиною та СРСР і 30 червня 1941 року бандерівцями на чолі з Ярославом Стецьком було проголошено у Львові Акт про відновлення Української Держави, – одразу німці заарештовують Степана Бандеру й до самого закінчення війни утримують його у концтаборі Заксенхаузен, разом з Андрієм Мельником та іншими провідними націоналістами. За цей проміжок часу в радянській тюрмі в липні 1941 року органами НКВС був розстріляний о. Андрій Бандера, а в німецькому концтаборі Освенцім від рук польських капо 1943 року гинуть два молодші брати – Василь та Олександр Бандери. В лавах Української Повстанської Армії загинув наймолодший – Богдан Бандера, а сестри Марта-Марія, Оксана і Володимира Бандери були репресовані радянською владою і заслані на довічне поселення до Сибіру.

Наприкінці війни німці, за клопотанням гетьмана Павла Скоропадського, звільнили з тюрем усіх вцілілих на той час українських націоналістів, у тому числі і Степана Бандеру. Він знову починає свою активну діяльність у роботі ОУН, вже за кордоном і продовжує цю боротьбу до останньої хвилини свого життя, коли 15 жовтня 1959 року у Мюнхені підступна рука убивці-кадебіста завдала смертельного удару вірному сину українського народу. Вічна йому пам'ять і шана по всі часи, як і всьому роду Бандерів – вічна пам'ять і слава.

* * *

Багатовікова боротьба української нації за відновлення втраченої Незалежності має велику кількість видатних подій. Між ними особливе місце займає підготовлений Організацією Українських Націоналістів з ініціативи її Провідника Степана Бандери Акт проголошення відновлення Української держави 30 червня 1941 року у Львові. У ХХ столітті то була третя спроба повернути Україні її волю та незалежність. З нагоди цієї дати пропонуємо читачам рядки

з майбутньої книжки Євгена Перепічки “Ідеї Степана Бандери та сучасність”.

Напередодні Другої світової війни українські сили були роз'єднані, несконсолідовані. ОУН проявила ініціативу до консолідації усіх українських сил, і 1941 р. у Кракові було скликано нараду українських патріотичних діячів (ОУН Мельника відмовилася брати участь у нараді). Було створено Український Національний Комітет (УНК). Керівництво довірено генералу Всеволодові Петріву, першим заступником став В. Горбовий.

Коли почалася війна, 23 червня 1941 р. представник Бандери передав німецькому уряду в Берліні меморандум і резолюцію Другого Великого Збору руху Бандери. В меморандумі було дано негативну оцінку окупації України німецькими військами. Відзначалося, що питання Східної Європи може бути вирішене “не через тривалу військову окупацію”, а через створення Української держави, суверенної в усіх областях. Економіка України має бути абсолютно незалежна, без центру в Берліні. Україна повинна мати свої збройні сили.

Напередодні війни ОУН Бандери організувала похідні загони (6–8 тисяч осіб), які були поділені на три групи: група “Північ” мала опанувати Київ і Київську область; група “Центр” йшла на Харківщину; група “Південь” просувалася у напрямі Криму й Одеси. Завданням похідних груп було йти за фронтом і першими проголошувати відновлення української державності, створювати місцеву українську владу – самоврядування, організовувати її культурні та господарські функції, розбудовувати на місцях мережу підпільної ОУН, провадити повсякденну боротьбу з окупантами та роз'яснювати завдання і програмові засади ОУН Бандери.

Група, яка складається з 15 осіб, мала особливе завдання: якомога скоріше дістатися Львова і проголосити там Акт відновлення української державності. Група з честю виконала своє завдання. Прибувши у Львів після обіду 30 червня 1941 р., уже ввечері вона скликала представницькі збори в Народному Домі (площа Ринок, 10).

Національні Збори прийняли Акт відновлення української державності та декрет про призначення Голови уряду. На цю посаду обрано першого заступника Голови Проводу ОУН Ярослава Стецька. Засідання Національних Зборів було публічне, транслювалося на площу перед Народним Домом, де зібралося багато львів'ян.

З проголошенням Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 року почався процес державного будівництва. В тому ОУН дала українській історії великий позитивний приклад. Відразу після проголошення Акта новообраний Голова уряду Ярослав Стецько дав розпорядження І. Равликові організувати українську міліцію для встановлення і підтримання порядку в місті та охорони важливих об'єктів: електростанції на Персенківці, Головної пошти, радіостанції та державних інституцій (ратуші, будинку уряду) тощо. В місті було встановлено ідеальний порядок, не було ні грабежів, ні мародерства.

Почала працювати електростанція, місто було забезпечене цілодобово електроенергією. Відновлено рух трамваїв. Працювали всі продуктові магазини, здійснювався вільний продаж товарів без карткової системи. Водночас Я. Стецько дав розпорядження пустити в рух радіостанцію і негайно передати повідомлення про відновлення української державності. В радіоповідомленні було сказано “не складати зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада”. По радіо передано Пастирський лист-благословення Митрополита Андрея Шептицького. Проводилась велика благочинно-господарська акція Греко-Католицької Церкви: були створені пункти милосердя, де роздавали безплатно триразове харчування німцями, бідним і сиротам. Відновила роботу система охорони здоров'я. Почалися масові поховання жертв нелюдів НКВД;

Націоналісти передбачали, що гітлерівська Німеччина негативно поставиться до відновлення Самостійності України і відповідь репресіями. “Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року і розпочате ним державне будівництво – це були дії, виконані революційним порядком, і заздалегідь було відомо, що

Гітлер відповідь на них безоглядними репресіями... За саме передання УНКомітетом радіоповідомлення про Акт 30.06.1941 р. члени УНК були гестапом ув'язнені”, – писав згодом Степан Бандера. І далі продовжував, що Берлін не хотів “...відразу викликати боротьбу українського народу проти себе” і зайняв тактику обіцянок і зволікань. Гітлерівська Німеччина прагнула втягнути Україну у війну проти СРСР.

Про події у Львові передала львівська радіостанція, німці були розгублені такою дією націоналістів. Радіопередача було перехоплено у Кракові, проте УНК надрукував інформаційний бюлетень, у якому повідомлялося про події у Львові в такій невиразній і хаотичній формі, що німці не знали, де правда, а де неправда. Представник ОУН Бандери в Берліні В. Стахів передав повідомлення міністру закордонних справ Рейху про створення українського уряду у Львові.

У Кракові заступник держсекретаря Кундт, суддя Брюлов, керівник генерального губернаторства Фегель та полковник Бізанц 3 липня викликали на допит Степана Бандеру і членів УНК Горбового, Андрієвського та інших українських політиків. Кундт повідомив, що український уряд у Львові не був створений за згодою Німеччини. Рейх і вермахт не є союзниками українців, і тільки “Фюрер – єдиний... керує боротьбою, ми не союзники, ми завойовники російсько-радянських територій”. Також він спитав Степана Бандеру, чи він відповідає за проголошення Незалежності та створення уряду, на що Степан Бандера сказав, що він дав наказ ще до початку війни взяти владу, створити свою адміністрацію та український уряд. Він як Голова ОУН, що стоїть в авангарді боротьби, має право так діяти. На це Кундт зазначив, що “це право належить німецькому Вермахту і Фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право встановлювати уряд”.

Бандера взяв на себе всю відповідальність і заявив: “...даючи розпорядження, я не спирався на жоден наказ, ні на жодну угоду німецьких чиновників, а тільки на мандат, який отримав від українців”. 5 липня Степан Бандера був арештований, почалися репресії та масові арешти націоналістів.

Ярослав Стецько після арешту 4 серпня 1941 р. на допиті в гестапо заявив: “Як заступник ОУН і голова Українського уряду, посту, з якого я не уступив, я несу повну відповідальність за проголошення відновлення Української держави і за наслідки, які з того випливають...”

Я не узгоджував проголошення української державної влади з жодною німецькою установою. Я перебрав справи уряду на наказом Провідника ОУН.

Я звелів ввести в дію львівську радіостанцію і дозволив радіопрограму. Наказ заволодіти радіостанцією був відданий краєвим провідником ОУН ще до початку війни з Советським Союзом у рамках загального плану революційної діяльності ОУН на випадок війни”.

А тим часом по всій Україні продовжувались події, започатковані у Львові, що підтверджують архівні документи Райху. З рапортів поліції і СД, надісланих у Берлін 17 липня 1941 р., відомо, що вся діяльність групи Бандери добре спланована й організована. “Група Бандери організувала так звані пропагандистські групи, котрі, як тільки важливу місцевість займають німецькі війська, негайно влаштовують маніфестації за незалежність і створюють на місцях автономні адміністративні органи. Крім того, вони поширюють оголошення, листівки, а часто й нелегальні газети, в яких публікуються заклики, виголошені по Львівському радіо... й проводять пропаганду тільки на користь Організації Українських Націоналістів (ОУН), а точніше – групи Бандери”. Такі самі повідомлення надходили і з Запоріжжя: “Щойно біля 8 жовтня 1941 р. появилася тут перша група Бандери... Ці особи намагаються знайти ключові пости в адміністрації (муніципалітет, допоміжна поліція і т. п.)”. Для забезпечення революційної діяльності групи Бандери мали добре налагоджений зв’язок із друкарнями, тут вони одержали всі необхідні бланки посвідчень (“аусвайсів”, паспортів тощо).

Групи Бандери готувалися до збройної боротьби, їм було дано наказ збирати і складувати зброю. “Члени ОУН отримали завдання розшукати російську зброю і боєприпаси та заховати їх, щоб вони

не потрапили до рук німецького вермахту. Коли настане сприятливий момент, вибраний керівником ОУН і коли будуть оформлені групи партизанів, почнеться наступ проти німецьких окупаційних військ”.

Проголошення Акта відновлення української державності змусило німців відкрити свої карти щодо ставлення до суверенності України. Гітлер неодноразово заявляв, що земля до Уралу має належати Німеччині.

Незважаючи на тяжку боротьбу проти двох профашистських імперій, гітлерівська геббельсівська пропаганда всюди повідомляла, що Гітлер визволяє Україну, а українські самостійники – ОУН Бандери – “допомагають большевикам”, що українські націоналісти завдають шкоди Україні. Московська большевицька пропаганда цинічно тріскотіла про співпрацю ОУН Бандери з Німеччиною. Корнійчук брехав на сторінках большевицької газети “За радянську Україну”, що, мовляв, “Гітлер покликав на поміч зрадників українського народу – петлюрівців, ОУНівців, гетьманців”.

У тяжких умовах у запіллі було організовано систему заготівель, переробки й магазинування продовольства для УПА. Виробляли медичний спирт для оброблення ран і виготовлення ліків, перев’язувальні матеріали, мило, шкіру для взуття та багато іншого, ураховуючи навіть регенерацію паперу для підпільних друкарень. У майстернях виготовляли і ремонтували зброю, взуття і одяг для вояків УПА. Підпільне підприємство в Демані випускало карти для командирів УПА, копіюючи та перекладаючи трофейні карти.

Створений в запіллі Український Червоний Хрест опікувався пораненими, обслуговував населення. Навіть за советської окупації ОУН дбала про ремонт сільських шкіл та їхню нормальну діяльність.

Українці воювали на два фронти і не шукали приятелів у чужих державах, не йшли на співпрацю, а воювали зі зброєю у руках проти гітлерівської Німеччини та комуністичної Москви. Справжня самостійницька політика мусила йти власним шляхом, не спираючись на політику імперій.

*Акт відновлення Української Держави,
проголошений у Львові*

Український уряд Ч.: 1/41

Львів, дня 30 черв[ня]1941 [р.]

год. 21-а

Саля Матір[ного товариства "Просвіта"]

Рішення ч. 1

Національних зборів українців

Акт відновлення Української Держави

1. Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кровавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння всіх його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України – Києві з волі українського народу.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації.

Українська Національна Революційна Армія, що творитиметься на українській землі, боротимься далі спільно з союзною

німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава, хай живе Організація Українських Націоналістів, хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні! Героям Слава!

Ярослав Стецько

Провідник Національних Зборів

Примітки до автентичного першого екземпляру Акта:

1. Слова "Саля Матір" закреслені рукою.

2. Від слова "Рішення" до "українці" дописано рукою. Вище справа дописано рукою і закреслено: "Аркуш цей переписаний [і] переданий на землі Східної України" та "1 примірник".

3. Слово "відновлення" дописано рукою замість слова "проголошення", а після цих слів дописано рукою: "Акт відновлення Україн[ської] Держави після 23-х років неволі dokonує Ярослав Стецько". Далі кілька слів не прочитано.

4. Після слів "під проводом" перед "Адольфа Гітлера" закреслено слово "Вождя".

*Українське Державне Правління утворене
30 червня 1941 року*

Ярослав Стецько (ОУН) – голова УДП і керівник Ресорту соціальних реформ

Маріяні Панчишин (безпартійний) – перший заступник голови УДП і міністр охорони здоров'я

Лев Ребет (ОУН) – другий заступник голови УДП

Володимир Лисий (соціаліст-радикал) – міністр внутрішніх справ

Кость Паньківський – заступник міністра внутрішніх справ

Володимир Стахів (ОУН) – міністр зовнішніх справ

Олександр Марітчак (УДО) – заступник міністра зовнішніх справ

Генерал Всеволод Петрів (соціал-революціонер) – міністр оборони

Роман Шухевич (ОУН) – заступник міністра оборони

Олександр Гасин (ОУН) – другий заступник міністра оборони

Микола Лебедь (ОУН) – міністр державної безпеки

Юліян Федусевич (безпартійний) – міністр справедливості

Богдан Дзерович (безпартійний) – заступник міністра справедливості

Євген Храпливий (УНДО) – міністр сільського господарства

Юліян Павликовський – міністр народного господарства

Дмитро Яців (ОУН) – державний секретар міністра народного господарства

Роман Ільницький (ОУН) – державний секретар міністра народного господарства

Ілярій Ольховий – міністр фінансів

Андрій Пясецький (ФНС) – міністр лісництва

Роман Осінчук – заступник міністра охорони здоров'я

Олександр Барвінський (безпартійний) – секретар міністерства охорони здоров'я

Володимир Радзикевич (безпартійний) – міністр освіти

Н. Мороз (безпартійний) – міністр пошти і телеграфу

Олександр Гай-Головко (безпартійний) – міністр інформації

Осип Позичанюк (ОУН) – секретар міністерства інформації

Ярослав Старух (ОУН) – секретар міністерства інформації

Іван Климів (ОУН) – міністр політичної координації

Михайло Росляк – директор адміністрації уряду

Документ 1

1941 р., липень.

Повідомлення Інформаційного відділу ОУН для Великонімецького терену в Берліні про проголошення у Львові Акту відновлення Української держави

Організація Українських Націоналістів

Великонімецький терен

Інформативний відділ

Друзі Націоналісти!

Українці Великонімецького терену!

Українською землею сколихнула довгождана вістка.

Дня 30 червня 1941 р. відбулися у Львові Національні збори, що на них заступник Провідника Організації Українських Націоналістів Ярослав Стецько проголосив створення Української державної влади на західно-українських землях, відчитуючи маніфест Організації Українських Націоналістів.

Одночасно проголошено маніфест Степана Бандери, яким назначено головою Уряду західно-українських земель Ярослава Стецька.

На зборах були присутні високі старшини німецької армії на чолі з проф. др. Кохом, який прочитав привіт від Німецької армії.

О. др. Гриньох склав привіт від сотника Романа Шухевича від Національного легіону Степана Бандери.

Преосвященний о. др. Йосиф Сліпий склав привіт від Митрополита Андрея графа Шептицького.

Дня 1 липня 1941 р. відчитав о. др. Гриньох через Львівську радіовисильню ім. полковника Євгена Коновальця пастирського листа від Митрополита Андрея графа Шептицького, що в ньому він вітає український нарід і його уряд та очікує від нього багато енергії і добра для українського народу.

Друзі націоналісти!

Українці Великонімецького терену!

Українська нація вступила в нову добу своєї історії, добу організованого державного життя. Тямте про обов'язки, що від сьогодні тяжитимуть на вас – громадянах вільної держави! Перед вами – часи, повні праці і змагань. Ідїть твердо й витривало їм на стрічу! До завершення нашої цілі:

здійснення соборності й закріплення Незалежної Соборної Української Держави!

Повідомляють нас теж, що голова УЦК у Кракові зголосив у дні 1 липня 1941 р. від імені УЦК своє підпорядкування новоствореному Українському уряду з Я. Стецьком на чолі.

Документ 2

1941 р., липень.

Директива відомства А. Розенберга про невизнання Українського уряду та створення українських рад довір'я, відсунення групи Бандери і заборону творення нових українських політичних угруповань

Берлін, 10 липня 1941 р. Реф[ерент] п[осољства] Крамаж Таємно

В[ерховне] командування з[бройних сил], Абвер II, передає зв'язковому офіцерові такий наказ до групи військ ПІВДЕНЬ:

“Відомство Розенберга передало такі попередні директиви щодо ставлення до українців:

З місцевого українського населення слід створювати ради довір'я. Вони співпрацюють з командуючим в[ійськового] округу тилу. Вони не мають ні самостійних адміністративних завдань, ні власних виконавчих органів.

Ці завдання такі: дорадчі функції при німецьких установах та посередництво між німецькими військами й місцевим населенням.

Особливо слід звернути увагу на:

1. Український крайовий уряд не можна визнати. Стецько, після його прибуття до Берліна, буде відповідно поінформований.

2. Бандеру і його групу треба настільки виключити, щоб на її місці створити раду довір'я. Її треба сформувати з ділових

і авторитетних українців, незалежно від їхньої групової належності.

3. Не допускати створення нових політичних угруповань.

4. Ці тимчасові правила є чинними до запровадження цивільного управління”.

Цим подається П[анові] р[аднику] п[осољства] Гросскопфу згідно з компетенцією

КРАМАЖ

(Політичний архів Міністерства закордонних справ, Бонн. Політичний відділ.)

Документ 3

1941 р., серпень

Лист провідника ОУН С. Бандери в Берліні до канцлера А. Гітлера в Берліні з протестом проти включення Галичини до Генерального Губернаторства

Його Ексцеленції панові німецькому райхсканцлерові Адольфу Гітлеру
Берлін

Ваша Ексцеленціє!

Щойно я отримав зі Львова повідомлення про те, що український край Галичину приєднано до Генерального Губернаторства.

Впродовж десятиліть Галичина була П'ємонтим українського визвольного руху і головним виразником боротьби саме проти Польщі. Незлічними кривавими жертвами в минулі роки й особливо за останні тижні вона підтвердила свою вірність Україні.

Як Велика Німеччина під геніальним проводом Вашої Ексцеленції досягли об'єднання всіх своїх земель, так само

єдність всіх українських земель є метою всіх українців і особливо українських націоналістів.

З глибоким болем ми мусимо сьогодні визнати, що вже об'єднані з українською батьківщиною Північна Буковина і Бесарабія знову потрапили до складу чужоземної держави, а тепер і Галичина знову буде приєднана до польських земель. Ми сподіваємось, що цей розподіл українських земель буде лише тимчасовим адміністративним заходом і що Ваша Ексцеленція свого часу об'єднають ці землі з українською батьківщиною.

Бо так само, як націонал-соціалісти Остмарки, батьківщини Вашої Ексцеленції, завжди боролися за приєднання до Великонімецького райху і жертвували для цього найкращими, так і українські націоналісти західних українських земель постійно боролися за визволення й об'єднання всіх українських земель і завжди будуть прагнути до досягнення цього національного ідеалу.

БАНДЕРА Степан

Провідник Організації Українських Націоналістів (ОУН)

Берлін, 3 серпня 1941 р.

(Політичний архів Міністерства закордонних справ, Бонн.

Політичний відділ.)

Документ 4

1941 р., грудень.

Повідомлення про масові арешти гестапо діячів ОУН

Арештування

Останніми часами гестапо, при допомозі мельниківців, розпочало масові арешти людей за приналежність до ОУН. Зокрема багато виарештовано тих членів ОУН та чільних українських громадян, які на приказ свого Провідника Степана

Бандери творили українську владу та позанимали керівні пости в українських урядах.

Такі арештування відбулися на Східніх Українських Землях в областях: Київській (Васильків, Біла Церква, Лисянка, Сміла, Хвастів, Умань і інш.), Житомирській, Вінницькій, Кам'янець-Подільській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській та інш.

На Західніх Українських Землях: Галичина, Волинь, Полісся, Лемківщина, Холмщина, а зокрема у Львові у т[оварист]вах: "Січ", "Жіноча служба Україні", Інститут національної освіти. Поза землями України в таких містах як: Краків, Берлін, Відень і інш.

Зі знатніших осіб арештовано слідуючих:

Провідника ОУН Степана Бандеру, голову уряду Ярослава Стецька, професора університету Юрка Стефаніка (Київ), ректора Педагогічного інституту д-ра Сака (Київ), ректора [Інституту] ветеринарії Чинченка (Київ), відомого східноукраїнського поета Гай-Головка Олексу (Київ), редактора Позичанюка (Київ), ін[женера] Кравціва (Стрий), м-ра Малащука (Станіславів), Рибчука (Станіславів), Кравчука Романа (Львів), Одарку Лебедь, жінку Миколи Лебеда (Львів), м-ра Ребета Льва, урядуючого голову Державного управління (Львів), м-ра Дарку Цісик Ребетову (Львів), м-ра Волошина Ростислава (Рівне), Уляну Самчук (Рівне), цілу Обласну управу в Тернополі, декого з Обласної управи в Рівному і Луцьку, як: м-ра Марченка, Андріішина, Юревича, Коха Ю., Зубрицького Г. і інш. Всіх арештованих около 1500 осіб.

Причини арештів: намагання зліквідувати ОУН під Проводом Степана Бандери як єдиної й потужної української організації, що твердо стоїть за самостійну Українську державу. Свідчить про це те, що впарі з арештами зліквідовано всі українські уряди, а місто них засновано німецькі, в яких рішаючий голос всьому мають німецькі комісарі.

(Прозем. – 1941. – Грудень. – Ч. 1.)

ВИСТУП НАТАЛКИ БАНДЕРИ ПІД ЧАС СУДУ НАД БОГДАНОМ СТАШИНСЬКИМ

(15.10.1962)

“Високий Суде! Дозвольте мені, як членові родини мого замордованого батька, Степана Бандери, в заступстві моєї мами Ярослави Бандери, висловити Високому Сенатові подяку за уділення мені слова. З уваги на твердження обвинуваченого в його зізнаннях, то він під час своєї діяльності в КГБ був переконаний, начебто мій батько був зрадником України, я хотіла б представити мого батька таким, яким я його ношу в глибині мого серця.

Якраз сьогодні минає три роки, коли мій батько помер в дорозі до лікарні. За свідченням підсудного, мій покійний батько був підступно замордований з допомогою отруйної зброї.

Це не перший і не єдиний морд у нашій родині. Майже вся родина мого покійного батька і моєї матері загинула з рук ворогів. Мої батьки походять з української греко-католицької священничої родини. Саме в той час головно священники та учителі розбуджували національну свідомість українського народу, передусім же селянства. Батько моєї мами, о. Василь Опарівський, був польовим священником української армії під час Першої світової війни і загинув в бою проти поляків. Моя бабуся, тоді ледве 20-річна, залишилася сама з двома дітьми – моєю мамою Ярославою і її братом Левом – та мусила як учителька пробиватися через життя.

Як учителька вона також причинилася до повного національного усвідомлення українського селянства.

І моя бабуся і мій дядько Лев загинули під час Другої світової війни. У зв'язку з викриттям одного атентату поляки після довшого ув'язнення розстріляли мого невинного дядька. Ми ніколи не довідаємося, серед яких обставин загинула моя бабуся: ми знаємо тільки те, що її замордовано, коли вона повернулася з Польщі до свого рідного села.

Мій покійний батько так само походив зі священничої родини. Він мав трьох братів і три сестри. Його мама, а моя бабуся, померла молодою на чахотку і залишила свого чоловіка, а мого дідуся, о. Андрія Бандеру, з сімома дітьми. Мій дідусь, о. Андрій Бандера, виховав своїх дітей в релігійному і національному дусі, так що вони вже як студенти включилися в боротьбу за визволення України.

Двох братів мого батька (Василя і Олексу Бандерів) закатовано під час Другої світової війни в концтаборі Авшвіц, а мого дідуся з його найстаршою донькою вивезли більшовики в Сибір.

Після ув'язнення мого батька в концентраційному таборі Заксенгаузен, моя мама восени 1941 р. приїхала зі мною (трьохмісячною дитиною) до Берліна, щоб бути недалеко свого мужа. Наша родина жила в дуже важких обставинах, що сильно послабило нерви моєї мами. Від часу, коли німці випустили мого батька з кацету і він почав організовувати Закордонні Частини ОУН, ми мусили постійно ховатися, щоб не викрити місця нашого замешкання. Місцями нашого перебування в Німеччині й Австрії до 1948 р. були Берлін, Іннсбрук, Зесфельд, потім Мюнхен, Гільдесгайм, врешті самотня хата в лісі поблизу Штарнбергу.

В самотній хаті в лісі наша родина (в 1947 р. нас було вже троє дітей) жила стиснена в одній кімнаті, де не було навіть електрики. В той час ми, діти, довго хворіли на коклюш і кір та були недоживлені. Я ходила тоді до сільської школи в Зекінг і, маючи лише шість років, мусила щоденно відбувати шість кілометрів дороги через ліс.

В 1948–1950 роках ми жили без нашого батька, під прибраним прізвиськом, в таборі для українських утікачів біля Міттенвальду. Батько провідував нас кілька разів на рік. Я пригадую собі, що одного разу, тяжко хворіючи на запалення середнього вуха, я запитала маму, хто є цей чужий пан, який схилився над моїм ліжком і гладить мене. Я цілковито забула свого батька.

Степан Бандера з сином Андрієм і донькою Наталкою в рідкі хвилини дозвілля.

В 1950–1954 роках ми жили в малому селі Брайтбрун над Аммерзеє, і мій батько відвідував нас уже частіше, а згодом бував удома майже кожного дня. Проте моя мати постійно побоювалася за життя нашого батька, на яке чигали большевики: так само переслідувала її думка, що він може загинути в нещасливому випадку під час їзди додому. Все ж таки ці чотири роки були для нас найспокійніші та найщасливіші в житті моєї матері, яка добре почувалася між мешканцями села та зжилася з ними. Щойно пізніше я зрозуміла, що на нас полювали советсько-московські репатріаційні комісії та агенти.

Рік 1952 був особливо небезпечний для нас, і ми з батьком переховувалися впродовж кількох місяців в маленькому селі Оберлав біля Гарміш-Партенкірхен. Нещастя хотіло, щоб всі троє дітей захворіли на запалення залоз і мушили впродовж двох місяців лежати в ліжку.

Під час чотирьох років ми були цілковито відірвані від українців, а це загрожувало нам, дітям, повним відчуженням від українства. Але мій батько, не зважаючи на свою відповідальну і виснажливу працю, знаходив ще досить часу для того, щоб вчити мене української історії, географії та літератури, як теж спонукав мене до читання українських книжок. Мій брат і сестра, ще заки пішли до німецької народної школи, маючи 5 чи 4 роки, уже навчилися читати і писати по-українськи.

В той час я ще не знала, ким був мій батько, хоч і не могла собі пояснити, чому ми змінили наше прізвисько; але я не відважилася запитати про це батька.

В 1954 р. ми переїхали до Мюнхену, головню тому, щоб заощадити батькові щоденної небезпечної їзди (80 км), як теж тому, що тут були для дітей кращі можливості учитися.

Маючи тринадцять років, я почала читати українські газети і читала багато про Степана Бандеру. З бігом часу, на підставі різних обсервацій, постійної зміни прізвиська, як теж через факт, що навколо мого батька завжди було багато людей, в мене виникли певні здогади. Коли раз один мій знайомий проговорився, то я вже була певна, що Бандера – це мій батько. Вже тоді я собі усвідомила, що не смію прозрадити цього моїм молодшим братові та сестрі; було б дуже небезпечно, якщо б малі діти через свою наївність в чомусь проговорилися.

Від 1954 до 1960 р., ще рік по смерті мого батька, ми жили в Мюнхені.

Мій покійний батько був стомлений постійною охороною і подеколи був необережний. Він твердо вірив, що стоїть під особливою Божою охороною, і говорив: якщо мене хочуть спрятати зі світу, то знайдуть спосіб зліквідувати мене разом з охороною. Він їздив своїм автом до української католицької церкви, де підсудний вперше його побачив.

Підсудний твердить, що через вагання і докори совісті він не виконав скритовбивства в травні 1959 р. В той час було відомо, що мій батько загрожений, і тому зміцнено його охорону.

Сьогодні, в три роки по смерті мого батька, я говорю в першу чергу від імені моєї мами, яка віддала свою молодість моєму батькові та своїм дітям.

Я хочу ще повернутися до зізнань підсудного, де він говорить, яким цинічним способом Сергей його заспокоював, кажучи, що діти Бандери будуть ще йому “вдячні” за цей вчинок. Ця цинічна заввага вказує на те, що КГБ плянував схопити нас, дітей, вивезти нас до Советського Союзу, зламати наш опір жахливими способами, що там сьогодні практикуються, і зробити з нас комуністів, щоб ми засуджували нашого рідного батька. Саме таким способом пробувано виховати на комуніста сина генерала Тараса Чупринки, Головного Командира УПА, який загинув у 1950 р. в Білогорці.

Сергееві мусило бути ясно, що це єдиний спосіб допровадити нас, дітей, до такого ставлення.

Мій незабутній батько виховав нас у любові до Бога і України. Він був глибоко віруючою людиною і загинув за Бога та незалежну вільну Україну – за свободу всього світу.

Мій блаженної пам'яті батько, який уосіблював цей великий ідеал, залишиться провідною зіркою всього мого життя, так само як мого брата і моєї сестри, та української молоді”.

ПЕРЕДМОВА ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА ДО КНИГИ СТЕПАНА БАНДЕРИ “ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”

Багатство тематики, що її охоплює Степан Бандера у цій книзі, нехай не лякає вдумливого читача. Твори автора мають незмінно одну золоту нитку, яка проходить крізь усі міркування й глибинні аналізи подій і процесів української визвольної боротьби. Степан Бандера зосереджує свою увагу передусім на всебічній розробці перспектив української національно-визвольної революції, і це є центральна тема його інтелектуальної творчості. Підходячи до цієї основної теми, раз-у-раз з різних точок бачення, аналізуючи різні її аспекти з внутрішнього чи зовнішньо-політичного боку, автор розгортає власнопідметні, закономірні, – зумовлені українськими якостями й цінностями, оригінально-українськими первнями, революційним незнищеним людським українським потенціалом і геополітичним становищем України, її природними багатствами, вродженим генієм та трудолюбивістю нації, – перспективи розвитку української національно-визвольної революції. Залізна логіка його аргументації, передбачливість щодо розвиткових процесів, стимульованих революційною ідеєю, революційними кадрами й революційною плянковою дією, аналіза внутрішніх протиріч імперії й системи, спричинюваних і поглиблених революційно-визвольними націоналістичними діями, – дає нам образ не лише зенітного пункту – всенароднього повстання, але й переможної визвольної

війни уярмлених націй проти російського окупанта й більшовицької тиранської тоталітарної системи. Зосередження автора на цій головній справі визвольної боротьби України цілком не означає нехтування ним різновидних компонентів боротьби й росту нації взагалі.

Немає важливої проблеми у житті нації, якої Степан Бандера у своїй багатій інтелектуальній, публіцистичній і журналістичній творчості не заторкнув би, не менш і в своєму різноманітному листуванні, з оприлюдненням якого з різних причин ще доведеться зачекати. Але суть справи у тому, що в ієрархії вартостей і завдань Степан Бандера відсував усе другорядне, наприклад, внутрішньо-партійні суперечки, внутрішньо-український партійно-політичний комплекс на дальший плян, згл. вмуровував його відповідно до питомої ваги даного явища у велику будівлю успішного розгортання національно-визвольної революції.

Він аналізував всебічно значення спільного фронту поневолених російським імперіялізмом і комунізмом націй, об'єднаних в Антибільшовицькому Бльоці Народів (АБН), надаючи цій спільній боротьбі особливої ваги. Ставка на власні сили України у великому таборі поневолених націй, які життєво зацікавлені у розвалі російської імперії й знищенні більшовизму, – докладно розроблена автором як дороговказ не лише для революційної ОУН. Степан Бандера глибоко розумів найінтимніші тонкощі й можливі ускладнення спільного фронту поневолених націй, якщо не поставити його на правильних основах – респектування абсолютного суверенітету кожного партнера спільного фронту.

Автор бачив імперію й систему зсередини й іззовні, її слабкість і силу, яка радше полягала й полягає в духовій, ідейній і політичній слабкості вільних націй світу. Викриваючи політику т. зв. мирної коєкзистенції майже чверть століття тому, автор як політичний візіонер передбачає усі від'ємні й руйнні елементи її для вільних націй. Його аргументацію того часу можна дослівно повторити стосовно сучасної політики т. зв. детанту.

Насправді з точки зору передбачливого не тільки революційно-визвольного лідера, але державного мужа високої якості, автор

розкриває дійсну альтернативу до атомової війни, альтернативу, що її основні засади мають незмінне тривале значення.

Уважаючи, що шляхом визволення України та інших поневолених націй є орієнтація й розбудова власних сил революції, автор сміливо вимагає від вільних націй не трактувати України й інших поневолених націй як чинника, який постійно має стримувати більшовицьку навалу, а, навпаки, у власному інтересі вимагає від них включатися збройно у визвольну війну поневолених націй, усвідомивши її цілі й визнавши її носіїв господарями на власній землі, її суверенами. Це повинна би бути спільна визвольна війна у спільному інтересі проти більшовицької варварської агресії, а жодна інтервенція “визволителів”, які на своїх багнетах постійно несли нове рабство.

Визвольна революція приносила завжди незмірно менше жертв, ніж агресивна, імперіялістична війна, чи масовий народо-вбивчий терор, зокрема російського більшовицького окупанта. Це автор переконливо довів.

Його розуміння національно-визвольної революції це не механічний процес розгортання лише технічно-революційних актів, чи виключно реакція на утиски й переслідування, але це глибинний, закорінений у світоглядних, ідеологічних, релігійних, культурних, правових, суспільних, традиційних вартостях української нації й людини – духово-органічний процес.

Автор наголошує зокрема первні духової революції, наростання революційного кипіння, революціонізацію широких народніх верств на усіх ланках життя, що в остаточному висліді об'єктивуватиметься в зенітній точці: всенародньому організованому збройному повстанні ОУН-УПА. Українська революція це передусім процес внутрішнього визволення нації й розбудження та самоусвідомлення її традиційних оригінальних історично притаманних українських вартостей і якостей, які мають вирішальне значення у всеохопленні широких народніх кіл в ідейному аспекті, яке унаслідок уявлюється у дійовому та, у відповідний момент, у збройному аспекті.

Його тривожила можливість двофронтової війни України та інших поневолених народів проти двох варіантів російських імперіялістів – більшовицьких і антикомуністичних, підтриманих

евентуально деякими західними державами. Як передбачливий стратег він всебічно розробляє оборонні заходи України, вказуючи на шляхи розщеплювання двофронтової війни. З його кругогляду не зникає й загроза та небезпека т. зв. націонал-комуністичної диверсії, проти якої він рекомендує успішні рецепти протидії.

Степан Бандера виводить свою теорію визвольної революції з глибинних ідеологічно-світоглядових, суспільно-політичних, економічно-програмових, релігійно-правних преміс християнського українського революційного визвольного націоналізму з питомим українській нації історичним народоправством, з основними універсальними значеннями ідеями “свобода народам” – “свобода людині”, які, – покладені в підвалину АБН, є метою визвольної революції: розвал російської імперії на незалежні національні держави поневолених нині народів у їхніх етнографічних межах і знищення комуністичної, тиранської, тоталітарної, монопартійної системи.

Степан Бандера не міг би бути визначним теоретиком української визвольної революції, якщо б він не був водночас її ідеологом, бо визвольна революція це не лише технічно-воєнна механіка, але передусім глибинні духово-світоглядіві й політично-програмові та національно- і соціально-політичні процеси, що творять підґрунтя для збройної боротьби, партизанської, повстанської, чи регулярної визвольної війни.

Розв’язка проблеми внутрішньо-української політики була для Степана Бандери засобом мобілізації народу для визвольної революційної боротьби, для скріплення революційно-визвольного потенціалу. Тому під тим кутом треба розглядати теж його концепцію виборного Закордонного Українського Національно-Визвольного Центру. Це було б помилкою припускати, що автор змінював свої засадничі погляди щодо цього – у різних часах оформлювання своєї праці. Суть його погляду лежала завжди не в афірмації тієї чи тієї організаційної форми, інституції, чи центру, але в актуальній придатності даної формації для скріплювання революційно-визвольної боротьби, з погляду суверенітету української політики й принципів формації даного центру, згідно з волею більшості народу та гарантії

росту здорових політичних сил, які мають співтворити стосовну формацію.

Тому, враховуючи сукупність поглядів Степана Бандери, в осередку яких стоїть змаг за успішність національно-визвольної революції, кожен загально-національний всеукраїнський центр відповідає його поглядам, якщо іде назустріч скріпленню революційно-визвольної боротьби.

Степан Бандера вмів оцінити також ретроспективно все-народній збройний вклад, що врятував народ від багатомільйонових жертв терору й депортації. Розгортання і зміцнення революційного потенціалу двофронтової війни ОУН-УПА, а у тому зокрема понад десятирічна збройна боротьба, всенародне повстання УПА, мала у нашій історіософії останніх десятиріч в ньому теж особливого інтерпретатора.

Визначення історичного місця в новій періодизації української історії, українській державності, відновленій 30 червня 1941 року, як дороговказові на історичному шляху нації й орієнтирові для вільних націй світу свідчить про його здатність думати великими історичними категоріями державного мужа-революціонера.

Степан Бандера був християнин-націоналіст, як це він постійно у своїх творах підкреслює, уважаючи, що Бог і Україна дають віру у перемогу та силу витримати терпіння, муки й лихоліття, а, якщо треба, то й мужньо прийняти смерть.

Степан Бандера був за справжнє, традиційне українське народоправство, і який близький він у всіх своїх поглядах до героїчних патріотичних шести- і семидесятників!

Степан Бандера ставився дуже критично до політики урядів західних держав, а особливо уряду ЗСА, нагавровуючи їхню політику стосовно України теж з погляду їхніх власних інтересів. Він убачав традиційне русофільство в них, брак віри в національну ідею, комерційно-егоїстичний короткозорий підхід до істотних проблем буття чи небуття духової культури, вічних вартостей духу, свободи й справедливості для нації й людини.

Ідеї, кадри, дія – це три елементи, які проймають його визвольні міркування. Бувши надзвичайно толерантним до інакше-

думаючих, респектуючи політичне зрізничкування громадськості, він присвячував особливу увагу розбудові Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Для успіху революційної боротьби необхідна пробійна авангардна, монолітна, фанатична, з вірою у свої правди, сила. Ідеї перемагають, коли перемагають їх носії. ОУН це унапрямяюча, мобілізуюча й організуюча народ у боротьбі ідеологічно-політична формація. Без неї, без дороговказу, без організаційного орієнтиру немає перемоги широких кіл народу. Сама стихія без керми і вітрил не перемаже у зударі з таким страшним ворогом, як Росія й її пробійна сила – КПСС. Проти КПСС мусить стояти по цім боці барикади ОУН і АБН. Проти НТС та інших єдинонеділимців стоїть теж ОУН. Ідеї єднають світоглядом й духово, конкретні напрямні вказують шлях боротьби, а Організація гарантує систематичність, пляновість і правильність дії, мобілізуючи найширший фронт нації. Тому так високо цінував у своїх творах і у всьому своєму житті-боротьбі Степан Бандера революційну ОУН. І на шляху розбудови її поляг смертю Героя. Хто втратив віру в український націоналізм, хто прагне заступити будь-якоюсь намісткою ОУН, – стає проти революційно-визвольної концепції Степана Бандери, відступаючи від ідей великого подвижника визвольної революції, який у центрі уваги своїх міркувань ставить революційну ОУН, її роллю організатора революції.

Коротке було творче життя Степана Бандери. В концтаборах і у підвалах найгірших тюрем – предвгі роки – йому було заборонено писати. Він міг тільки передумувати в постійній непевності, чи будь-коли його думи й ідеї, концепції й пляни зможуть здійснюватися.

Духова спадщина Степана Бандери своїм змістом небуденна. Можливо, щойно майбутні історики виявлять, чи Степан Бандера героїкою свого життя, своїми чинами революціонера-націоналіста, лідера визвольної боротьби, а чи своїми ідеями й думками, теорією національно-визвольної революції, своїм вченням більше вплинув на успіх революційної боротьби. Проте, ледве чи можна відділити революціонера чину, організатора й прагматика революції від її теоретика та ідеолога!

Інтерв'ю Сергія Воронцова
з Степаном Бандерою

ВІЙНА ЗАКІНЧИЛАСЯ

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/article/33935/>

Степан Бандера – ім'я, яке дали цій людині, великою мірою визначає її долю. І це не езотеричні марення. Адже зветь його точно так, як його знаменитого діда, – Степан Бандера. І втратити нагоду поспілкуватися з ним було б прикро.

Мене, як людину російськомовну, ім'я Бандери вабить особливому. В цьому тяжінні є присмак забороненості, екзотики і небезпеки. Тобто, зрозуміло, що і радянська пропаганда, і радянські стереотипи малюють дивовижні фентезі. Але так вже виходить, що, наприклад, українського націоналіста Стуса сприймаєш як генія без усяких зусиль, а щодо Бандери... Тим більше, зіпсував його імідж один політичний персонаж у 2004 році, який пропонував стріляти “москалів і жидву” з досить серйозним, напруженим обличчям. Його позиціонували якраз як бандерівця. Я подумав тоді: так це ж він про мене і про мою родину.

Спочатку зацікавила технологія розстрілу. Якщо, наприклад, в людині є наполовину українства, то як розстріляти “не ту” половину? Зі свого боку моя найекстремальніша мрія була плюнути в того стрільця вишневою кісточкою з трубочки, як у школі – за

занудство. Проте боюся, що на дуель той персонаж вийде всупереч своїм переконанням з російськомовним автоматом Калашникова. Своєю чергою, здається, десь у Криму сидять такі ж занудні чуваки і мріють стріляти в інший бік. Така ось зустріч “патріотизмів”. Тож мені з моєю трубочкою з вишневою кісточкою краще сховатися в цій дискусії.

І от я побачив не тільки тих, хто називає себе “бандерівцями”, а живого Бандеру (онука). Він вийшов на сцену Чернівецького драмтеатру як гість фестивалю лицарської пісні, його щелепи не були стиснуті, він не мружився у пошуках ненадійного елемента, а взагалі-то виглядав живо, неагресивно, органічно і, навіть, весело. Він не говорив “казонних”, очікуваних слів, проте проголосив: “Сьогодні головна зброя – це гітара і вірш”. За загальним настроєм цей чоловік був не з похмурих м’ясницьких сорокових років, він був із сьогодення.

– Гадаю, варто розпочати з питання конфліктного. Російська громада України, російськомовні українці вважають, що повернення Бандери, пам’яті про нього підсилює русофобські настрої в Україні. І саме повернення набуває ознак культу. Чи могли б ви заспокоїти чи не заспокоїти?

– У формуванні русофобії повернення пам’яті Бандери грає не першу роль. Наприклад, поведінка російського керівництва у Москві чи то в газових питаннях, чи якихось дипломатичних курйозних ситуаціях достатня для того, щоб навіть без Бандери в Україні зростали русофобські настрої. І ця міфологема про братні народи ламається не завдяки Бандері, а завдяки політиці, яку веде Росія сьогодні. Щодо культу Бандери: як родина, ми не зацікавлені, аби відроджувати який-небудь культ довкола особистості. Нам важливіше спростувати історичну брехню, яка записана в офіційній історії. І це не тільки в Україні, це довелося відстоювати ще в Канаді і боронити честь родинного імені. Я думаю, що деякі політики чи політичні сили, які будують свій імідж саме на русофобських сентенціях, використовують Бандеру в своїх інтересах, і це одразу видно. Люди спекулюють різними темами, в тому числі постаттю його діда.

Тема Бандери потребує наукового підходу. Відкриття архівів СБУ та інших таємних архівів дає доступ до маси документів і для українців, і для росіян. І, до речі, вони побачать, що в історичному вимірі ідеологія ОУН у післявоєнний час вже не була спрямована проти безпосередньо росіян – навпаки, було намагання вести діалог з прогресивними силами, які не є імперськими. На жаль...

Можу додати, якщо взяти його шлях і подивитися на це покоління, першим ворогом були не росіяни – це були поляки. І отець Андрій Бандера (священик, батько Степана Бандери – С.В.) в двадцяті роки у своїх проповідях навіть агітував за радянську владу і вітав її. Це було тоді, коли в СРСР був короткий період розквіту українства, в той час як у Західній Україні під Польщею відбувалася пацифікація, пригнічення нації. Були сподівання, що революція, яка відбулася в Російській імперії, справді є визвольною. Отже, проблема все ж таки не в Бандері.

– Нещодавно мені довелося подивитися телеінтерв’ю з онуком Сталіна. Я не помітив нічого, що нагадувало б мені тирана. Принаймні про моє уявлення про тирана. Це дуже тонка інтелігентна людина, яка присвятила своє життя драматургії і театральній режисурі. Він не дуже переймається тим, що було. Цікаво, що дід і батько цього чоловіка цілком присвятили себе політиці, а він від неї відмовився. І зрештою, доля його вдало склалася. Скажіть, політика, якщо відверто – марудна справа. У вас не було спокуси залишити це все, сказати «хай вони розбирають самі» і присвятити своє життя чомусь веселішому?

– Це, очевидно, трапилося не тільки з нащадками Сталіна, а, до прикладу, я назвав би онучку Микити Хрущова, яка пише багато хорошої аналітики про те, що відбувається на пострадянському просторі. Онук Сталіна не живе в епосі діда, не переймається нею. Я, навпаки, переймаюся. Вся родина переймається. По-перше, тому що була потреба боронити честь родинного імені. Спростувувати пропаганду, ідеологічні мильні бульбашки. Я говорю у виступах: хочу, щоб Друга світова війна закінчилася в Україні. Вона начебто закінчилася. Але, якщо подивитися на український медійний простір,

Друга світова тут все ще гаряча тема. Відчуття таке, що вона закінчилася тиждень тому.

У Канаді хлопці йшли воювати. Причому не за Канаду. А за край, який десь далеко. Люди не мусили йти на подвиги, але вони йшли. Воювали в Європі, і дуже багато полягло. У Бельгії біля Льежа, якщо ти канадець, тебе вітають двома руками. Але там Друга світова – це далека історія. І я думаю, що в Україні це буде знаковий момент і великий прогрес, коли буде перегорнуто цю сторінку. І Другою світовою займатимуться історики, академіки, дослідники. Тільки не політики. Це буде знакова дата. Значить уроки зроблені, консенсус знайдений.

Я вважаю, що примирення вже відбулося на рівні людей. Але не на рівні політиків. Тут, навпаки, виникають різні ідеї, гарячі голови по різні сторони барикад плекають це. Щодо примирення на людському рівні, можу навести такий приклад: у мого друга батько воював в дивізії “СС Галичина”, і так вийшло, що він одружився з дівчиною із Харкова. Її батько, відповідно, воював у Радянській Армії. Але на весіллі, на хрестинах батьки сиділи разом, розмовляли цілком нормально, трохи одне одного могли підколювати. Це люди, які не сиділи в кабінетах, не займалися пропагандою, а реально були в окопах. Вони вже перегорнули цю сторінку. І для України стане знаковим, коли на рівні масової свідомості політики перестануть спекулювати цим.

– Ви провели перші двадцять п'ять років у Канаді, але потім вибрали для життя і роботи Україну. Які переваги канадського суспільства перед українським і навпаки? Принаймні, суб'єктивні.

– Дороги в Канаді багато кращі. Але дурнів і там вистачає, якщо перефразувати Чорномірдіна. В Канаді набагато більше стабільності, набагато більше бюрократії. В Україні також дуже багато бюрократії. В Канаді вона жирна за рахунок того, що отримує від державного бюджету, – в Україні бюрократія жирна за рахунок корупції. В Канаді люди живуть довше і здоровіше. В Україні життя коротше і бурхливіше.

Канада – прекрасне місце для того, щоб народитися, провести молодість або старість. А Україна – це місце, де можна прожити

активну частину життя. Один мій друг, який працює в Київській міській адміністрації, зауважив, що треба для іноземців, які трохи тут пожили, запровадити психологічні послуги. Я сам помітив, що іноземцям, які провели певний час в Україні, рік чи два, починає чогось бракувати. Є якась частина душі, що хоче того українського хаосу. Людина почувається більш живою, є в цьому житті драйв. Україна багато чого могла б не взяти від Канади.

До речі, ще такий позитивний приклад. В Канаді, в провінції Альберта, прем'єром є українець, причому свідомий, дружина його співає в греко-католицькій церкві, він ходить до греко-католицької церкви. Його звать Ед Стельмах. А ця провінція – яскравий приклад того, що українці можуть бути при владі і забезпечити розквіт величезної території. Вона має вагомий стабілізаційний фонд у кілька мільярдів доларів, і навіть зараз, під час кризи, їй не треба звертатися по допомогу.

– Ви є прихильником демократії? Чи у вас інші пріоритети?

– Я є прихильником демократії. І мене вразило опитування, яке проводив фонд “Демократичні ініціативи” з 17-річними дітьми, – це вік України. Там були шокуючі результати. По-перше, більшість хоче з України виїхати, не бачить своє майбутнє тут, по-друге, для них демократія – це не пріоритет, для них пріоритетом є порядок, сила держави.

– Хоча з роками цинізм наростає, а я вже достатньо дорослий, м'яко кажучи. Але мене досі вражає, що політики, які беруть хабарі, створюють корупційні схеми, розкрадають природні багатства, так само акуратно відвідують патріотичні мітинги і виглядають для “невтаємничених” досить патріотично. Вас не турбує такий дисонанс? Ви помічаєте його?

– Наскільки мені відомо, в Радянському Союзі люди вступали до комуністичної партії не тільки з переконань. Більшість робила це для кар'єрного зросту: треба було говорити одне, думати інше, а робити щось третє. Може, це і є причиною того, чому Україна так довго йде до розкриття свого потенціалу. Бо незалежність, як процес, очолили люди, котрі діють, перш за все, в інтересах власної

шкуру. Вони просто змінили колір прапора, портрет Леніна на портрет Кравчука, Кучми чи Ющенка.

Якщо придивитися до номенклатури, то багато з тих гравців, п'ятдесят сімей, які контролюють цю країну, ведуть свої корені ще з часів радянської влади. Кажуть, що відбулося дві революції... А еліта все та ж. Спочатку Кравчук, червоні директори Кучми, тепер комсомольці. Причому це ознака усієї політичної палітри. Факт – ці люди продовжують красти. Зранку він вкрав мільйон доларів, а ввечері він вже на вечорі пам'яті Тараса Шевченка. Є така аксіома, що народ дістає ту владу, на яку він заслуговує. Якщо народ терпить, знаючи це, журналісти не пишуть, знаючи це, то на що, власне, нарікати? Знаю багато таких людей, буває, вони приходять на ювілейні урочистості діда.

Але з іншого боку, скажу, що йде здорова конкуренція за постать Бандери – хто більше зробить. За цим цікаво спостерігати.

– Мені завжди здавалося, що чим більше держави в житті людини, тим більше ймовірність злочину з боку держави. Здається, було б краще, щоб держава займалася залізницями чи каналізацією, ніж тим, що в твоїй голові, – ідеологією. Взагалі, чим її менше, тим краще. Ви жили у двох країнах – Канаді й Україні. Де держави більше, і яку роль, на вашу думку, має відігравати держава в житті громадянина?

– В Канаді дуже високий рівень оподаткування, я вже згадував про надмірну бюрократію, яка регламентує багато сторін життя: постанови, директиви, стандарти. Приписані нібито служити людині, проте служать вони державі. Щодо сильної руки. Українці мають викристалізувати, що вони мають на увазі. Чи вони хочуть сильну руку, яка втручається в життя громадянина? Чи вони хочуть державу, яка наведе порядок саме в державній сфері – в уряді, сфері бюрократії? І ми будемо жити, платити податки, і спокійно співати, кохатися, одружуватися, дітей народжувати. Я взагалі у своїх переконаннях прихильник позиції: чим менше держави, тим краще. В англійській є поняття лібертінізм (не знаю, чи є таке поняття українською) – стосовно людей, які думають саме так.

Але в Україні держава була всюди, доходило до того, що діти доносили на батьків, якщо згадати приклад Павліка Морозова. І тут справді ці папірці, печатки тощо – в цьому сенсі держави забагато. Держава грала таку велику роль, і люди звикли до цього і тепер вимагають: давайте пенсії, давайте зарплати.

В Канаді місто Торонто – Мекка хокею. Власник команди Торонто – це як власник “Динамо” Київ. І ось цим власником є пенсійний фонд профспілки вчителів Онтаріо, це звучить для українця абсолютно неправдоподібно. Це – недержавний сектор. Профспілка зорганізувала так своє життя, що вони без втручання держави можуть бути власником суперкоманди й ефективно керувати успішним бізнесом, який наповнює їхній фонд. Я хочу, щоб в Україні було так само. Люди не можуть вимагати, чекати, щоб держава все для них зробила. Треба, щоб люди взяли трохи відповідальності у власні руки.

– США і Канаду вважали країнами політкоректності. Навіть зайвої. Ви, певно, звикли до цього. Чи не здається вам, що в Україні ця політкоректність відсутня взагалі, тим більше в політиці?

– Тут є певна політкоректність, але трохи інакша. В цьому сенсі Чернівці більш подібні до Канади, аніж до решти України. Канада і Америка – країни емігрантів, тут ти побачиш і японця, і китайця, і корейця, сомалійця й афроамериканця. Це життя в багатокультурному, по-справжньому відкритому суспільстві. І там є виклики, на які суспільство відповіло зведенням дуже жорстких норм, які не завжди написані, але загальноприйняті. Коли я приїхав до України, тут була популярною пісня “А-й-й-й, убили негра”. І це для мене, як для канадця, було шоком.

Таке ставлення, звісно, пов'язане з тим, що тут мало африканців, нема громади, яка б відстоювала свої права. Ці люди сказали б: ви не будете називати нас неграми (до речі, серед своїх вони іноді називають себе неграми, це прийнято), але якщо білий так назве, то відразу отримаєш по морді, а якщо це скаже політик у публічному виступі, то він може, у кращому разі, забути про політичну кар'єру, якщо його ще не притягнуть до суду. В Україні

політкоректність – це більше політкоректність до радянського минулого. Я, наприклад, мушу стежити за собою, коли виступаю на Сході, щоби зайвого не сказати. Чогось, що було б еквівалентне слову “негр” для афроамериканця. Я мушу дуже обережно трактувати сторінки радянщини. Але, врешті-решт, думаю, що в Україні не проблема політкоректності, а проблема, що люди не кажуть того, що насправді думають. Країна тривалий час існувала як закрите суспільство. І в Україні справді є ксенофобські і расистські тенденції стосовно інших, тих, хто виглядає по-іншому, говорить інше, не те. І звинувачують тих, хто прийшов ззовні, але проблема в нас самих.

– *Які ваші життєві кредо?*

– Для мене близьке кредо Григорія Сковороди “Світ ловив мене, але не упіймав”. Як на мене, воно озвучує дуже оптимістичну, сонячну, життєстверджуючу тезу, з якої можна черпати енергію. Можна перефразувати так: “Не дай світові тебе зловити”.

Є ще така, трохи іронічна: треба дуже уважно просити в Бога щось, тому що він може й дати. Треба знати, чого бажати, і бути дуже обережним, обдумувати. Я так “попалився” кілька разів у своєму житті. Треба уважно думати, що ж саме ти просиш.

– *Така собі загадка щодо патріотизму. Нещодавно закінчився воєнний конфлікт у Газі. Весь світ бачив, як гинуть під обстрілами діти і жінки. Ось зіткнення двох патріотизмів. Араби захищають свою землю. А євреї – свою. І ті, й інші – патріоти. А щастя нема. Є мертві діти...*

– Патріотизм чи націоналізм у моєму розумінні – майже синоніми. В конкуренції має народжуватися щось краще. Проблема, коли конкуренція не народжує. Нема синтезу, нема виходу. Це полягає не стільки в патріотизмі, як у фанатизмі. Фанатики – люди, які бачать світ чорним і білим, і не зважають на те, що є відтінки, а відтак, мистецтво домовленості. Фанатики приречені на подібні ситуації. Будь-який фанатизм на це приречений – релігійний або політичний. Повинна бути якась розумна межа. Щодо Гази, то тут зіткнення двох світів, двох світоглядів, які є не примиреними. Якщо маси, може, і прагнуть щось змінити, то є проблема еліт, які все вирішують. Якщо вони такі вперті, що не можуть навіть піти на тактичні поступки... Я не кажу

про стратегічні, адже кінцева мета має бути твердою. Проте в ісламському світі не визнане і право держави Ізраїль на існування. Про що тут взагалі може йтися? Априорі мета однієї сторони – знищення іншої. Тож вони приречені на стан перманентного конфлікту або знищення.

P.S.

Щодо останнього питання. Відповідь здалася мені непереконливою. Як визначити межу, коли патріотизм переходить у фанатизм? Хто охоронятиме цю межу? Здається, цього не знає і сам п. Степан. Сумніваюся в цьому і я. Казав один геній, що щастя людства не вартує сльози дитини. Але ніхто йому не повірив. Ні там, де він жив, ні тут, де живемо ми, ні деінде на землі.

Кирилл Александров

БАНДЕРА: ПОСТСКРИПТУМ «МОСКАЛЬСКОГО» ИСТОРИКА

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/articleru/12187/>

Сегодня негативная реакция на Восточной Украине и в Крыму на увековечивание памяти бойцов УПА, Бандеры и Шухевича – это реакция далеко не только людей, воспитанных советским агитпропом.

“Каждый человек в глубине души знает, что мог бы поступить и иначе. Все понять – все простить, а все простить – значит, ничего не понять, так как есть вещи, которых нельзя прощать” (Фёдор Степун).

Предложение изложить в доступной форме взгляд российского историка на жизненный путь одного из руководителей ОУН Степана Бандеры оказалось совершенно неожиданным. Во-первых, потому что для исследователя антибольшевистского сопротивления 1930–1940-х годов по субъективным причинам Бандера в первом приближении оказывается фигурой столь же знаковой, сколько и периферийной. Во-вторых, потому что у нас так и не сложилось целостного ретроспективного взгляда на личность человека, посмертно оказавшегося в современной Украине в центре политических страстей и манипуляций. Наконец, – и это, пожалуй,

самое главное – Бандера в России является важной частью сталинского идеологического мифа, укоренённого в сознании не только людей старшего возраста, но и, увы, – в представлениях о трагической истории XX столетия значительной части русских молодых людей. Поэтому любые рассуждения о Бандере подменяются рефлекторной реакцией, сформированной у наших соотечественников еще советским кинематографом.

Более шестидесяти лет назад в разорённом минувшей войной Мюнхене, бывшем, кстати, тогда в американской оккупационной зоне одним из центров деятельности и российской, и украинской политической эмиграции, замечательный русский мыслитель Фёдор Августович Степун сформулировал очень важный тезис, актуальность которого остается непреходящей: “От постоянного занятия большевизмом в душе поднимается непреодолимая тоска и возникает соблазн ухода в искусство, философию, науку. Но соблазн быстро отступает. Уйти нам нельзя и некуда”. В XX столетии большевизм принес многим народам не только бесчисленные людские страдания, равно как и национал-социализм, но, в первую очередь, оказался беспрецедентным соблазном. Уже после Ленина и Сталина упорно приносимые советской властью в души людей на протяжении десятилетий ложь и лицемерие привели к такому всеобщему духовному оскудению и нравственной деградации, в результате которых Личность и Слово обесценились совершенно, а своеобразные рабство и цинизм стали для нас естественным состоянием.

В современной России не произошло ни преодоления, ни осмысления характера и последствий большевизма, в результате осуществления которого подлинную национальную катастрофу пережил и русский народ, и другие народы бывшего Советского Союза. И совершенно бессмысленно спорить о том, чьи раны кровоточат более иных. Как это ни горько признавать, но в России торжествует один из самых пагубных мифов – миф о государственном величии сталинщины, о “национальной” трансформации большевизма, о Советском Союзе, как наследнике исторической России. Поэтому палачи патриотов до сих пор остаются героями, а

патриоты – врагами. И у кого же вы хотите спрашивать о Бандере или Шухевиче, если постыдный и циничный по сути своей факт посмертной “реабилитации” царской семьи императора Николая II духовно-историческими наследниками ее убийц мы воспринимаем как нечто естественное?

И тем не менее.

Впервые слова “Бандера” и “бандеровцы” (правда, еще говорили “бендеровцы”) автор услышал в раннем детстве, во второй половине 1970-х годов. Моя мама, восторгавшаяся популярным тогда романом Анатолия Иванова “Вечный зов”, с металлом в голосе обличала каких-то “бандеровцев”, по сюжету распиливших пилой чекиста Якова Алейникова. Праведному советскому дошкольнику погибшего такой лютой смертью представителя славных органов госбезопасности было, конечно, жалко, – тем более, советские же писатели не могли писать неправды (а другие отсутствовали). Тем не менее, помню свое удивление, когда тогда же из путанных объяснений мамы удалось выяснить, что “бандеровцы” с пилой – совсем даже не привычные немцы-фашисты, а какие-то “свои”, жившие, вроде тоже в СССР, но на самом деле не “свои”. Лет через восемь после памятного разговора с мамой о злобных “бандеровцах” в силу разных причин опытным путем пришлось убедиться: советские писатели могут лгать не хуже Геббельса.

Кстати, в школе автор услышал еще одно необычное колочее и неприятное слово: “коллективизация”. Когда познавательный интерес к слову был удовлетворен, пионерская жалость к Алейникову исчезла и сменилась равнодушием. Даже если Анатолий Иванов в данном эпизоде и не покривил душой, а написал чистую правду. Посеявший ветер – пожнет бурю. И на какой другой финал могли рассчитывать бесчисленные алейниковы? Выбор человека, поступавшего на службу в органы ВЧК-МГБ, определял его жизненный путь, возможную смерть, погребение и посмертную участь.

Ельцинская эпоха, о которой сейчас в России принято писать и говорить примерно также, как о “людях с пилой” из посредственного творения брежневского прозаика Иванова, открыла возможность свободных исторических исследований, позволила

ознакомиться с разной литературой, документами, противоположными точками зрения. Пропала липкая опека бесчисленных партийных органов, требовавших от ученых гуманитариев не только писать, но и мыслить в заданных рамках последних установок идеологического отдела ЦК КПСС. Исчезло состояние раздвоенного сознания, связанного с неустанной демонстрацией историком внешней лояльности. Появился Интернет, несмотря на все естественные издержки подобного источника. Сегодня, казалось бы, русский историк может взглянуть на жизненный путь Степана Бандеры не из-за самоцензурного частотола, которым последовательно окружают себя его поклонники на Западной Украине, противники на Востоке, и среднестатистический обыватель в Российской Федерации – с отшибленной исторической памятью и внушенным состраданием к алейниковым.

Общеизвестные вехи биографии лидера ОУН-Б в данном случае не так важны, как комментарии к ним. Меньше всего автору хотелось бы угодить кому-либо из читателей. Будем все-таки честными и нелицемерными в своих суждениях, даже если кому-нибудь из нас они покажутся заблуждениями.

Итак, Степан Андреевич Бандера родился в Галиции, которую небезосновательно называли “украинским Пьемонтом”. Почему-то не на Киевщине или Полтавщине, не в Поднепровье, а именно здесь с конца 1870-х годов, по словам одного из историков, выдавались “патенты на истинное украинофильство”, “здесь вырабатывается кодекс поведения всякого, кто хочет трудиться на ниве национального освобождения”. Безотносительно сущности спора о православии и униатстве, истории Киевской Руси и последствиях многовековой колонизации Галиции немцами, венграми и поляками трудно игнорировать очевидный факт: Бандера как личность сформировался в регионе в культурно-религиозном и историческом отношении радикально отличавшемся от Украины, в начале XX века находившейся в составе Российской империи. Описанная Гоголем Малороссия была ему также чуждой, как и труды таких ученых и поклонников украинской (“Днепровской”) культурной традиции как Николай Костомаров и Михаил Драгоманов.

Бандера вступил на путь революционной борьбы против советской власти, будучи воспитанником Австро-Венгерской империи и верным чадом Греко-Католической Церкви. Он равнодушно относился к исторической судьбе Киева, Киево-Печерской Лавры и Православной Церкви. Безусловно, Бандера стал последовательным, принципиальным и непримиримым врагом советской власти. Но одновременно же он совершил радикальную и необратимую ошибку, вольно или невольно (скорее, преднамеренно) отождествляя большевиков с русскими. Такой взгляд выглядел ложным, циничным и оскорбительным для бесчисленно уничтоженных ленинцами-сталинцами русских крестьян, казаков, священников, дворян... Без свободной России не могла возникнуть и свободная Украина. Вероятно, именно к Бандере обращался в 1951 году руководитель Северо-Кавказского антибольшевистского национального объединения Абдурахман Авторханов: "Пока Сталин сидит в Москве, не бывать нам на Кавказе; путь в Тбилиси, Владикавказ, Ташкент, Киев лежит через Москву".

Бесспорно, Бандера страстно и искренне желал свержения советской власти, уничтожившей в границах УССР миллионы людей и морально растлевавшей ложью и лицемерием остальных, точно так же, как и в других республиках бывшего Советского Союза. Вопреки рассуждениям некоторых представителей советского агитпропа, Степан Бандера, конечно, не был ни изменником, ни предателем, а непримиримым и последовательным врагом большевиков, имевшим политическую программу и разветвленную, серьезную организацию, опиравшуюся на поддержку, думаю, устойчивого большинства населения Западной Украины.

Но вместе с тем руководитель ОУН-Б видел грядущее соборное Украинское государство в строгом соответствии с представлениями, десятилетиями формировавшимися о нем исключительно у небольшой группы украинофильствующей интеллигенции в "украинском Пьемонте" Австро-Венгерской империи. А не в соответствии с представлениями об Украине, складывавшимися столетиями, например, у населения и интеллигенции на Киевщине и Полтавщине. И если "галицийский" и "малороссийский" образы не

совпадали, то в случае политического успеха безжалостного искоренения последнего Бандера добивался бы столь же страстно, как и ненавистной ему сталинщины.

В России о Бандере упоминают чаще всего в связи с событиями на Западной Украине на рубеже 1940–1950-х годов. Гораздо меньше известна борьба Бандеры против "полонизации" и "пацификации" в 1930-е годы. Объективная оценка польско-украинского конфликта, как представляется автору, принадлежит современному талантливому исследователю Александру Гогуну. Вывод печальный: обе стороны в равной степени хороши... Однако при обсуждении убийства министра внутренних дел Польши Бронислава Перацкого все-таки представляется, что оно оказалось следствием политики "полонизации" начала 1930-х годов. Кстати, в личном мужестве Бандере объективно нельзя отказать – серия приговоров с пожизненными заключениями и обстоятельства его гибели в 1959 году говорят сами за себя. В руках талантливого сценариста насыщенная событиями биография Степана Андреевича могла бы послужить прочной основой для создания увлекательного многосерийного боевика. Только, кажется, не очень популярного у поклонников "Вечеров на хуторе близ Диканьки".

В пользу Бандеры свидетельствует его сдержанное отношение к перспективам сотрудничества с Германией, в отличие от Андрея Мельника. Во всяком случае, кажется, Бандера действительно в полной мере представлял себе незаинтересованность нацистов в создании независимой Украины намного раньше, чем многие русские белые эмигранты убедились в нежелании тех же нацистов оказывать им помощь в возрождении Российского государства. Сотрудничество Бандеры с Абвером, учитывая специфику взглядов руководителей разведслужбы Вермахта, лишь подчеркивает готовность руководителя ОУН-Б к компромиссу до определенных пределов. Тот очевидный факт, что органам НКВД вплоть до июня 1941 года так и не удалось полностью ликвидировать оуновское подполье на Западной Украине тоже можно поставить Бандере в заслугу. Однако широкого распространения за пределы Западной Украины своей организации Бандера не достиг,

несмотря на деятельность “Походных групп”. В 1941–1942 годах в Крыму, Новороссии и на Восточной Украине групп НТС, например, оказалось не в пример больше ячеек ОУН-Б.

Бандера, конечно же, ни в коем случае не был коллаборационистом по подобию Видкуна Квислинга в Норвегии и попытки советских историков представить его таковым не выдерживают критики. Однако политическая программа и намерения ОУН-Б в 1940–1941 годах не были такими, какими их представляли бандеровцы на рубеже 1940–1950-х годов. У автора сложилось впечатление, что накануне войны между Германией и СССР Бандера выступал за превращение будущей соборной Украины в моноэтническое государство, весьма близкое по характеру к тоталитарному. Правда, подобные взгляды (не только Бандеры) соответствовали увлечению авторитарно-этактистскими концепциями, распространенными и модными в общественно-политических кругах Европы в 1930-е годы. Вполне вероятно, что личные взгляды Бандеры на природу и характер государства со временем эволюционировали в более мягкую сторону. Бесспорно, что и в 1941 году Бандера отрицал мертвящую систему колхозов, представлявшую, по сути, второе крепостное право (большевиков). Расстрел его отца сталинцами, гибель братьев в нацистском концлагере, мытарства сестер в Советском Союзе, наконец, заключение самого Бандеры в Заксенхаузене в 1941–1944 годах, в полной мере свидетельствуют, что лидер ОУН-Б в политическом отношении противостоял и Сталину, и Гитлеру.

Однако в не меньшей степени Бандера питал неприязнь и к антибольшевистской России. В декабре 1944 эмиссары генерал-лейтенанта Андрея Власова показали готовность к самому широкому компромиссу для заключения тактического союза с ОУН-Б. Власов лишь не хотел категорически жёстко предрешать вопрос о государственной независимости бывших советских республик до свержения власти Сталина (кроме Грузии и Прибалтики).

По свидетельству руководителя Калмыцкого национального комитета Шамбы Балинова генерал Власов в узком кругу единомышленников довольно искренне заявил:

“Я глубоко верю в следующее: народы [после свержения советской власти] получают свою национальную независимость, оскорбленное, униженное национальное их чувство будет удовлетворено, национальные страсти утихомятся. Начнет диктовать свою волю закон истории, географии и экономики. Пусть в процессе расширения своих границ Россия допустила много ошибок, несправедливостей, жестокостей, даже преступлений. Пусть путь русской экспансии был обильно полит кровью покоренных народов. Но после этого прошли века совместной жизни народов под одной крышей. Установилась же за это время между ними какая-то связь – культурная, экономическая и даже родственная?”

Я верю в притягательную силу этой связи, я верю в силу русского языка, служащего “мостом”, соединяющим все народы “евразийского” простора, в силу русской культуры. Поэтому со спокойной совестью иду на честное признание права народов на самоопределение, вплоть до отделения, ибо глубоко верю, что в будущем народы России найдут общий язык, общую платформу для совместного братского сожительства на началах права и справедливости, взаимного уважения, добровольного сговора, а не путем принуждения, насилия и нового покорения. В новой России жизнь должна строиться на безусловном признании силы права, а не праве силы. Нехорошо поступают те сепаратисты, которые не только защищают право своего народа на национальное самоопределение, но настойчиво проповедуют чувство ненависти к русскому народу, к России. Точно так же нехорошо поступают те русские, которые с пеной у рта отрицают право народов на самоопределение... Пока нам надо свергнуть большевизм, для чего, прежде всего, нужно объединение всех активных антибольшевистских сил”.

Но именно такой подход и оказался неприемлем для Бандеры, поэтому компромисса между ОУН-Б и КОНР достичь не удалось. После Второй мировой войны Бандера руководил отчаянным и безусловно антибольшевистским (по характеру) вооруженным сопротивлением, имевшим на Западной Украине серьезную базу среди местного населения. Болезненного вопроса

об оправданности такого сопротивления и допустимом пределе жертв, о взаимной жестокости автор не хотел бы сейчас касаться, хотя для себя лично на него давно ответил. Это была Гражданская война... Но Гражданская война в России, на Украине, в Белоруссии шла, начиная с Октябрьского переворота 1917 года, когда Степану Андреевичу не исполнилось еще и девяти лет. И вряд ли оправданно вменять ему в вину развязывание этой войны в одном из регионов большого геополитического пространства.

Органы МГБ в необъявленной войне 1944–1953 годов на Западной Украине сражались за завоевание и советизацию непокорного региона. Бандеровцы же сопротивлялись не только колхозной системе и всевластию чекистов-сталинцев, но и надеялись при благоприятных внешнеполитических обстоятельствах добиться политической власти на всей территории в границах тогдашней УССР, не слишком задумываясь о том, разделяет ли их взгляды на прошлое и будущее Украины большая часть “подсоветского” населения республики, действительно заморенного сталинщиной, впрочем, как и по всей стране. Борьба оуновцев и советской власти была долгой и беспощадной. Парадоксально, но автору кажется, что Бандера и предпочел бы погибнуть в этом противостоянии примерно так, как это и случилось в 1959 году, чем просто умереть в каком-нибудь швейцарском санатории, получая от соратников персональную ветеранскую пенсию.

Круг жизни замкнулся и пришел к логическому концу.

Автору понятны мотивы и причины, которыми руководствуются украинские политики, симпатизирующие Степану Бандере. Но эти мотивы и сам Бандера для нас, русских, чужды, равно как и чужд “галицко-австрийский” взгляд на историческое прошлое и будущее Украины, независимо от ее государственного или блокового статуса. В конце 1940-х годов, выступая в Мюнхене, Бандера заявил, что считает залогом освобождения поработанных народов Советского Союза “расчленение территории Великороссии на многочисленные мелкие государства”, по образу и подобию розенберговского “Идель-Урала”, тем самым вообще отказывая России в праве на историческое существование. В ту пору ни одна

группа российского политического спектра в эмиграции – от монархистов до социал-демократов – не смогла бы расценить подобного рода тезисы иначе, как абсурдные и унижительные.

Очевидным выглядит на наш взгляд еще один существенный факт. С 1930-х и до конца 1950-х годов Степан Бандера был политиком харизматичным, принципиальным, динамичным и последовательным. Но в то же время очень провинциальным и местечковым. В этой не очень лицеприятной характеристике и заключается его главная трагедия. Возможно, Бандере искренне казалось, что ОУН олицетворяет всё антибольшевистское сопротивление на Украине – но насколько же слабо тогда он представлял себе Украину... Сегодня негативная реакция на Восточной Украине и в Крыму на увековечивание памяти бойцов УПА, Бандеры и Шухевича – это реакция далеко не только людей, воспитанных советским агитпропом. Это еще и инстинктивная защитная реакция части населения, в том числе и антикоммунистов, на “австро-галицийские” взгляды Бандеры на будущее Украины и их искусственное насаждение в тех регионах, в которых они выглядят совершенно безжизненно.

Увы, но со всей личной готовностью к жертве Степан Бандера так и не смог подняться выше руководителя узкоэтнического партизанского подполья в отдельно взятом регионе, несмотря на все популяризируемые примеры службы в УПА представителей других этносов и народов, вплоть до евреев. (Кстати, тоже весьма показательный пример – евреи Западной Украины силам антибольшевистского сопротивления дали в лучшем случае безымянных врачей. Евреи Восточной Украины дали российскому антибольшевистскому сопротивлению Бориса Штейфона – героя Первой мировой войны на Кавказском фронте, генерал-майора Русской армии, генерал-лейтенанта Вермахта и власовской армии в годы Второй мировой войны, командира знаменитого Русского Корпуса на Балканах в 1941–1945 годах). К сожалению, бросив вызов интернациональному, советскому большевизму, Бандера так и пытался сопротивляться ему на уровне “галицийского” мироощущения и мировоззрения, следовательно, принципиально не понимая природы, характера и последствий сталинщины.

В 1918–1920 годах по уровню мышления, образования, опыту и масштабу личности генерал-лейтенанты Антон Деникин и Пётр Врангель, премьер-министр правительства Юга России Александр Кривошеин оказались несопоставимо значительнее даже в общечеловеческом плане, чем Симон Петлюра. В годы Второй мировой войны “москаль” – сын нижегородского крестьянина и бывший советский генерал Власов – тоже оказался гораздо более масштабной и представительной фигурой, чем Бандера, хотя и с гораздо более несчастной исторической судьбой. Поэтому для людей, отрицающих большевизм и воспитанных в любви к исторической России, классической русской культуре, независимо от их гражданства, национальности и вероисповедания, Бандера навсегда останется чужим, неблизким и периферийным историческим персонажем. Следовательно, в исторической перспективе для поиска общего языка с современными поклонниками Степана Бандеры русским в качестве основы для диалога послужит лишь непримиримость к Сталину и сострадание к страшной участи миллионов его жертв. Но возникнет ли такая непримиримость в современной России, к прискорбию, не ищущей сейчас для себя в духовном смысле ничего, кроме псевдоуютного советского прошлого?

А это уже вопрос к нам, русским.

Довідка:

Кирилл Александров – кандидат исторических наук. Автор более 250 публикаций по истории России XIX–XX вв. (“Офицерский корпус армии генерал-лейтенанта А. А. Власова 1944–1945 гг.” (СПб., 2001), “Русские солдаты Вермахта” (М., 2005), “Армия генерала Власова” (М., 2006). Член редколлегии военно-исторического журнала “Новый Часовой”, историко-документального альманаха “Русское прошлое” (Санкт-Петербург) и журнала “Военно-исторический архив” (Москва).

Богдан Гордасевич

СТЕПАН БАНДЕРА – ЛИЦАР ЧИНУ

Відповідь Кирилу Александрову на статтю “Бандера: постскриптум “москальського” историка”.

“Понять и простить – совершенно разные вещи: понять можно без желания изучаемого объекта, а простить без просьбы о прощении нельзя! Провина есть осознание своего поступка плохим, а если кто-либо уверен в правильности своих действий и ни о каком прощении не просит – кто, за что и главное: зачем?! – может его простить? Полная несуразица, а каков запев – такова и песня”. Жорж Диккий.

Не кожна провокація є на шкоду. Так, матеріали російського історика Кирила Александрова з Санкт-Петербурга про Степана Бандеру підштовхнули до цікавої дискусії, у тому числі з участю і наших “рідних” провокаторів. І тоді я подумав, що як учасник трьох перевидань книги письменниці Галини Гордасевич “Степан Бандера: людина і міф” маю право, а можливо, що і зобов’язаний висловити своє бачення цього проблемного етапу української історії, яким є боротьба Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії.

Почну з того, що сам я походжу з сім’ї репресованої у 1951 р. української письменниці Галини Гордасевич, хоча майже до 30 років нічого про це не знав – мама не розповідала, що була в тюрмі,

або про своє тогочасне минуле. Якось не до того було. Єдине, що вона старанно збирала всі радянські видання про “буржуазних націоналістів”, де ті паплюжились так брутально, що навіть нерозумній дитині ставало зрозуміло, що щось тут не так. Тільки раз, пригадую, вона побачила, що я гортаю одну з таких книжок без особливого захоплення нею і запитала, що я думаю про зміст книги, на що я байдуже відмахнувся і сказав, що то якась малоцікава писанина про бандитів, на що мама відповіла тільки короткою реплікою: “То не були бандити, а дуже інтелігентні і культурні люди”. Все! Більше на цю тему націоналізму, як і тему репресій, тим більше голодоморів – мама мені ніколи нічого не розповідала. Думаю, що оберігала мене від дурниць десь проговоритись і попасти на крючок КДБ, з яким вона мала досить роки і без мене.

І тепер теж важливе для подальшого розуміння моїх роздумів на тему: я народився, ріс, вчився і працював до 30 років на Донбасі, в м. Донецьку. Тобто з 1961 я поза офіційної комуністичної трактовки жодної іншої дотичної інформації про Бандеру, ОУН чи УПА та взагалі націоналістичну діяльність в Україні не мав і не знав ніц. Повний вакуум. Практично всю інформацію збирав і своє трактування її я робив сам, почавши фактично з “чистого листа” (табула раса).

Але не з мінуса, тобто злої упередженості, що то були “страшні бандити і садисти” у мене також не було, а це ставало позитивом для нормального розуміння теми.

Нарешті найкращим вчителем методології вивчення була наша “чарівна радянська дійсність”, яка примушувала усяку мислячу людину задуматись: якщо пишуть і говорять про наше життя, яке вона гарне і красиве, а ми на собі відчуваємо зовсім протилежне, то щось тут не так... Питання для кожного ставало вирішити, хто ж бреше: вуха, що чують одне, чи очі, які бачать зовсім інше.

Хто вибрав очі, той швидко навчився читати комуністичну літературу, як то кажуть, “поміж рядків”. Так я, читаючи ті книжечки про буржуазних націоналістів, свідомо міняв усі плюси

на мінуси, і навпаки. Якщо наші відважні чекісти були такі герої і перебороли стільки небезпек, то видно і вороги у них були не згірш за мужністю і силою волі. Але просто поміняти об’єкти ідеалізації також не дає істини, бо вона насправді знаходиться десь посередині між тим, що кажуть одні й другі. Тому я ніколи не стану ідеалізувати Бандеру чи Шухевича, при всій повазі до цих видатних лідерів, як ніколи не зйду до тупої обструкції всіх працівників КДБ і різних “органів” – вони теж не були виключно падлюками, як колись зображували націоналісти. Потрібно просто відсіяти половину від зерен правди, реальної правди – правди факту, а не домислу. І, на мою думку, носіями цієї правдивої правди (вибачайте за софізм типу “економіка має бути економічною”) мають бути, в першу чергу, науковці, зокрема – історики. Вони знають документи, першоджерела і можуть сказати достовірно, як все було.

Тільки є проблема, яку висловлює фраза одного деспота: хто контролює минуле – контролює і майбутнє. Тому існують історики правди факту та історики потрібної правди. До останніх, на мою думку, якраз належить не шанований мною гаспадін Кирил Александров. Бо не можу я поважати історика, який не навіть жодного документа чи цитати, точніше навіть одну-єдину значну цитату... з промови Власова, при тому, що темою його дослідження був Степан Бандера. Абсурд! Усі висновки гаспадіна історика побудовані на тому, що він так вважає! Такий ось суддя: пофіг речові докази, покази свідків, документи, коли він інтуїтивно відчуває, хто злодій.

Я не буду аналізувати і спростовувати кожен висновок К. Александрова, а зупинюсь на кількох – просто для демонстрації “логіки” їхньої побудови. Цитувати буду мовою оригіналу, тому що ця “гра слів та ідіом” перекладу не підлягає.

“Бандера вступив на путь революционной борьбы против советской власти, будучи воспитанником Австро-Венгерской империи и верным чадом Греко-Католической Церкви. Он равнодушно относился к исторической судьбе Киева, Киево-Печерской Лавры и Православной Церкви”.

Цю фразу я б ще доповнив мовою оригіналу таким чином: “Но особенно позорным для Бандеры было его отношение к дзен-буддизму в Бурятии, к которому он был не просто равнодушен, а вообще о нём ничего не знал. Какое духовное убожество!”

Дурість? Звичайно. А ставити в один ряд місто, будову і віровчення – це розумне поєднання? Звідки К. Александров висмоктав висновок, що Степан Бандера байдуже відносився до історичної долі Києва – столиці його майбутньої Самостійної України!? І до чого тут його ставлення до Києво-Печерської Лаври, тим більше що значно ближче коло Кремянця є не менш видатна Почаївська Лавра. І звідки у Бандери байдужість як сина греко-католицького священика, який править службу за візантійським обрядом, до церкви, де служба відбувається також за тотожним візантійським обрядом?

Гаспадін історик навіть не знає банальних речей, що Греко-Католицька Церква така сама Православна Церква, як і його в Росії, а слово “католицька” вказує тільки на її підпорядкування Риму, Вселенському престолу Папи Римського, але за обрядом вона не є католицькою. Звідки тоді теза про байдужість Бандери? Є цитата з його статті чи навіть приватного листа? Спогади сучасників? Нічого цього нема, а просто гаспадіну історик так навіялось...

Підемо далі:

“Безусловно, Бандера стал последовательным, принципиальным и непримиримым врагом советской власти. Но одновременно же он совершил радикальную и необратимую ошибку, вольно или невольно (скорее, преднамеренно) отождествляя большевиков с русскими. Такой взгляд выглядел ложным, циничным и оскорбительным для бесчисленно уничтоженных ленинцами-сталинцами русских крестьян, казаков, священников, дворян...”

У наш час в окупованому військами США Іраку знайдеться дуже багато іракців, які ненавидять американців усіх сукупно, не з'ясовуючи, що у США багато мусульман і таких громадян, які виступають за припинення цієї війни. І як не зрозуміти, що це негативне ставлення іракців до американців є найвищою мірою проявом цинізму і образи до пам'яті мільйонів знищених американських індіанців...

Погодьтеся, що такі логічні побудови причин і наслідків на історичну тему звучать просто як відповідь студента-недоучки на іспиті: головне – щось казати схоже на правду, а хто там дуже буде дослухатись, що це просто набір загальних фраз і висновків “на тему” і не більше того.

К. Александров приліпив ярлика Бандері – “Такой взгляд выглядел ложным, циничным и оскорбительным...” без жодних документальних доказів, тому що їх просто не існує, бо насправді Бандера декларував свою боротьбу виключно як антикомуністичну, тобто національність тут ніякого значення не мала. Тому було знищено бандерівцями чимало українців – за комуністичну приналежність. Гаспадін рускій історик цього тупо не хоче розуміти і жодним чином не обмовився про антикомуністичну спрямованість діяльності Бандери, який якраз добре розумів, що “советская власть” є бутафорною ширмою прикриття для комуністичного “беспредела”. А в своїх статтях він і все керівництво ОУН і УПА чітко декларувало, що вони проти ненависті до конкретних націй, у тому числі і росіян, бо головним гаслом їхньої боротьби є “Воля людині, воля народам”.

Так хто робить помилки? – “...вольно или невольно (скорее, преднамеренно)...”

Тут можна поставити крапку, бо для розумного сказано досить.

Але залишаються ще інші Кирилки, яким треба тлумачити детально, тому продовжу новою цитатою.

“Бесспорно, Бандера страстно и искренне желал свержения советской власти, уничтожившей в границах УССР миллионы людей и морально растлевавшей ложью и лицемерием остальных, точно так же, как и в других республиках бывшего Советского Союза. Вопреки рассуждениям некоторых представителей советского агитпропа, Степан Бандера, конечно, не был ни изменником, ни предателем, а непримиримым и последовательным врагом большевиков, имевшим политическую программу и разветвленную, серьезную организацию, опиравшуюся на поддержку, думаю, устойчивого большинства населения Западной Украины”.

Можна подякувати, що нарешті пішов прогрес і з Степана Бандери знято тавро зрадника Батьківщини, бо він ніколи не був громадянином СРСР, але раніше його ким тільки не обзивали і таврували, не турбуючись про логіку обвинувачень – хто перевірить? Так круто співпрацював із німцями і розвідкою Абвер, що заgrimів до їхнього концтабору – отакі вони злісні вороги у СРСР, що навіть до тюрми підуть, аби допекти...

Але оте “думаю” я думаю не є обгрунтованим, тому що треба згадати, що у 1939 році якраз значна більшість Західної України з квітами і синьо-жовтими прапорами зустрічала визволителів зі Сходу – війська Червоної Армії, які в спілці з німецьким Вермахтом знищили Польську державу. До 90 відсотків українського населення раділи цій події, у тому числі і значна частина націоналістів, мрія яких була Соборна, тобто – єдина, Самостійна Українська Держава. Образ такої декларувала радянська пропаганда у вже існуючій Українській Радянській Соціалістичній Республіці, що зараз нарешті об’єднала всі українські землі в одній державі.

Тому наголошую особливо для усіх: жодного! Жодного супротиву з боку українських націоналістів у 1939 році Червоної Армії не було! Як не було розгалуженої системи опору з бункерами та криївками. Була тільки віра в добро в одних і сумніви в інших, але не було збройного опору, що постав грізною силою у 1944 році по всій Західній Україні, коли вже дійсно націоналісти мали: “...политическую программу и разветвленную, серьезную организацию, опиравшуюся на поддержку, думаю, устойчивого большинства населения Западной Украины”.

Чому так сталося? Тому, що пропаганда – одне, а реальність – інше. Якою була реальність радянської влади і комуністичного панування на Західній Україні всього один з половиною рік найкраще говорить відповідна ненависть місцевого українського населення до всього радянського. І цю ненависть не Бандера з націоналістами навів народ – ось що важливо. Тобто весь терор проти комуністів і радянської влади 1944–1954 років зростила або точніше – спровокувала сама радянська влада.

Наступна цитата така:

“Но вместе с тем руководитель ОУН-Б видел грядущее соборное Украинское государство в строгом соответствии с представлениями, десятилетиями формировавшимися о нем исключительно у небольшой группы украинофильствующей интеллигенции в “украинском Пьемонте” Австро-Венгерской империи. А не в соответствии с представлениями об Украине, складывавшимися столетиями, например, у населения и интеллигенции на Киевщине и Полтавщине. И если “галицийский” и “малороссийский” образы не совпадали, то в случае политического успеха безжалостного искоренения последнего Бандера добивался бы столь же страстно, как и ненавистной ему сталинщины”.

Знову перед нами цікаве маніпулювання і абсолютно не співвідносне протиставлення “десятилетиями формировавшимися” до “складывавшимися столетиями” і ще більш абсурдний висновок про можливу нищівну диктатуру Бандери у гіпотетичному випадку керманіча України. Де якісь свідчення тому в промовах, листах, статтях Бандери? Нема. Все це домисли гаспадіна історика, але всі вони чомусь зі знаком мінус, але не плюс. У тому вся проблема, чому українці не люблять москалів: бо як той множить два по два, то для Росії у нього виходить 9, а для України як 0, то ще добре, а то ми все й винні їм постійно.

А якщо говорити по суті питання, то Австро-Угорщина, до якої з певною зневагою ставиться К. Александров, була передовою європейською державою! І світогляд своїм підданам вона давала відповідний, європейський! Так само і Польща була європейською державою з певною системою норм моралі і законодавства. Не потрібно багато думати, щоб зрозуміти протиставлення європейського мислення на процес державотворення від усталеного у віках азіатського принципу “своя рука – владика”, що “столетиями” панував на теренах України від часу захоплення її Золотою Ордою, в часи анексії – “воз’єднання” з Російською імперією, не кажучи про часи в СРСР. Власне у теперішньої України вся проблема у тому, що її політична і економічна еліта отруєна чадом азіатчини, і для них закони тільки ширма, а не норма, як то є у Європі.

Ще хочу обговорити наступну тезу гаспадіна руского історика:

“Парадоксально, но автору кажется, что Бандера и предпочел бы погибнуть в этом противостоянии примерно так, как это и случилось в 1959 году, чем просто умереть в каком-нибудь швейцарском санатории, получая от соратников персональную ветеранскую пенсию. Круг жизни замкнулся и пришел к логическому концу”.

Коли проста людина каже, що їй здається, то їй радять перехреститись, щоб пройшло, але коли це каже історик в своєму дослідженні, то тут і святий хрест безсилий. Якби Степан Бандера шукав геройської смерті, то пішов би на Україну і загинув разом з Шухевичем, тоді б він не дотримувався суворої конспірації за кордоном, а організовував мітинги і кричав до всіх, що він – Бандера, а не Попель. Тобто не смішіть людей своїми “кажется” гаспадін історик. А оце доживання в швейцарському санаторії за кошти націоналістичної організації – це що? У вас є тека з подібними прецедентами? Жодного – я певен. Тоді звідки такі домисли? А то вам “ка-аца”... А мені не “ка-аца” і не здається, а я певен, що ви – повний неук, якщо робите подібні висновки з порожнечі. Ось тут справді: “Круг жизни замкнулся и пришел к логическому концу”.

Степан Бандера не шукав смерті героя – він шукав перемоги в боротьбі з ворогом. Він від самих початків своєї боротьби ризикував власним життям, отримав двічі офіційні судові вироки на “кару смерті”, а вже скільки вбивць різних мастей за ним полювало – не зчислити. І якщо один з вбивць досяг цілі і підступно закатавав Степана Бандеру, то допускати, що цим він виконав потаємне бажання самого Бандери – зверх цинічно і підло.

Але чого сподіватись від гаспадіна руского історика, якщо всі вони цілком спокійно ставляться до того, що спецслужби Союзу розсилали вбивць по цілому світі, щоб вбивати своїх опонентів. Недавнє вбивство в Англії колишнього агента ФСБ – тому свідчення. І для росіян це цілком нормально, бо якже – вони вороги і їх треба знищувати всіма можливими засобами. Так має

бути і це нормально! Нормально!? Ненормальність нормальна для ненормальних!

Можливо, що я висловлююсь занадто грубо, але мене шокує і вибиває з можливості нормальної дискусії просто дика логічна побудова роздумів К. Александрова. Він собі ляпає щось “от фонаря” про швейцарський санаторій, а я повинен логічно і доказово спростовувати цей ідіотизм. Це можливо тільки при умові, що сам зійдеш до тотожного рівня ідіота, чого я не збираюсь робити. Як спокійно сприймати аналогічну логіку шовініста Власова, який прямим текстом викрив усе, що насправді думали і думають у Росії про інші народи.

Прошу з особливою зосередженістю звернути увагу на ту величезну цитату з промови Власова і якщо б К. Александров наводив такі цитати з розмов у вузькому колі односторонців самого Степана Бандери, то я б йому щиро був вдячний, але цього нема. Єдине, за що хочу подякувати К. Александрову, так це хоч за якусь малу еволюцію поглядів у позитивний бік, але все це робиться в стилі, висловленому у промові Власова:

“Я глубоко верю в следующее: народы [после свержения советской власти] получают свою национальную независимость, оскорбленное, униженное национальное их чувство будет удовлетворено, национальные страсти утихомятятся. Начнет диктовать свою волю закон истории, географии и экономики. Пусть в процессе расширения своих границ Россия допустила много ошибок, несправедливостей, жестокостей, даже преступлений. Пусть путь русской экспансии был обильно полит кровью покоренных народов. Но после этого прошли века совместной жизни народов под одной крышей. Установилась же за это время между ними какая-то связь – культурная, экономическая и даже родственная?”

Я верю в притягательную силу этой связи, я верю в силу русского языка, служащего “мостом”, соединяющим все народы “евразийского” простора, в силу русской культуры. Поэтому со спокойной совестью иду на честное признание права народов на самоопределение, вплоть до отделения, ибо глубоко верю, что в

будущем народы России найдут общий язык, общую платформу для совместного братского сожительства на началах права и справедливости, взаимного уважения, добровольного сговора, а не путем принуждения, насилия и нового покорения. В новой России жизнь должна строиться на безусловном признании силы права, а не праве силы. Нехорошо поступают те сепаратисты, которые не только защищают право своего народа на национальное самоопределение, но настойчиво проповедают чувство ненависти к русскому народу, к России. Точно так же нехорошо поступают те русские, которые с пеной у рта отрицают право народов на самоопределение... Пока нам надо свергнуть большевизм, для чего, прежде всего, нужно объединение всех активных антибольшевистских сил”.

Наперед можу вирахувати, що кожен москаль свідомо чи підсвідомо в наведеній цитаті свій акцент поставить на другому абзаці з “Я верю в притягательную силу этой связи, я верю в силу русского языка, служащего “мостом”, соединяющим все народы “евразийского” простора, в силу русской культуры” – аякже. “Благодетели наши” – вони нам на кінцях штиків культуру принесли, навчили нас “щипати лаптями хлібать”, а то дикуни серветками, ложками та виделками користувались...

Так само наперед можу вказати на рядки з промови Власова, від яких у кожного, хто не ототожнює себе з російським етносом, виникає справедливе почуття ненависті: “Пусть в процессе расширения своих границ Россия допустила много ошибок, несправедливостей, жестокостей, даже преступлений. Пусть путь русской экспансии был обильно полит кровью покоренных народов”. Ще б! Для них це все всього-навсього “пусть”, якась дрібничка, а для нас це трагедія, національна трагедія, смерть рідних і близьких, мільйони жертв, зруйновані домашні вогнища і покалічені людські долі, принизлива роль прислуги в окупанта – а для них це звичайно тільки “пусть”. Тому що “установилась же за это время между ними какая-то связь – культурная, экономическая и даже родственная?” Точно як пан дивується, що кріпаки його ненавидять, а як можна скасовувати панщину і “різати по-живому”, якщо пан мало

не кожду дівку звалтував і по селі бігає повно його байстрят... Так що пішли ви, гаспада москалі, під три чорти з отакими “родственными связями”. І до такого висновку нас не Бандера, а Шевченко набагато раніше закликає своєю безсмертною поемою “Катерина”.

Єдине, в чому я переконався з цього матеріалу гаспадіна руского історика: про Степана Бандеру потрібно говорити ще і ще, тому що це дійсно була людина, чиє прізвище відповідає реальності – він був і є прапором визвольної боротьби українського народу за свободу і державну незалежність.

Гжегож Россолінський-Лебе

ОБРАЗ СТЕПАНА БАНДЕРИ В ПОЛЬСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/article/32864/>

Бандеру, який дуже не хотів бути ані поляком, ані росіянином, а лише українцем, котрий би жив виключно з українцями в українській державі, з представниками польської культури зв'язувала любов до національної культури.

Написання есе про образ Степана Бандери в польській національній свідомості і про ставлення польської національної культури до Степана Бандери з двох причини є для мене великою честю і великою приємністю. По-перше тому, що в цей момент я готую докторську працю про героїчне і антигероїчне життя Степана Бандери перед і після його смерті, а цим есе, написання котрого пов'язане з 100-річчям від дня його народження, можу спричинитися до формування дискурсу про Степана Бандеру, що пізніше зможу проаналізувати у своїй докторській праці. А по-друге тому, що польська національна культура, про яку в цьому есе йтиметься, є такою ж абсурдною, а можливо, ще більш абсурдною конструкцією, як і сам протагоніст цієї статті – видатний західноукраїнський герой,

безстрашний національно-радикальний політик і відомий символ українського націоналізму, котрий протягом останнього часу забутий в Західній Україні в ролі фашиста і антисеміта – Степан Бандера.

Степан Бандера, хоча й часто підкреслював і виявляв свою ворожість до польської держави і поляків, був дуже сильно пов'язаний із польською культурою і польською державою. Бандера добре знав польську мову з часів навчання у гімназії в Стрию, в Політехніці у Львові та Рільничій Академії у Дублянах, так само як і з польського середовища, яке його оточувало і впливало на його соціалізацію. Працюючи над власною національною ідентичністю, Бандера орієнтувався на польський зразок, який добре знав зі школи, газет і книжок. Таким чином, Бандера у своїй кар'єрі національного революціонера, хотів він цього чи ні, однак підсвідомо переймав і перетворював ритуали польських національних "героїв", наслідував їх поведінку. Натомість, для орієнтації і самоконтролю він використовував добре йому відомий культурний код польського патріотизму і націоналізму. Можна, таким чином, ствердити, що всупереч свої власній волі, як і волі українського націоналістичного середовища, в якому виник, Бандера був продуктом польської національної культури, проти якої збунтувався і від якої відвернувся. З польською культурою Бандера був також пов'язаний всупереч волі поляків, передовсім із Волині і Східної Галичини, які щиро ненавиділи як Бандеру, так і всіх інших українських націоналістів.

Люди в Польщі мали змогу вперше довідатися про Степана Бандеру, слухаючи по радіо та читаючи в газетах про судові процеси над членами нелегальної в II Речі Посполитій Організації Українських Націоналістів, які відбулися в 1935 році у Варшаві та в 1936 році у Львові. У Варшавському процесі на лаві підсудних перебували 12, а у Львівському процесі 23 членів ОУН, котрі були пов'язані з вбивством міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Вбивство міністра здійснив 15 червня 1934 року у Варшаві член ОУН Григорій Мацейко. Польська влада ніколи не схопила Григорія Мацейка, натомість вбивство міністра Перацького перетворила на національну трагедію і використала його для того, аби розправитися з ОУН, котра протягом декількох років давала

про себе знати меншими чи більшими грабунками, замахами та різними терористичними актами, скерованими проти органів польської держави.

Не схопивши звинуваченого у вбивстві і арештувавши близько 800 осіб, пов'язаних з ОУН, як і провівши показовий процес проти "терористів" з ОУН, державні спецслужби черговий раз продемонстрували свою безпорадність і невміння вести політику стосовно національних менших, котрі проживали на теренах II Речі Посполитої. Тракткування неполяків як громадян другої категорії, як і спроби накинення національним меншинам, з яких найбільшою була українська (16% всіх громадян держави), польської національної культури, що у фантазіях політиків II Речі Посполитої мало привести до їх асиміляції і полонізації, були абсурдними і свідчили про невміння людей, які обіймали владу в державі, вести політику стосовно тих меншин, як і про догматичний націоналізм цих політиків. Політики II Речі Посполитої наслідували поведінку пруських та російських націоналістів і поводитися з меншинами, котрі проживали в II Речі Посполитій, дуже подібно до того, як органи влади Пруської і Російської імперій чинили з поляками в XIX і на початку XX століття.

Степан Бандера на першому процесі у Варшаві, який тривав з 18 листопада 1935 до 13 січня 1936 року, звернув на себе увагу засобів масової інформації і суспільства, між іншим, завдяки тому, що він був крайовим провідником ОУН, а отже найважливішою затриманою персоною серед звинувачених, і відповідав на питання, які задавав йому суддя Посемкевич не польською мовою, а українською, що забороняло право, у відповідь на що суддя прийняв рішення випроводити Бандеру з судової зали. Під час цього Бандера чинив опір і демонстративно по-українськи вигукував пропагандистські гасла й звинувачення на адресу суду та польської держави, що підважувало репутацію суду. Таким чином Бандера пробував звернути увагу світових засобів масової інформації на українську проблему в Польщі, а сам ставав "героєм" і "мучеником" в очах як своїх радикальних і фанатичних ровесників із ОУН, так і осіб, котрі не були пов'язані з цією організацією.

Ще далі пішов Бандера на другому судовому процесі, який тривав у Львові з 25 травня по 27 червня 1936 року. Під час цієї судової справи обвинувачені могли говорити українською мовою, що спонукало Бандеру виголошувати пропагандистські монологи і творити з себе безстрашного провідника ОУН, який холоднокровно видає смертні вирoki польським політикам та українцям, які в його очах "зраджують український народ". Ці націоналістично-пропагандистські промови і поведінка Бандери, як і, меншою мірою, інших звинувачених на Львівському процесі, змішувалися з фашистськими ритуалами ОУН, яка старалася практикувати ідеологію фашизму, аби справити враження сильної організації, на яку зважають в Європі. Таким було, між іншим, демонстративне тракткування Бандери обвинуваченими членами ОУН вождем, а також взаємне привітання в залі судових засідань словами "Слава Україні!" та спроби узаконити здійснені вбивства власним кодексом цінностей, згідно з яким тільки ОУН знає, що є добре, а що погане для українського народу і має право вбивати всіх людей, які загрожують реалізації її плану, яким є побудова української держави, введення в ній фашистської диктатури і підпорядкування цілого суспільства ОУН.

Бандері й декільком іншим обвинуваченим був винесений смертний вирок, який пізніше був замінений на пожиттєве ув'язнення зі страху перед зародженням культу Бандери, котрий міг би зміцнити український націоналізм. Попри це, цей процес і винесений вирок витворив з Бандери "мученика" і "героя" не тільки в середовищі прихильників ОУН. Крім цього, ці процеси нагадали Польщі і світові про українську проблему, однак вони не спричинилися до переосмислення польським урядом політики щодо національних меншин і до нівелювання поляризації в суспільстві. Юзеф Бек, міністр закордонних справ II Речі Посполитої, у вересні 1934 р. на форумі Ліги Націй розірвав Малий Версальський трактат, який стосувався національних меншин у Польщі, а в східних воєводствах держави в 1936 році були вивішені плакати наступного змісту: "Український народ, день в який було засуджено у Львові Бандеру і товаришів, нехай буде

річницею жалоби наших сердець, будьте готові, година помсти ляхам наближається!”.

Знову справа Бандери стала актуальною після нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз. В липні 1941 року під впливом пропаганди, пов'язаної з проголошенням ОУН української держави, як поляки, так і євреї, котрі мешкали у Львові, зафіксували стилізування Бандери, котрого в цей час не було у Львові, як фашистського вождя українського народу. Бандеру стилізували головним чином члени ОУН (Б), котрі в якості “охоронців порядку у Львові” бігали містом із жовто-синіми нарукавниками, організовуючи “державу Бандери”, товкли зустрічних євреїв і здійснювали кривавий погром на цих мешканцях міста, а також віталися на очах всіх львів'ян фашистським піднесенням руки і словами “Слава Україні! – Героям слава!”. Так, наприклад, вчитель однієї з львівських гімназій Ян Роговський згадує у своєму щоденнику, котрий він віддав 1980 р. до вроцлавського Оссолінеуму: “Цей Бандера повинен був бути українським фюрером, який хотів бути подібний до Гітлера, особливо в кровожерливості, чому дав пізніше докази”. Натомість Курт Левін, син доктора Єзекиєля Левіна, передвоєнного рабина львівської прогресивної синагоги, згадував у написаній в 1946 році автобіографічній книжці про розклеєні у Львові “звернення Степана Бандери – вождя українців, які закликали до вбивств і підпалів”.

Нечисленні євреї, яким вдалося пережити війну у Східній Галичині або на Волині, рідше згадують Степана Бандеру, якого від липня 1941 року не було в Генеральній Губернії, а частіше “бандерівців”, що є дуже цікавим психологічно-історичним явищем. Євреї, котрі згадують “бандерівців”, будуть згадувати або членів ОУН (Б), або воїнів УПА, або українську міліцію. Поляки, натомість, пишучи або говорячи про “бандерівців”, будуть найчастіше згадувати вояків УПА і своїх сусідів, котрі в 1943–1944 роках здійснили етнічну чистку польського населення. Вживання поляками і євреями у спогадах терміну “бандерівці” в значенні “люди або вояки Бандери”, який виник в 1940 р. після поділу ОУН на ОУН (Б) і ОУН (М), мають з собою спільне те, що

цей термін виник і поширився в екстремальних умовах – Голокосту і етнічної чистки – і не завжди відносився до “людей і вояків Бандери”. Однак, обидва злочини були здійснені або за участі українців, або українцями, котрі часто, але не завжди, ототожнювалися з Бандерою, а вплинули на психіку людей, які їх згадували, найчастіше своїм національним фанатизмом і звірством. Натомість неясно, чи українці, котрі зазнали терору з боку ОУН (Б) чи УПА – найчастіше тому, що не підтримували ОУН (Б) чи УПА або тому, що співпрацювали з НКВД – також описували і згадували своїх українських вбивців як “бандерівців”.

Сам Бандера, якого як вождя української держави нацистські політики не потрактували так серйозно, як члени ОУН (Б), найдовший період Другої світової війни провів під домашнім арештом у Берліні і в концтаборі у Заксенхаузені як політв'язень. В концтаборі Заксенхаузен Бандера сидів короткий час разом з комендантом Армії Крайової Стефаном Ровецьким, з яким, подібно як інші українські в'язні концтабору, як, наприклад, Ярослав Стецько та Володимир Стахів, вели розмови на польсько-українські теми. Оскільки Бандера наприкінці війни був готовий до подальшої співпраці з нацистами і до боротьби за нацистську Європу, то він був разом з іншими українськими в'язнями звільнений 29 вересня 1944 року, а генерал Ровецький загинув, розстріляний на початку серпня 1944 року на терені концтабору.

Брати Степана Бандери – Василь і Олексій, котрі в липні 1942 р. були заслані до концтабору Аушвіц, також мали тут зіткнутися з поляками. Згідно з розповідями, які в повоєнний час кружляли в середовищі української діаспори, а сьогодні розповідаються в музеях, які пропагують культ Бандери, обидва брати Степана Бандери були брутально замордовані поляками в Аушвіці за те, що носили прізвище Бандера. Ця історія робить братів, без сумніву, мучениками українського народу і може бути справжньою, але, з огляду на відсутність доказів, не мусить бути такою. Згідно з іншим свідченням, складеним 12 червня 1964 року на Освенцімському процесі Георгом Табо, лікарем у концтаборі Аушвіц, один з братів Степана Бандери помер в Аушвіці від розладу шлунка.

Бандера не часто з'являвся в офіційних дискурсах у ПНР, хоч польська Служба Безпеки контролювала зв'язкових Бандери, котрі переходили через Польщу із Західної Європи в Україну. Час від часу в газетах і книжках з пропагандистською метою для підкреслення вищості “комунізму” над “націоналізмом” згадували про “бандерівців”, надаючи цьому слову пропагандистське значення, але так чинили спорадично, рідше, ніж в Радянській Україні. З 1959 року кільканадцять разів високим накладом виходила друком книжка “Відлуння в Бескидах” Яна Герхарда, яка мітологізувала боротьбу польських вояків з УПА в Бескидах, але не стосувалася безпосередньо Бандери. Вбивство Бандери в 1959 році, а також процес Богдана Сташинського в 1962 році в справі вбивства Бандери, не були наголоснені в засобах масової інформації ПНР. Натомість у нечисленних статтях, котрі з'явилися у пресі, сенсаційно-фангастична пропаганда, що була обов'язковою в Радянському Союзі і котра пов'язувала смерть Бандери з Теодором Оберландером і службами безпеки ФРН, мішалася з інформаціями про українських фашистів у німецькій армії, котрі мордували польських професорів у Львові. У ПНР розвинулося, однак, пропагандистське розуміння “бандерівців” як бандитів, що було пов'язане з пропагандистською дискредитацією і демонізацією українського націоналізму.

У 80-х роках, особливо в середовищі польських переселенців з довоєнних південно-східних теренів Польщі, Бандера і “бандерівці” знову стали актуальними, що було пов'язане з лібералізацією публіцистичної цензури. Люди з того середовища пережили польсько-український конфлікт, а також етнічні чистки у Східній Галичині і на Волині, а після закінчення війни не мали змоги офіційно займатися своїми пережиттями, що залишило слід на їхній психіці і способі відтворення історії. Так, наприклад, Едвард Прус, головний польський націоналістичний пропагандист антибандерівської історіографії і творець негативного символу Бандери, в молодості був травмований “бандерівцями” і до кінця життя боровся зі своєю травмою, вбиваючи “бандерівців” за допомогою історіографії: у 80-х роках у своїх книгах він розправлявся з такими апологетами Бандери, як ветеран ОУН (Б) Петро Мірчук, у 90-х вигадував такі терміни, як

“Толокост по-бандерівськи”, у 2004 році опублікував широку антиагіографію Степана Бандери, а в 2007 році, тоді, як помер 31 грудня, тобто за день до народження головного об'єкта своєї травми, опублікував книжку “Бандеромахія”.

Бандера в середовищі польських переселенців став емоційним символом страждань, яких поляки з Волині і Східної Галичини зазнали від українських націоналістів під час війни. Символ Бандери як такий функціонує також у літературі. В 2006 році, наприклад, з'явилася книжка Станіслава Сроковського “Ненависть”. Сроковському у дитинстві, як і Прусу, нанесли травму бандерівці, до 1990 року він не міг розголошувати цього і займатися своїми дитячими травматичними переживаннями, а після 1990 року намагається впоратися з цією проблемою, хоч реально він її не розв'язує, а лише репродукує. Сроковський, як і Прус, здається, дотепер емоційно пов'язаний з об'єктом своєї травми, який до нього повертається і бере над ним контроль.

Культ Бандери, який на Західній Україні після 1990 року поширюють, між іншими, історики, пов'язані з “Центром досліджень визвольного руху”, або такі історичні світочі, як доцент “Львівської політехніки” Євген Перепічка, автор однієї з найновіших, найобширніших і найбільш апологетично-догматичних агіографій Степана Бандери, міг би дивувати польських гуманістів, які займаються Україною, і справити на них таке враження, ніби в деяких істориків Західної України історія (*historia rerum gestarum*) вийшла з-під контролю і повернула проти них. Польські історики і культурологи, які займаються Україною, виявляються, однак, безпорадними, або байдужими, або вважають, що Бандера – це не їхня історія. Брак реакції на пантеонізацію та агіографію Бандери може також означати, що польські історики до цього феномену взагалі призвичаїлися і він видається їм “автентичним” і “натуральним”, як “автентичним” і “природним” вони вважають, наприклад, культ польських вождів, які не стали диктаторами, як культ Юзефа Пілсудського або культ Романа Дмовського.

Подібно виглядає також справа польських туристів, які приїжджають до Львова. В “бандерштаті” – як іронічно називає Львів

легендарна група “Брати Гадюкіни” – польські туристи охоче відвідують кнайпу “Криївка”, долучаючись таким чином до комерціалізації культури Бандери і приймаючи, мабуть неспівомо, фашистсько-антисемітські ритуали цього клубу. При вході до “Криївки” лунає, наприклад, вітання “Слава Україні!” і, щоб до неї ввійти, слід відповісти “Героям Слава!” Це те саме привітання, яке вживали прихильники Бандери, які організували погром у Львові на початку липня 1941 року, в якому загинуло від 4000 до 7000 євреїв. У самому приміщенні польські туристи, споживаючи страви з антисемітськими назвами під портретом Степана Бандери та інших українських героїв, мають нагоду, між іншим, погратися такими експонатами, як карабін, за допомогою якого, як можна припустити, під час війни люди боролися на стороні Бандери за велику, сильну і незалежну державу, патріотично вбивали євреїв, поляків, росіян та інших “ворогів українського народу”, які не підтримували ОУН і УПА. Ця ситуація нагадує, хоча вона і не настільки очевидна, ситуацію 1941 року після нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз. У липні та серпні 1941 року деяких представників польської національної культури пов’язувала з Бандерою ненависть до євреїв, в яких вони бачили комуністів і на яких організували чисельні погроми на теренах Північно-Східної Польщі, подібно, як прихильники Бандери організували свої погроми на Західній Україні.

Бандеру – довголітнього громадянина польської держави української національності, який дуже не хотів бути ані поляком, ані росіянином, а лише українцем, який би жив виключно з українцями в українській державі – з представниками польської народної культури зв’язувала любов до національної культури. Різниця між Бандерою і цими представниками полягала в тому, що польські представники любили польську національну культуру, а Бандера був захоплений українською національною культурою. Ці спільні зацікавлення національною культурою, як і претензії до території, на якій спільно мешкали і яку представники однієї культури називали Східною Малополющею, а інші – Західною Україною, привели до конфліктів і сутичок. Діючи, провоковані національними культурами, прихильники обох національних культур

були частинами процесу героїчної модернізації, яку вони не усвідомлювали і яку ніяк не контролювали. Бандера відіграв у цій героїчній модернізації роль політичного міту з кількома обличчями – міту, який не для всіх закінчився і вже точно не втратив свого мітологічного сенсу.

Довідка:

Гжегож Россолінський-Лебе – польський історик, стипендіат фонду “Gerda Henkel Stiftung”. Готує дисертацію “Степан Бандера – герой і антигерой. Творення і рецепція міту національно-революційного українського політика Степана Бандери в міжнародному порівнянні” під керівництвом професорів Ярослава Грицака, Франка Гольчевського та Івана Павла Химки.

Володимир Павлів

СИМВОЛ ЯКОЇ НАЦІЇ?

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/article/33089/>

Обабіч автомобільних шляхів із Верховини до Львова рясніють біл-борди з фотографією Бандери і гаслом “Символ нації”. До Бандери я ставлюся зі стриманою симпатією, до бандерівського руху – зі стриманим співчуттям.

А от до авторів таких гасел стриманості мені бракує.

Я просто нестримно хотів би зустрітися з автором цього гасла (погайки плекаючи надію, що ним є сам Віктор Андрійович Ющенко) і поставити йому одне запитання: “Якої саме нації символом є Бандера?”

Однак сподівання мої не надто великі. Я звик, що на цих теренах нас завжди проголошували кимось, не особливо питаючи на те нашої згоди: то православним руським народом, то великим радянським народом, то єдиним українським народом. Щоправда, ми, галичани, завжди себе почували якось трохи на маргінесі цих великих спільнот. Так і нині – коли хтось заявляє, що в цій країні є нація, символом якої є Бандера, я хотів би поближче познайомитись, що ж це за нація така?

Тож, не чекаючи відповіді “згори”, я сам починаю шукати відповіді на своє запитання.

Виходячи з власного, майже десятилітнього, досвіду співжиття зі “східняками” на їхніх теренах, а також із того, що подібні біл-борди я і всі опитані мною знайомі бачили тільки на Західній Україні, роблю висновок, що мова йде про якусь націю, що її зосереджено в основному на захід від Збруча. Звичайно, я припускаю, що якихось плакатів про “символ нації” я не догледів десь на Київщині, але твердо знаю, що їх не може бути на Сході чи Півдні великої держави, бо там навіть забетоновані металеві таблички зі згадкою про героїв УПА не приживаються. Крім того, я переконаний, що окремі представники цієї загадкової нації мешкають і в Києві, і в Донецьку, і в Харкові, і в Одесі, і навіть у Севастополі, але їхня чисельність балансує на межі статистичної похибки.

Мабуть, все ж мова йде про якусь західноукраїнську націю. Отут вже я починаю активно протестувати, бо добре знаю, з кого складається населення Західної України.

Це – свідомі бойки і несвідомі гуцули, урбанізовані галичани і галичанізовані південні волиняки й західні подоляки, закарпатські русини з іншими нацменщинами та змосквофілені буковинці, переселені лемки і приїжджі східняки. Де ж тут, даруйте, нація? Це по-перше. А по-друге, серед усіх перелічених народів далеко не всі захочуть визнати своїм символом Бандеру. Ну, якщо їх запитати, звісно.

Я питаю, тому й знаю. Розпитую різних гуцулів із бойками не для того, щоб якось очорнювати Бандеру і бандерівців, а щоб зіставити людські історії з історією своєї родини. Моя покійна бабця може й вважала Бандеру “символом нації” до того моменту, коли в її хату, де москалі поселили примусово районного прокурора, бандерівці метнули гранату. Не зважали, що там живе ще й якась баба-вдова, до речі, учасника визвольних змагань 1918–1919 років – з малими дітьми. Племінник мого діда, а мій хресний, теж не відчував особливої гордості від причетності до бандерівського руху, оскільки його забрали до лісу силоміць – під страхом кари для нього і родини. Втім, родина і так своє заплатила – вивезли до Сибіру за “сина-бандерівця”.

Таких історій я міг би розповісти десятки, а люди, що розповіли мені, – сотні. Однак не це є завданням даного тексту, а спроба

визначити – хто в Україні погодиться визнати Бандеру “символом нації”. Втім, можливо, я дарма обмежуюся лише мешканцями України. Прихильники такого гасла, без сумніву, є й за межами нашої країни. Мабуть, чимало їх живе серед діаспори у США, Канаді, Великобританії та інших західних країнах. Окрім, зрозуміло, нащадків мельниківців, бульбівців, поміркованої інтелігенції, котрих бандерівці винищували як ворогів і зрадників. А ще добре знаю, що знак рівності між “бандерою” й українцем охоче ставлять ті поляки, рідні яких були жорстоко замордовані на Волині у 1943 році, і євреї, котрі переконані у причетності українських націоналістів до Голокосту.

“Ну чого ти причепився до “символу нації”, – сказав мені знайомий, інтелігентний поміркований львів’янин. – Ти ж знаєш, що нація все ще формується і формуватися вона має на якихось символах. А Бандера належить до числа “малих” символів, бо великими є герб, гімн і прапор”. А я йому на це: “от і називайте собі “малим символом” майбутньої нації, при умові, що вона колись все-таки буде створена”.

Але знайомий що? – випили по чарці та й розійшлися. А от з автором гасла я таки хотів би поспілкуватися. Я б йому сказав: “Чувак (вибачте Вікторе Андрійовичу за панібратство), ну що ти плетеш? Бандера був радикальним націоналістом-революціонером, що застосовував терористичні методи у своїй боротьбі. Де є нація націоналістів-революціонерів? Висуваючи гасло “Бандера – символ нації”, ти відтинаєш від такої віртуальної “нації” більшість мешканців цієї країни. Ну назви ти Стефка символом епохи, символом боротьби, але не нації, бо у відповідь почувеш – немає такої нації, символом якої був би Бандера”.

Володимир В’ятрович

СТЕПАН БАНДЕРА: СТАРІ ТА НОВІ МІФИ

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/article/31804/>

ВІД РЕДАКЦІЇ: 1 січня виповнилося 100 років від дня народження лідера ОУН Степана Бандери. Дискусії довкола цієї людини не вщухають вже понад півстоліття. До столітнього ювілею Бандери ZAXID.NET пропонує нашим читачам подивитися на сучасний образ Степана Бандери очима відомих істориків та публіцистів з України, Польщі та Росії.

Ювілейні дати повертають до життя старі радянські кліше (терорист, зрадник, колаборант). У випадку з Бандерою до цих штампів додаються ще й нові стереотипи – деструктивний політик, розкольник, авторитарний вождь...

З тих пір, як на переломі 1935–1936 років Степан Бандера опинився на лаві підсудних у Варшаві, його ім’я перебуває в епіцентрі словесних баталій. Вже понад сімдесят років українці, поляки, росіяни, євреї, представники інших національностей дискутують про його місце і роль в історії. Безперечно, столітній ювілей Бандери надасть дискусіям нового дихання.

Ювілейні дати повертають до життя старі і призабуті радянські пропагандистські кліше (терорист, зрадник, колаборант), які подаються як “нове бачення” істориків. Схоже було в 2007 році зі століттям Романа Шухевича. У випадку з Бандерою, судячи з дотеперішніх публікацій, до цих штампів додаються ще й нові стереотипи – деструктивний політик та розкольник, авторитарний вождь, який не приймав демократичних цінностей, людина, не причетна безпосередньо до масового визвольного руху середини ХХ століття. Попри відмінності між носіями стереотипів, є два суттєві об’єднуючі моменти. Перший принциповий момент: такі стереотипи підводять до висновку, що Бандера в жодному випадку не може бути національним героєм. Другий момент методологічний, але не менш важливий: роблячи ті чи інші висновки про Бандеру, історики та публіцисти, які представляють обидві згадані тенденції, не вважають за необхідне покликатися на документальні джерела. В результаті до радянських аксіом, що не потребували доведення, на кшталт “Бандера – нацистський прислужник”, додалися новітні: “Бандера не визнавав демократичних принципів, закладених III Збором ОУН” чи навіть “виступав проти створення УПА”. Для остаточного спростування стереотипів потрібні серйозні, оперті на широку джерельну базу, дослідження. Проте реальність зобов’язує ризикнути зробити це в межах невеликої публіцистичної статті.

ТЕРОРИСТ

Цей штамп щодо Степана Бандери, напевно, найстаріший, адже терористом його називала ще польська влада. Відповідаючи на цей закид на суді у Варшаві, він чітко показав своє ставлення до терористичних методів боротьби в тактиці ОУН: “Прокурор сказав, що на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя. Заявляю, що ні програмово, ні, якщо йде мова про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх виконувала Організація, міг би хтось думати, що

Організація не числиться з життям людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить, але – наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки реалізувати. Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік із переконанням, що втрачу життя, я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втрати життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що переживав тоді, коли висилав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто вбив Перацького”.

Терористами польська влада називала не лише Степана Бандеру, але і його соратників, котрі боролися в рядах Української військової організації чи ОУН. Як свого часу росіяни називали Юзефа Пілсудського та діячів Польської військової організації, які боролися проти російської влади. Як, зрештою, у всі часи називає революціонерів будь-яка окупаційна влада. Насильство, освячене державною владою, називають політикою, навіть якщо її результатом будуть тисячі чи мільйони загиблих. Силова спроба протистояти цьому насильству поза державними інституціями автоматично шельмується як терор. Тому практично кожен національно-визвольний рух проходить етап, коли його представляють як терористичний, а його антиокупаційну боротьбу – як терористичні акти. Щойно після того, коли цей рух набирає обертів, переростає з формату збройної боротьби окремої організації в загальнонаціональну боротьбу, знаходить собі союзників у світі і, врешті, перемагає, лише тоді він позбавляється цього принизливого тавра. Польський, ірландський, єврейський національно-визвольні рухи демонструють саме такі сценарії розвитку. Колишні терористи Пілсудський, Коллінз, Бегін після перемоги ставали національними героями та керівниками відновлених держав. Діячі українського визвольного руху, які протиставилися державному терору Польщі, СРСР та Німеччини, не дожили до своєї перемоги. Проте створення незалежної української

держави – свідчення перемоги їхнього руху, а тому настав час позбавити їх тавра “терористів”.

КОЛАБОРАНТ

Основним елементом радянської пропаганди, спрямованої проти ОУН та УПА, було постійне звинувачення у колаборації з нацистами. І, не зважаючи на опубліковані тисячі документів, десятки досліджень про антинацистську боротьбу українських націоналістів, цей міф продовжує існувати. В межах пропаганди Степан Бандера розглядався, часом розглядається й досі, як ледве не головний приспівник Гітлера в Україні. Тим часом Бандера скептично оцінював можливість використання німецької допомоги у відродженні України. Цей момент став одним із ключових в його дискусії зі старшими членами ОУН, яка закінчилася розколом організації. Андрій Мельник та інші ветерани визвольних змагань 1917–1920-х років, опираючись на досвід 1918 року, були переконані, що лише українсько-німецька співпраця може привести до незалежності. Степан Бандера головним вважав принцип опори на власні сили, а зовнішню допомогу розглядав лише як імовірний допоміжний засіб. Не маючи довіри до німців, він шукав інших союзників: у 1940 році через свого брата Олександра Степан Бандера, зокрема, вів переговори з міністром закордонних справ Італії Чіано щодо можливої італійської підтримки українського визвольного руху. Поряд з тим розроблялася концепція створення фронту поневолених народів. Актуальність таких кроків посилювала міжнародна ситуація після 23 серпня 1939 року, коли Німеччина стала союзником головного ворога ОУН – СРСР. Пакт Молотова-Ріббентропа ще раз довів, що в справі відновлення української держави не слід цілковито покладатися на німців. Тому 30 червня 1941 року ОУН під керівництвом Бандери проголосила Акт відновлення незалежності України без жодного узгодження із “союзниками”. Не зважаючи на наявні в ньому дипломатичні дифірамби на адресу Гітлера, німці чітко зрозуміли, що їх ставлять перед доконаним фактом. Аби спинити “українську самодіяльність”, поліція негайно затримує Степана Бандеру і ставить перед ним вимогу відкликання Акту. Це була пропозиція, від якої не можна відмовлятися, але Бандера зробив це. Всім, хто досі

вірить у Бандеру-“німецького підлабузника” раджу почитати унікальний німецький документ – протокол розмови керівника ОУН із заступником державного секретаря Ернстом Кундтом від 3 липня 1941 року. 32-літній юнак, вчорашній політв’язень, керівник підпільної організації поневоленого народу проти високопоставленого чиновника Третього рейху, перед яким тремтіли керівники держав. У відповідь на звинувачення в неузгодженості дій націоналістів з німецьким керівництвом Бандера бере на себе цілковиту відповідальність за Акт, більш того, додає: “Я хочу ще раз вияснити, що всі мої накази не залежали від будь-якого розпорядження чи згоди німецьких властей. Видаючи свої накази, я не покладався на жодні німецькі власті, ані на їхнє погодження, але тільки на мандат, який я отримав від українського народу”. Вдруге після 1936 року Бандера своєю принциповою позицією поставив себе перед перспективою смерті. Далі були перебування під арештом, що мало “допомогти” змінити непродумане рішення, концтабір “Заксенгаузен” як покарання за те, що це рішення не було змінено.

В 1944 році, коли стала зрозумілою німецька поразка на східному фронті, нацисти спробували відновити свої загравання з українцями, для чого, власне, й був залишений живим Бандера. Його вивезли із “Заксенгаузена” і поселили як арештанта в будинку під Берліном. Він шойно вийшов з табору, не мав інформації про події на фронтах, про справи в Україні. Цим пробували скористатися німці, запропонувавши очолити пронімецький український комітет, “освятити” свою присутність черговий колабораціоністський проект. Бандера не піддався спокусі примарної влади – відмовився. Його принциповість черговий раз стала на заваді використанню його самого та всього визвольного руху для реалізації чужих інтересів.

АВТОРИТАРНИЙ ЛІДЕР

Саме ця принциповість і непоступливість часом представляються як авторитаризм, нездорові амбіції чи навіть “вождистські замашки”. Для довершення образу Бандери як авторитарного лідера “однозначно стверджують” про несприйняття ним демократичних цінностей як в масштабах організації, так, тим паче, держави.

Скільки правди в цих тезах? Очевидно, що Бандера був амбітною людиною, вірив у визначальну роль вольових особистостей в історії, з дитинства готував себе до великої місії. Він формувався в епоху, коли авторитарні тенденції домінували повсюдно, державами керували вожді, фюрери та дуче. Проте саме Бандера очолив опозицію, яка піднялася проти “вождизму” в ОУН. Саме він і його товариші “крайовики” протиставилися спробі становлення авторитарної влади в організації на чолі з Андрієм Мельником. Створений ними Революційний провід, попри значні повноваження Голови, був командою сильних керівників. Бандера як лідер вивів на керівні ролі Романа Шухевича, Василя Кука, Романа Кравчука, Дмитра Грицяя, Ярослава Старуха та інших, які очолили різні ланки визвольного руху вже після його ув’язнення, які забезпечили тривалу ефективну боротьбу підпілля. Як свідчать документи, в Проводі Бандери рішення приймалися більшістю, тобто кожен голос мав значення. Саме такий стиль роботи він вважав очевидним і необхідним. В одному зі своїх листів в Україну Бандера писав: “В кожному Проводі, який я провадив, зокрема в Проводі ЗЧ (Закордонних частин) ОУН існував і далі існує такий порядок: всі рішення приймаються більшістю голосів. Голоси всіх членів Проводу рівні. Справи вирішуються після всебічної дискусії. Кожен член проводу має право піддавати під розгляд і вирішення Проводу кожен справу... Це елементарні засади функціонування Проводу, і ніколи не було в нас думки застосовувати іншу методу”.

Як кожен керівник, Бандера прагнув до домінування власної політичної сили, проте ніколи не робив з цього головної цілі. Сформульований ним принцип “нашою перемогою є перемога наших ідей” реалізовувався на практиці – утворений в червні 1941 уряд (Українське державне правління) складався з керівників різних політичних сил.

Поширене сьогодні в історіографії та публіцистиці твердження про те, що Бандера не сприйняв рішень III Надзвичайного великого збору ОУН, бо, перебуваючи в ув’язненні, “пропустив процес визрівання в ОУН демократичних тенденцій”, є неправдивим в кількох моментах. По-перше, Бандера ніде і ніколи не відмовлявся

від рішень цього збору, вважаючи їх зобов’язуючими як для себе, так і для всіх членів ОУН. По-друге – процес визрівання демократичних тенденцій в програмі ОУН почався не в 1943, а в 1940 році – саме під керівництвом Степана Бандери. Гасло “Свобода народам! Свобода людині!”, яке представляється як квінтесенція цього процесу, вперше прозвучало не в рішеннях 1943 року, а в маніфесті ОУН з грудня 1940 р. “Бандера авторитарний вождь, який не визнає демократичних норм” – це звинувачення було сформульоване його опонентами в другій половині 1940-х років на еміграції і використовувалося в типовій для еміграції політичній боротьбі. При цьому одним із “головних речників демократизації” представлявся Микола Лебедь, людина, усунена з поста провідника ОУН в 1943 році за авторитарний стиль керування. На жаль, багато істориків некритично прийняли цей закид, не намагаючись верифікувати його з допомогою доступних джерел.

РОЗКОЛЬНИК

З політичного еміграційного протистояння проростає і наступний стереотип – розкольника. Бандера, твердять деякі публіцисти та історики, відіграв радше деструктивну, аніж позитивну роль в українському визвольному русі, адже з його ім’ям пов’язані два розколи. “Руїна”, “розкол”, “братовбивство” – ці поняття представляються мало не як архетипічні для української нації, як її родове прокляття. Натомість такі негативні явища є аж надто типовими для бездержавних націй, які стають об’єктом зовнішніх маніпуляцій політиків та спецслужб, аби вбачати в них щось винятково українське.

Очевидно, не обійшлося без таких маніпуляцій і в розколах ОУН, відповідальність за які списують на Степана Бандеру. Якщо в питанні розколу 1940 року поки не знайдено документів, які однозначно підтверджували б його зовнішню інспірацію, то в так званому другому розколі 1954 року вона дуже чітко прослідковується. Звичайно, ця подія мала й певні об’єктивні чинники (особисті та організаційні непорозуміння), проте безпосередньою причиною стали сфальшовані МГБ документи та

тривала оперативна гра, яка велася з українською еміграцією від імені воюючої України.

Важливо також оцінити вчинки самого Степана Бандери в цих критичних ситуаціях, аби дати відповідь, чи заслуговує він на звинувачення у розкольництві. І в 1940 р., і в 1954 р. бачимо його дії, спрямовані на недопущення розколу: в першому випадку неодноразові звернення та поїздка до Андрія Мельника, в другому навіть добровільний відхід з посади керівника організації задля збереження її цілісності.

Як і у випадку з іншими міфами про Бандеру, звинувачення у розкольництві опирається на незнання конкретних фактів чи невміння розглянути їх із ширшої перспективи. До прикладу, датою розколу по лінії бандерівці-мельниківці називають 10 лютого 1940 року – день створення Револуційного проводу на чолі з Бандерою. Тим часом, ще кілька місяців після цього продовжувалися спроби залагодити конфлікт, представники обох течій працювали в одному приміщенні на вул. Зеленій у Кракові. І щойно силове захоплення приміщення бойовиками на чолі із Зиновієм Книшем (згодом одним із найбільш плідних авторів мельниківського спрямування) і позбавлення бандерівців доступу до нього спалило мости для можливого порозуміння.

Потім були роки взаємної ворожнечі та звинувачень, найважчим з яких було звинувачення бандерівців у вбивстві провідних членів ОУН(М) Сеніка і Сціборського. Ця справа досі залишається нез'ясованою, проте, якщо подивитися в ширшому контексті, то важко не помітити аналогій із пізнішими подіями 1957 та 1959 років. Тоді вбивства Ребета і Бандери теж представлялися як “братовбивчі розбірки” в середовищі українських націоналістів. Щойно сенсаційне зізнання кілера від КГБ Сташинського показало справжніх замовників та виконавця атентатів.

І на завершення про розколи. Говорячи про розкол в українському русі, в нас прийнято говорити лише про його деструктивну роль. Тим часом, принаймні, конфлікт 1940 року став додатковим імпульсом для розвитку руху. Адже до його керівництва прийшли молоді енергійні люди, з новим баченням, готові до еволюції своїх

світоглядних засад, геополітичних уявлень та методології боротьби. Саме ці люди, яких згодом стали називати “бандерівцями”, вивели український визвольний рух на якісно новий рівень розвитку, перетворивши його в загальнонаціональний. І тут знову напрошуються аналогії з іншими національними рухами – єврейський національний рух набув нового дихання завдяки “розкольнику” Володимирі Жаботинському, який вийшов із Всесвітньої сіоністської організації, заснувавши нову течію “сіоністів-ревізіоністів”.

“ЛИШЕ СИМВОЛ”

Стереотипом, який чи не найактивніше утверджується в суспільстві сьогодні, є теза, що Бандера не може вважатися національним героєм, адже “безпосередньо не брав участь у визвольній боротьбі”: спочатку як в'язень польських тюрем, згодом – німецького концтабору, а потім як політичний емігрант, який не мав змоги впливати на ситуацію в Україні. “Бандера лише символ боротьби” – ця фраза стала ключовою у сучасному відображенні Бандери. Проте аналіз історичних фактів чітко показує безпосередню, а часто і визначальну роль Бандери в українському визвольному русі. Саме він провів інкорпорацію Української військової організації в ОУН, чим завершив формування структури Організації, яке тривало з 1929 року. Саме він вивів на новий рівень діяльність ОУН в першій половині 1930-их років, саме під його керівництвом ОУН провела низку гучних бойових і пропагандистських акцій, які зробили цю організацію популярною не лише в Україні, а й за її межами. Його активна діяльність у 1939–1941 роках заклала міцні основи для наступного етапу розвитку визвольного руху. В цей час проведено велику кількість військових та організаційних вишколів, які підготували кадри для подальшого розгортання повстанської армії. Тоді ж закладено важливі ідейні засади, які забезпечили розвиток ОУН з підліткової організації у загальнонаціональний визвольний рух. Велику роботу проведено Бандерою в післявоєнний період на еміграції. Під його керівництвом мережу ОУН розгорнуто практично у всіх країнах, де мешкали українці, – в Західній Європі, Північній та

Південній Америці, Австралії. Створені ОУН громадські організації (Спілка української молоді, Організація оборони чотирьох свобод України, Ліга визволення України) ефективно захищали права українців у світі. Через бандерівські видання (“Шлях перемоги”, “Визвольний шлях”, “Гомін України” та багато інших, що виходили практично по всій українській діаспорі) проводилася активна інформаційна кампанія, що доносила світові правду про Україну та українців.

Лідерство Бандери визнавали керівники визвольного руху в Україні – за поданням Романа Шухевича його було обрано членом Бюро Проводу ОУН в 1945 р., програмний текст провідного ідеолога визвольного руху Петра Федуна називався “Хто такі бандерівці і за що вони борються”, тисячі повстанських листівок завершувалися гаслом “Хай живе Степан Бандера!”, відомий повстанський художник-гравер Ніл Хасевич зробив його портрет, підписавши “Другові Провіднику”. В Україні в умовах боротьби ніхто не ставив під сумнів авторитет Бандери як керівника визвольної боротьби. Визнавали його й ті, хто боровся проти визвольного руху. Термін “бандерівці” набув фактично офіційного звучання і використовувався в документах Компартії та НКВД-МГБ. Радянська влада до кінця життя Бандери вважала його небезпечним ворогом і навіть пішла на його ліквідацію в 1959 році. Тобто вже тоді, коли визвольний рух в Україні було придушено, і сама радянська влада намагалася представляти себе по-новому, відмежовуючись від злочинів Йосипа Сталіна. Степан Бандера був реальним і небезпечним для ворогів діячем українського визвольного руху. А разом з тим – він став його символом.

Стати символом за життя і пронести цей тягар, не спіткнувшись – це справжній виклик долі, достойно відповісти на який не зуміли тисячі тих, кого свого часу вважали героями. Маємо унікальні рядки, написані самим Бандерою, де він описує свої переживання: “Мушу Вам щиро сказати, що мені дуже важко. Гнітить мене невимовно те, що з моїм ім’ям зв’язується найбільші цінності нашої боротьби, куплені працею, великими жертвами і кровію Найкращих Друзів. Чуюся негідним служити за символічне зосередження тих

вартостей українського визвольного руху. Під тим моральним тягарем людина слаба, все бачить, як мало сама внесла до спільних надбань, яка безмежна різниця між власним вкладом, власною спроможністю і власною вартістю та тим, що має репрезентувати й очолювати. Репрезентація – це не моє діло, не маю для цього жодних диспозицій і чуюсь зле в такій ролі. Змістом мого життя досі була боротьба, так і мусить бути далі. Не можу боротьби репрезентувати, коли не беру в ній участі. На репрезентанта “за склом” не надаюся”.

Проте доля розпорядилася по-інакшому – Степан Бандера так і не зміг повернутися безпосередньо на поле бою, змушений був до кінця життя нести цей хрест – бути символом. Прізвище Бандера, що перекладається, як “прапор”, таки стало його життєвою місією.

В Україні сьогодні друкують багато статей та книжок про Степана Бандеру. Автори переповідають основні факти із його життя: діяльність у підпільній організації, боротьба, тюрми, концтабори, відвертий виклик окупантам, принесене в жертву особисте життя, репресована родина, врешті, смерть від рук вбивці. Здавалося б, усе вже зрозуміло і немає жодного народу, який би відмовився від такого героя. Проте ще часто в українських авторів стосовно Бандери бракує відваги зробити висновок із цих фактів. Але переконаний, що настане момент, коли автори, читачі та всі інші українці знайдуть у собі достатньо сили назвати героя героєм. І Бандера знову стане символом, символом того, що українцям уже не треба оглядатися на когось, формулюючи свої погляди на минуле чи бачення майбутнього.

Довідка:

Володимир В’ятрович – кандидат історичних наук, директор Галузевого державного архіву СБ України, радник голови Служби безпеки України.

Інтерв'ю Марціна Войцеховскі
з Ярославом Грицаком

БАНДЕРА БУВ ТЕРОРИСТОМ-РОМАНТИКОМ

Для ZAXID.NET
<http://www.zaxid.net/article/16552/>

Пропонуємо вашій увазі авторизовану розмову журналіста авторитетного польського видання "Gazeta Wyborcza" Марціна Войцеховскі з львівським істориком Ярославом Грицаком про постать лідера Організації Українських Націоналістів Степана Бандеру.

Бандера був захоплений духом степової України. Саме такого націоналізму він хотів: з одного боку – ксенофобського, агресивного, радикального, а з іншого – романтичного, героїчного, гарного.

– Недавно у Львові відкрили пам'ятник провідникові Організації Українських Націоналістів (ОУН) Степанові Бандері. Для поляків Бандера є символом антипольськості, організатором замахів на високопоставлених польських чиновників на Кресах у часі Другої світової війни, за що він був засуджений на довічне ув'язнення. Символом чого є Бандера для сучасної України?

– Пам'ятник у Львові вшановує не стільки Бандеру, скільки міф про нього. Він не є характерним для цілої України, а швидше для

Галичини. Хоч належить визнати, що такий спосіб мислення потрохи також проникає і до Києва. Після Помаранчевої революції столиця України стає щораз більш націоналістичною – якщо можна так сказати, – особливо серед молоді. Бандера, однак, має далеко не однозначний образ в Україні. В Харкові, Одесі і Донецьку про нього, напевне, думають так само, як і у Варшаві чи Кракові, а, між нами кажучи, так, як і в Москві. Соціологічні опитування показують, що коли йдеться про симпатію українців, то Степан Бандера займає одне з останніх місць, поряд із Петлюрою та Сталіним. Проте це не підважує факту, що в Галичині цю постать сприймають цілком інакше. Через рік ми будемо святкувати 100-річчя з дня народження Степана Бандери. Деякі люди вимагають у зв'язку з цим оголосити наступний рік в Україні Роком Степана Бандери.

– Чи може це бути сприйнятим у цілій країні?

– Пам'ять історична в Україні ще довго буде поділятися на окремі регіони. Загальнонаціональними символами є поет Тарас Шевченко і гетьман Богдан Хмельницький. Проте кожен регіон має своїх місцевих героїв. Для Львова – це Бандера, для Донецька – Ленін чи заслужений спортсмен, наприклад, стрибун із жердиною Сергій Бубка. Не бачу тут великої трагедії. Проблема України полягає не в тому, що одна частина суспільства вшановує націоналістів, а інша – комуністів, а в тому, що є мало людей, готових взяти моральну відповідальність за злочини одних і других. Історикам не залишається нічого іншого, як тільки методичне зняття позолоти з постатей, яким поставлено пам'ятники: комуністичні – зі Сходу, націоналістичні – із Заходу. Лише так колись наведемо лад із власною історією.

– Польські історики, навіть ті, які симпатизують Україні, не мають сумнівів, що Бандера був терористом. В основному на цьому і закінчується його оцінка...

– Погоджуюсь, але не до кінця. Ми мало знаємо про Бандеру як про людину. По сьогодні не написана його в міру об'єктивна біографія. Існують або комуністичні пасквілі, або націоналістичні ікони. Терористичні акти, особливо вбивство керівника польського МВС Броніслава Перацького в 1936 році, спричинилися до того, що

Бандера став дуже популярним серед української молоді. 30 червня 1941 року рух, яким він керував, оголосив у Львові відновлення незалежності України. За це німці наклали на нього домашній арешт, а в 1942 році він був висланий у концтабір у Заксенхаузен. Насправді Бандера не мав безпосереднього зв'язку з винищенням поляків на Волині в 1943 році, за що його часто осуджують. Я не кажу, що якщо б він був тоді в Україні, то не дійшло б до різни на Волині, але Бандера не був безпосередньо причетний ані до творення УПА в 1942 році, ані до її діяльності.

– *Цікаво, бо в Польщі синонімом українського націоналіста є саме слово “бандерівець”.*

– Після арешту влітку 1941 року Бандера був ізолюваний і не зовсім розумів, що відбувається в країні. Між ним та Миколою Лебедем, який залишився на місці, з'явилися серйозні непорозуміння. Кілька років тому у Львові тривала дискусія про те, чи не треба було б когось іншого зробити символом українського військового незалежницького руху замість Бандери.

– *Кого, наприклад?*

Мій світлої пам'яті колега Юрій Киричук пропонував провідника УПА Романа Шухевича (Тараса Чупринку), вбитого наприкінці сорокових років НКВД [Має бути – 5.03.1950, МГБ – упор.]. Бандера не був заангажований у творення УПА. Деякий час був навіть противником її творення.

– *Чому?*

– Бандера мав зовсім інше бачення розвитку національного руху в Україні. Він був романтиком, який мріяв про революцію. Він був представником того покоління, яке виросло в тіні війни і революції. У своїх спогадах він писав, що пам'ятає, як через його село кілька разів проходив фронт. Батько Бандери – греко-католицький священник – потрапив у 1919–20 роках на так звану “велику Україну”, тобто за Збруч. Це були найтяжчі роки української революції. Роки боротьби всіх проти всіх, коли кров лилася широкою рікою, українське село повстало, і все це нагадувало козацькі часи. Бандера виховувався тими розповідями. Гіркота поразки, крах спроб збудувати українську державу викликали у нього прагнення знайти винних і помстити за кривду.

– *А кого він вважав головним винуватцем, Польщу?*

– Також і Польщу. Але не тільки. Оскільки він думав не лише в категоріях Галичини, а й цілої України, то головним ворогом для нього була Росія – як біла, так і червона. Молоді націоналісти, разом зі своїм інтелектуальним гуру Дмитром Донцовим, перекладали відповідальність за поразку на старше покоління. Вони вважали, що ті були надто м'якими, надто ліберальними, не зуміли скористатися потенціалом, який несуть у собі великі селянські повстання. Ідеологія і практика українського націоналізму в 30-х роках пригадує нацизм і, передусім, італійський фашизм. Але не можна не зауважити його специфічного українського підґрунтя. Перед Першою світовою війною український націоналізм під австрійським пануванням не був ані надто ксенофобським, ані агресивним. Він був антипольським, що було зрозумілим, проте не антисемітським. Це був легальний націоналізм, що діяв у межах закону і застосовував політичні методи. Бандера вважав, що через надто лагідні методи українцям після Першої світової війни не вдалося побудувати української держави.

Генерацію Бандери сформувала гіркота поразки разом із захопленням духом великої степової України. Під час революції 1917–1920 рр. селянські маси чинили надзвичайні речі, пройняті природним, вродженим духом українськості. Назвімо цю візію України козацькою, шевченківською, запорізькою. Бандера хотів саме такого націоналізму: з одного боку – ксенофобського, агресивного, радикального, а з іншого – романтичного, героїчного, красивого. Його головною ідеєю була національна революція, національний здвиґ.

– *Це збігається з ідеями польських народовців...*

– З тою відмінністю, що, однак, Бандера мріяв про народне повстання, яке б поклато підвалини під українську національну державу. Селянство тоді вважалось уособленням українськості. Воно покликане було перемогти польську владу, владу більшовиків, кожену іншу владу. Селянами мала керувати група революціонерів. Позиція Бандери була близька до російських народовців. Він вважав, що народ готовий до революції, тільки треба його розбудити.

Це мала бути група революціонерів-терористів, яка своїми діями спровокує маси.

– Яке це має відношення до утворення УПА на початку 40-х років?

– Ідея партизанської війни здавалася Бандері мало амбітною, замало романтичною. Це не відповідало ідеї великої революції. Тому Бандера виступав проти утворення УПА. Вважав це кроком вбік, називав це “сікорщиною”, тобто копіюванням польського підпілля.

– УПА отримала, однак, широку підтримку. Саме українські селяни масово брали участь у антипольських акціях на Волині.

– Але ніде поза Західною Україною! Вже після війни Бандера писав в одному з листів: “Нашою метою не є партизанська війна, ані антирежимний резистанс, але велика національна революція”. Ця ідея була утопічною. Праві були ті українські емігранти, які стверджували, що незалежна Україна виросте тільки з Радянської України – бо більше її нема з чого вирости. Бандера, натомість, вважав такий погляд за зраду. Крах надії на національну революцію під час війни саме в Східній Україні спричинився до того, що по її закінченні бандерівський рух еволюціонував. Його діячі переконалися, що місцеве населення не дасться спровокуватися до революції, навіть з огляду на сильні антибільшовицькі і антинацистські настрої. Вони вирішили змінити стратегію, відмовитися від ксенофобії, зацікавитися соціальними справами. Цю еволюцію добре описує Євген Стахів. Під час війни він сам створив бандерівське підпілля на Донбасі, а після війни став одним із головних критиків Бандери, а також галицької візії історії.

– На момент початку радянсько-німецької війни в червні 1941 р. ОУН є поділеною на дві фракції. Чи поміж обома фракціями – бандерівською і мельниківською – справді існували серйозні ідеологічні різниці? Чи можна сказати, що одна фракція була більша, а друга менш радикальна?

– Ідеологічна різниця не була надто великою. Важливішим був конфлікт поколінь. Євген Коновалець, який у 1929 році утворив ОУН, був за своєю суттю людиною з ментальністю легального націоналіста з австрійських часів, якого життя змусило до того, аби створити

нелегальну організацію. Легальною частиною українського руху мали бути освітні організації, товариства, школи, кооперативи, що функціонували у міжвоєнній Польщі. Легальні структури мали бути прикриттям перед таємною ОУН.

Для покоління Бандери це було неприйнятним. Діяльність у будь-якій легальній структурі було для них гнилим компромісом, зрадою ідеалів революції. Тому Бандера і його прихильники ставили собі за мету атакувати не лише польські структури, а й українські, які діяли легально. Прагнули, аби українське життя перейшло до нелегальних структур. Тероризм був найкращим способом для досягнення цієї мети.

– І тому жертвами терористичних акцій ОУН були також українці?

– Звичайно. Не треба забувати, що ворогами Бандери були також помірковані українці, які пробували діяти легально, сьогодні ми б сказали – ліберали. З 63 жертв замахів під час війни 36 були українцями, а з них лише один – комуніст! Бандера їм закидав компроміси з Польщею, вважав їх за зраду. Серед польських жертв Бандери є прихильники порозуміння з українцями. Бандера хотів вилучити прихильників компромісу по обидві сторони. Це не є, зрештою, українська специфіка. Варто подивитися на близько-східний конфлікт. Там також фанатики вбивають передовсім прихильників поєднання по обидвох сторонах.

– Чому українська молодь у 30-х роках була готова піти за Бандерою?

– Бо її гідність постійно принижували. Було ускладнено суспільне просування, отримання праці... Говорилося, що українці мають чорне піднебіння. Пам’ятаю це хоча б із оповіді мого батька, про його взаємини з польськими ровесниками. Панувала думка, що українці мусять обороняти свою ідентичність і гідність. А це змушувало їх відкликатися до символіки безкомпромісних героїв. У спогадах із цього часу часто з’являється думка, що українських націоналістів виховала польська школа.

– Яким чином?

– У польських школах вчителі розповідали про польську героїчну

історію – про повстання, героїв, королів, виграні битви. Логічно формувався висновок: оскільки українці не мають такої традиції, то не заслуговують на власну державу. Після повернення зі школи українські діти часто питали батьків, хто є нашим героєм? Існувала потреба психологічної компенсації, власних героїв. Бандера надався до цієї ролі якнайкраще. Звідси пішла його популярність.

Багато молодих людей цього покоління не завершували навчання, свідомо вибираючи іншу дорогу. Їхніми університетами були в'язниці. Українські терористи, які були засуджені польськими судами на кару смерті, одразу ставали героями. Багато з арештованих не витримували допитів. Бандера, однак, не зламався. Під час процесу справляв враження незламного. Він надався на героя, відображав тодішні сподівання значної частини української молоді.

– Коли в червні 1941 р. німці нападають на СРСР і захоплюють Львів, Бандера проголошує в цьому місті утворення незалежної України. Чи справді він вірив, що Гітлер погодиться на існування цієї держави?

– Не відомо, на що сподівався Бандера. Співпрацівники Гітлера мали різні погляди на питання України. Німецька розвідка зміцнювала серед українських націоналістів переконання, що Гітлер може погодитися на утворення української держави. Але Гітлер вважав українців за елемент непевний, збунтований, який може вкусити руку свого пана. На це накладалося також його неприхильне ставлення до слов'ян, яких він вважав за напівлюдей. З іншого боку, нападаючи на СРСР, Гітлер не був упевнений, чи йому вистачить сил. Можна було сподіватися, що він захоче зміцнитися, й утворить фасадну українську державу, навіть якщо найвищі посади займали б у ній німці.

Гітлера дуже зміцнив успіх перших місяців війни з СРСР. Третій Рейх зайняв Україну без великого опору. Єдина значна битва точилася тільки за Київ, але у вересні 1941 р. і вона завершилася великою перемогою німців. Після цього, звичайно, Гітлер утвердився у переконанні, що є великим полководцем, і відкинув усілякі спроби компромісу з будь-ким. Однак, проголошуючи незалежність 30 червня,

Бандера не міг ще цього знати. Може, хотів перевірити наміри Гітлера щодо України.

Крім цього, Бандера хотів поставити перед доконаним фактом інших діячів українського національного руху, з якими конфліктував. В акті проголошення незалежності було виразно зазначено, що Українська держава постає під керівництвом ОУН Бандери.

Загалом цей план зазнав поразки. Українська держава не постала, а Бандера був засланий до Заксенхаузен, де сидів до кінця війни. Однак ще перед концтабором, коли був посаджений під домашній арешт, він не перестав бути прихильником співпраці з німцями. В листах, пересланих до краю, писав: “Доки Гітлер становить силу і воює зі Сталіним, було б шаленством відвертатися від нього”. Євген Стахів, який подає цей лист, твердить, що коли б Гітлер запропонував співпрацю українцям, то Бандера без вагання став би українським Квіслінгом.

– Чи Бандера мав якісь контакти з поляками, чи мав польських друзів? Чи є хоча б згадка, яка доводить, що він міг розуміти польське бачення?

– Нічого мені про це невідомо. Бандера часто повторював, що український націоналіст не має права приймати іншої культури. Генерація Бандери радше не підтримувала контактів з поляками. Під час процесу перед війною прокурор запитав його, чому перед вбивством українця ОУН за ним довго стежила, а рішення про вбивство Перацького було прийняте моментально. “Бо Перацький був поляком і окупантом!” – відповів Бандера.

Цікаву гіпотезу в справі польсько-українських стосунків у міжвоєнних роках ставить відомий спеціаліст із цієї проблеми американський історик Тімоті Снайдер. У своїй біографії Генрика Юзефського він пише про шпигунську війну між Сталіним і Пілсудським, жертвою якої стала Україна і багато осіб, які прагнули до польсько-українського поєднання. У Парижі вбито прихильника союзу України і Польщі, отамана Симона Петлюру. У Польщі – посла Сейму Тадеуша Голувку, одного з найбільших речників культурної автономії польських українців. Не говорю, що це Сталін безпосередньо режисерував ці вбивства, але йому на руку були непорозуміння між

поляками і українцями. Хоча це й звучить парадоксально, але українські націоналісти і Кремль, хоча й взаємно себе ненавиділи, але в певних справах їх погляди були досить подібними.

Москва ніколи не легковажила українського питання, розуміючи, що воно впливає на долю цілої Європи. Емпіричним доказом цього є доля самого Бандери, вбитого в Мюнхені у 1959 р. на замовлення Кремля агентом КДБ Богданом Сташинським, українцем із Галичини, завербованим Москвою. Це зовсім інша історія, яка вартує окремої книжки. Вбивство Москвою Бандери ще більше зміцнило його міф.

Довідка:

Ярослав Грицак – доктор історичних наук, професор Львівського національного університету ім. І. Франка та директор Інституту історичних досліджень, гість-професор Центрально-Східного Інституту у Будапешті, сенатор та завідувач кафедри історії України Українського Католицького університету (м. Львів). Перший віце-президент Міжнародної асоціації українців. Співредактор “України модерної”.

Ярослав Сватко

СТЕПАН БАНДЕРА: ВИПРОБУВАННЯ СМЕРТЮ

Уявити собі український визвольний процес минулого століття без ОУН неможливо, неприродно й історично некоректно. Тлумачити діяльність ОУН та УПА, не згадуючи особистого внеску в ці історичні явища Степана Бандери – так само некоректно, а подекуди й абсурдно. На жаль, нині ЗМІ в Україні цілеспрямовано нехтують визвольним процесом ХХ століття, а система висвітлення заходів, які влада проводить з нагоди 60-річчя звільнення Червоною Армією української території від німецької окупації, показує наявність PR-технології, покликаної закріпити у підсвідомості пересічного українця переконання, що саме армія СРСР принесла нам самостійну державу Тризуба та синьо-жовтого прапора. Не забираючи в червоноармійців честі та слави за героїзм і кров, пролиту в боротьбі з гітлерівцями, слід ствердити, що вони все-таки не боролися за Українську Державу. Проекти її побудови розробляли не в Кремлі, а реалізовували їх аж ніяк не соратники Берії, Шелєпіна чи Андропова.

Бандера як історична особистість з'явився завдяки реалізації суспільно-історичного проекту здобуття незалежності, автором якого був Євген Коновалець. Першою складовою цієї концепції було широке освідомлення мас у необхідності власної держави. Власне, брак такого розуміння він вважав причиною поразки УНР.

Другою складовою була ідеологія. Попри спротив галицької інтелігенції, Коновалець домігся призначення редактором відновленого ним “Літературно-наукового вісника” Дмитра Донцова. Всупереч усталеній думці, Донцов не був ідеологом ОУН, а лише стимулював ідеологічні дискусії у поколінні Бандери, його твори демонстративно-викличного характеру стали підґрунтям праць канонічних ідеологів ОУН – Денкавського, Стецька, Бойка, Коссака, самого Бандери.

Третьою складовою був людський фактор – молоде покоління, виховане в Пласті близьким товаришем Коновальця, полковником Іваном Чмолюю. На час створення ОУН (1929 р.) пластун куреня “Червона Калина” Степан Бандера вже був студентом “Львівської політехніки” та щонеділі їздив у довколишні села впроваджувати у життя першу складову концепції – читати лекції українським селянам.

Деякі дискусії викликали в цьому молодіжному середовищі принципи побудови визвольної структури. Не без під’юджування з боку Донцова молодь вирішила, що віра сильніша від гармат, і треба творити організацію, більше схожу на середньовічні ордени, покликані звільнити Святу землю, ніж на політичну партію. Цей незрозумілий для матеріалістів крок був серйознішим, аніж здається на перший погляд. Від моменту складання присяги на Святому Письмі та Тризубі віра оселила цих ідеалістів в Українській Державі. Закони та приписи окупантів стали важливими лише настільки, наскільки не заважали досягати головної мети. Можливо, для когось їхня Україна була віртуальною, але на судах усі вони заявляли, що є солдатами української армії. Вони знали, що пішли на війну, знали, за що можуть загинути, і, що було найбільш неприємним для окупантів, вважали їх ворогами та не боялися стріляти в них. На війні, як на війні.

Можна стверджувати, що зі створенням ОУН “процес пішов”. Українське студентство, об’єднавшись у визвольний орден, водночас навчалось саме, творило науку боротьби за волю, писало підручники цієї боротьби, впроваджувало свої ідеї у практику боротьби. Студент Бандера, коли доля зробила його кандидатом на керівника Крайової

Екзекутиви ОУН (виконавчого органу, який працював нелегально в Галичині та на Волині, на відміну від структур, які мусили постійно працювати поза межами краю), приїхав на конференцію із власним планом розбудови ОУН.

Усупереч стереотипам радянської пропаганди про ОУН, у цій програмі заходам для виховання молодого покоління надавали перевагу перед бойовими акціями. Та й діяльність бойовиків підпорядковувалася насамперед цілям пропаганди. Вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького, відповідального за військову акцію “пацифікації” українських селян 1930 року, чи вбивство функціонера НКВД Олександра Майлова з метою привернути увагу світової громадськості до Голодомору в Україні (польська преса замовчувала геноцид українців не згірш від радянців) також були суто пропагандистськими акціями. Публічність суду й у першому, і в другому випадку якнайбільше відповідала концепції Бандери.

За вбивство Перацького довелося відповідати перед польським судом і самому Бандері. Він, незважаючи на загрозу кари смерті, перетворив суд на інструмент здійснення своєї програми залучення якомога ширших мас до визвольної боротьби. Хоча слово “незважаючи” доречне з точки зору прагматичного матеріалістичного світогляду, однак зовсім недоречне з точки зору світогляду члена ОУН.

Цей послідовно ідеалістичний світогляд ставив у центр життя кожного члена Організації його життєву місію в ланцюгу “мертвих, живих і ненароджених”, яку кожен брав на себе абсолютно добровільно, складаючи присягу перед Богом і символами нації. Кожен із них знав, що з власної волі йде на війну, наприкінці якої на нього, певно, чекає смерть, і прагнув у житті не жевріння, а такої смерті, яка б народжувала нових героїв. Тому для людини інших поглядів слова С. Бандери до членів Збору, які востаннє обрали його Головою Проводу: “Я приймаю ваш вирок смерті”, – можуть здатися парадоксальними, але для однодумців вони були цілком логічними.

Практика боротьби ставила перед С. Бандерою етичні питання, на які він мусив відповідати вартістю не лише власного

життя. Шантажуючи його на допитах життям рідних братів Олександра та Василя, гестапівці вимагали відкликання Акта відновлення Української Держави. Як Провідник він не міг поставити мети всього народу вище від життя братів, і вони загинули мученицькою смертю в Освенцимі. Та це ще не вся ціна вибору: наймолодшого брата Богдана гестапо розстріляло в Херсоні, брата дружини – у львівській в'язниці, тещу вбила боївка АК лише за те, що донька була заміжня за Бандерою, у вироку батька слідчий НКВД сформулював вину так: його син – керівник ОУН. Але жорстокість війни, на яку він пішов ще в гімназії, не зробила його, всупереч твердженням ворогів, людиноненависником чи ксенофобом.

На тому Зборі, де Організація вперше обрала Бандеру Провідником, ОУН також уперше підняла гасло “Свобода народам і людині”, визнаючи за всіма народами право вільно творити власне життя на своїй землі. Після війни, опинившись в еміграції, Бандера заходився творити Антибільшовицький Блок Народів – інтернаціонал поневолених, у якому не було унтерменшів. Це про їхню боротьбу він писав: “Проби смерті не витримує те, що є витвором самого життя. А оце мільйони людей, цілі народи в обличчі смерті захищають правди і цінності, які їм дорожчі від самого життя! Бо людська душа походить від Того, Хто споконвіку був перед життям і буде після життя, вічно, а оборона великих правд більше наближає людську душу до Бога, ніж життя”.

У цій думці є пояснення, чому фізичне знищення Бандери не вирішило жодного із завдань, які ставило перед собою КГБ. 50 років тому він загинув фізично, і відтоді посів своє місце в духовному полі України, в тому ланцюгу “мертвих, живих і ненароджених”, за неперервність якого боровся впродовж свого недовгого життя.

ПОСТАТЬ У «ЧОРНО-БІЛИХ» КОЛЬОРАХ

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/article/33440/>

Бандера є безумовно знаковою й символічною постаттю в українській історії ХХ ст. Проте спроби його забронзовування та безкритичної міфологізації однозначно ведуть до розколу в українській історичній свідомості.

Хоч як би історики противилися “ювілейному” історіописанню, все одно вони залишаються значною мірою заручниками круглих дат. От і ця чергова дата – 100 років від дня народження лідера Організації Українських Націоналістів Степана Бандери спричинила цілу хвилю інтересу до знакової постаті у вітчизняній історії. Навіть у наш час прізвище Бандери викликає діаметрально-протилежні асоціації не тільки у різних вікових груп: сприйняття цього прізвища кардинально різниться, залежно від регіону походження особи. Подібне можна сказати й про наукові середовища, які займаються дослідженнями Другої світової війни або ж міжвоєнним періодом. Серед них немало “адептів віри”, які мало того що перетворюють особу Бандери на ідола, а й розглядають його час виключно з точки зору героїчних вчинків: історією є лише те, що героїчне. Отож до такої “історії” не потрапляють приблизно 95% сучасників бандерівського

руху. З незрозумілих причин адепти вважають виключно себе гідними продовжувачами героїчної лінії в історії, до того ж оголошуючи на неї своє монопольне право.

Історики-адепти вперто недобачають різних етапів у діяльності ОУН, накладаючи, як правило, фінальну фазу руху, коли мова дійсно йшла про боротьбу проти “двох тоталітаризмів”, на весь період діяльності Організації. Завдяки подібній маніпуляції “зникають” і часи захоплення доктриною фашизму, і період певної колаборації з нацистським режимом. Тут також стає “непомітною” тактика “перманентної революції”, а терористичні методи, що її супроводжували, виправдовуються “політичною доцільністю”.

Іншу крайність становлять закляті противники українського націоналістичного руху. Для цієї групи С. Бандера є втіленням абсолютного зла на землі. Для цих істориків залишаються “непоміченими” ні факти з біографії провідника ОУН, які ламають усталений образ “закінченого колаборанта”, ані зміни тактики і стратегії в процесі боротьби за незалежну Україну. Для них також “не існують” факти про те, що батько – Андрій Бандера – був розстріляний радянською владою, що С. Бандера й двоє його братів були в’язнями нацистських концтаборів, що останні живими з них не вийшли. За їхньою логікою, будь-який антирадянський рух за означенням злочинний і заслуговує лише на осуд. В подібний спосіб таврується весь український національно-визвольний рух.

Обидва підходи є продуктом воєнного і післявоєнного протистояння. Через ідеологічну боротьбу та “холодну війну”, а пізніше через політичну доцільність, пов’язану з побудовою незалежної Української держави, для істориків так і не настав час подивитися критичним поглядом на особу Степана Бандери та його епоху. Попри величезну кількість написаної літератури, її й надалі можна поділити за наведеними вище двома критеріями: апологетичну та викривальницько-пропагандистську.

Останнім часом в Україні виразно означилася така тенденція в трактуванні подій Другої світової війни: спроба представити рух під проводом ОУН як єдину і безальтернативну форму національно-визвольної боротьби, а тактику цієї Організації – як єдино можливу

для того часу. Подібний підхід поступово став невід’ємною частиною української політики пам’яті, яка частково реалізується через укази Президента, частково через наукову діяльність СБУ та Міністерства закордонних справ. Однобокість такого підходу очевидна. Та й актуальність теми через це дуже узалежнюється від політичної кон’юнктури та від того, яка політична сила при владі. Хистка ситуація супроводжується постійними побоюваннями, що до влади може прийти партія з інакшим, негативним поглядом на С. Бандеру та ОУН. Тому в діяльності названих інституцій відчувається поспіх та постійний страх втратити ініціативу. А те, що і особа Бандери, й український націоналістичний рух давно інструменталізовані для політичного протистояння в Україні – стало доконаним фактом. Отже, вже тільки з огляду на цю обставину чекати на безсторонне й ґрунтовне дослідження зазначеного періоду української історії не доводиться.

Ще одним аспектом проблеми є так званий “зовнішній” вектор. Недаремно до наукового історіописання залучені МЗС та СБУ. Не таємниця, що в сучасній Росії відбувається свого роду сталінсько-радянський ренесанс. Не випадково Сталін увійшов у трійку найбільших росіян, російський кінопрокат успішно продовжує радянську традицію оспівування подвигів НКВС та КДБ. Глорифікація усього радянського в сучасній Росії супроводжується намаганням відібрати в інших народів право на їхню альтернативну до радянської історію, нав’язати свій “канонічний” варіант розгляду історичних подій. Заяви українського МЗС про історичні події є лише реакцією на брутальні декларації відповідного відомства Російської Федерації. Служба безпеки України також активно долучилася до історичних досліджень. Але принаймні дивною (окрім пострадянського простору) виглядає науково-історична діяльність спецслужби. Правда, до честі СБУ, хотів би додати, що цілком підтримую останнє рішення відкрити усі архіви радянської доби для дослідників. Враховуючи пострадянський синдром, що правдива історія схована за сімома печатами в архівах таємної служби, а знати таємницю можуть лише посвячені, вважаю це рішення правильним і на часі. Тепер можна тільки сподіватися на ретельність дослідників цього періоду.

Сучасні пропагандисти з табору прихильників С. Бандери помиляються, коли думають, що варто лише розповісти “правдиву” історію своїм несвідомим братам-українцям, як вони обов’язково в неї повірять. Подібне “відкривання очей” несвідомим східнякам виглядає на місію, але насправді є нічим іншим як холостим ходом, бо східняки і західні українці належать до різних історичних традицій. Додам, що навіть при найбільш ретельному дезавуванні брехливих радянських кліше, історикам важко буде пояснити окремі періоди діяльності ОУН. Принагідно зазначу, що сучасним історикам-пропагандистам вже напевно досить поводитися так, ніби ми живемо на острові та ще й за залізною стіною. Незалежно від нашої волі й бажань, у світі й надалі триватимуть менш або більш об’єктивні дослідження Другої світової війни. Кожного разу “своя правда” буде верифікуватися відповідно до загально-прийнятих у сучасному світі стандартів і норм. І тут не досить буде пояснити вбивство Службою Безпеки ОУН мирних громадян, запідозрених у співпраці з ворогом, як терор перевдягнутих під “бандерівців” енкаведистів. Зазначу, що останнього факту не заперечую, але здоровий глузд та різноманітні спогади активних учасників ОУН підказують, що не можна весь терор списати на перевдягнуті радянські спецпідрозділи.

Так само неможливо буде пояснити молодшому поколінню освічених людей, чому одна з політичних організацій, прагнучи викликати в українського населення “революційний вибух”, взяла курс на доведення становища українців у міжвоєнній Польщі до нестерпного, фактично здійснюючи гасло “чим гірше, тим краще”. Те, що молоді революціонери називали “морально-психологічною мобілізацією мас”, було насправді нагнітанням атмосфери та залякуванням не тільки політичних противників, але й тих, хто бажав залишатися нейтральним. ОУН не допускала жодних легальних методів боротьби, сповідувала терор, як проти польських державних функціонерів, так і проти “польських прислужників”. До останніх могли бути легко зараховані усі, хто не поділяв тактику “революційного терору”. Бажання мирного, спокійного життя будь-якої хвилини могло бути потрактоване як зрада і прислужництво

і коштувати людині життя, що нерідко й траплялося. Прикладом може бути історія з вбивством у 1934 р. директора гімназії Івана Бабія.

Адепти С. Бандери й тепер знаходять моральне виправдання революційному теророві ОУН, вбачаючи позитив у тому, що “він створював атмосферу напруженості й нестабільності, перешкоджаючи ворожій владі утвердитися на чужій території” (Посівнич М. Степан Бандера – життя присвячене свободі. Торонто-Львів, 2008). ОУН використовувала тактику революційного терору також як засіб ідеологічного впливу “на власний народ, змушуючи його мислити політично”. Тобто усі українці мали “мислити” лише по-оунівськи, іншого не допускалося, а відхилення жорстоко каралося. З огляду на ці обставини, якимось дивно виглядають спроби окремих істориків представити Степана Бандеру таким собі сучасним демократом, майже з ліберальним світоглядом.

Те, що члени ОУН були відданими патріотами України і були готовими пожертвувати своїм життям заради самостійної і незалежної держави, є беззаперечним фактом. Питанням залишається тільки те, як оцінити діяльність політичної організації, що створює свій “революційний трибунал”, який виносить вирок смерті звичайним громадянам? “Провина” цих людей полягала лише в тому, що їхні погляди на стратегію і тактику політичної діяльності відрізнялися від ОУН. Оминати подібні факти або ж продовжувати їх трактувати так, що порівняно з національною ідеєю людське життя нічого не варте, далі неприпустимо. Поставмо перед собою питання: а чи було великою цінністю для Степана Бандери його власне життя та життя інших людей? Частково відповідь на це запитання можна пошукати в його біографії.

Микола Посівнич, будучи палким прихильником провідника ОУН, наводить приклад гартування себе С. Бандерою для майбутньої боротьби. Дозволю собі розлогішу цитату із вже згаданої книжки: “Так, почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав проводити над собою такі самі тортури, які застосовувала польська поліція щодо Басараб. Свій вчинок він пояснював бажанням перевірити свою витривалість

і силу волі та підготувати себе до майбутньої боротьби. Також в подальшому він себе підготовляв до майбутніх знущань та катувань. Так за спогадами Романа Руденського, який мешкав в гуртожитку в Дублянах разом із Степаном Бандерою під час навчання на агрономічному факультеті Львівської політехніки, тодішня поведінка співмешканця видавалася дуже дивною: “Пригадую собі, як він кілька разів у моїй присутності бичував свої плечі військовим ремінним поясом із залізною пряжкою, приговорюючи при тому сам до себе: “Якщо не поправишся, будеш знову битий, Степане! Ти собі занадто вже розібрав!” Немов сьогодні бачу того 22-річного юнака, який затискав до крові свої пальці, вклавши їх між двері й одвірки, або з допомогою гранчастого олівця, що його він всував межі пальці. Припікаючи свої руки до скла нафтової лампи, Степан кричав до себе: “Признайся, Степане!” І тут же давав собі відповідь: “Ні, не признаюся!..”

Одного разу бачив я, як він зібрав розливу на долівці зупу й примусив себе з’їсти її.

– “Іж, Степане, – захочував він себе, – бо і таку юшку може ще доведеться тобі колись їсти”.

Наведена цитата свідчить про те, що молоді хлопці з УВО не тільки готували себе для майбутньої революційної боротьби, але й живалися з думкою, що їхнє життя порівняно з величністю ідеї, якій вони служать, нічого не варте. Тут стає зрозумілою позиція С. Бандери, заявлена на Львівському процесі 1936 р. На закид про те, що ОУН не зважав на людські життя, він висловився так: “Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але – наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати”. Отже С. Бандера ще в середині 30-х років був свідомий того, що його форма боротьби може коштувати українському народові мільйонів жертв. Коли є таке усвідомлення, то зникають бар’єри і перед винесенням смертних вироків, і перед практикуванням найбрутальніших методів боротьби

з ворогом. Цю обставину також вартувало б пам’ятати сучасним історикам, які творять “канонічний” образ вождя і героя української нації.

Намагання деяких сучасних істориків представити С. Бандеру або як беззастережного колаборанта з нацистами, або ж як виключно борця з “двома тоталітаризмами” – також не цілком відповідають дійсності. Коли пишемо про початкову фазу Другої світової війни, не варто сором’язливо забувати, що на цій стадії ОУН розглядала нацистську Німеччину як свого основного союзника в боротьбі з СРСР та поляками. Підтвердженням цього є численні документи ОУН, де чітко зазначаються її зовнішньополітичні орієнтири. Прикладом може бути також лист голови українського уряду Ярослава Стецька до фашистського італійського лідера Муссоліні після проголошення Акта відновлення Української державності 30 червня 1941 р., де один із найближчих соратників С. Бандери зазначає, що “Українська Держава постала на терені, звільненому від московсько-жидівської окупації”. Стецько також висловлював сподівання, що “в новому справедливому фашистському порядку, який має змінити Версальську систему, Україна займе належне їй місце”. Провал планів ОУН, пов’язаний із проголошенням незалежної Української держави на окупованій німцями території, арешти провідних діячів ОУН і запроторення їх до концтаборів змусили провід Організації переосмислити тактику і стратегію своєї діяльності. Як слушно вважає польський історик Г. Мотика, відсутність незалежної України у планах Гітлера, “зіпхнула” ОУН до підпільної боротьби, а з часом і до протинімецької діяльності.

На жаль, майже зовсім недослідженою залишається роль членів ОУН у нацистських екстермінаційних акціях проти єврейського населення. Однак фактом залишається те, що ті колишні українські поліцаї, які у 1942 р. дезертирували з “шуцманшафтів” і поповнили лави воїнів УПА, брали участь у масових розстрілах євреїв. Безумовно, основна провина за політику геноциду єврейського народу лежить на німецькому нацистському режимові, але й нам не варто забувати про те, що часто українці також брали участь у цій ганебній справі.

Риторика ОУН 1939–1941 рр., з її взорунням на доктрину італійського фашизму, не дає нам підстав заперечити її співпрацю з нацистською Німеччиною. Якщо навіть погодитися з логікою мислення адептів С. Бандери, що його ОУН тяжіла більше до італійського варіанту фашизму, ніж до німецького націонал-соціалізму, то виникає питання: а як виглядав ідеал тієї незалежної України в уявленнях провідника ОУН? Мала це бути українська фашистська держава? Тоді з яким устроєм, з якою соціально-економічною політикою, з яким ставленням до національних меншин? Подібні питання сьогодні можуть видаватися нам алогічними і дивними. Але чомусь таким дивним для нас не видається перенесення з кінця 1930-х – поч. 1940-х рр. гасел та ідеологічних принципів ОУН у наш час. Якщо під тиском історичних обставин ОУН змушена була демократизуватися і переглянути своє замилювання “революційним терором” і тоталітаризмом, то це аж ніяк не означає, що ми тепер маємо беззастережно захоплюватися таким вчинком, не пам’ятаючи усієї її історії.

Степан Бандера є безумовно знаковою й символічною постаттю в українській історії ХХ ст. Для його прихильників він і надалі залишається безкомпромісним борцем за Самостійну Українську Державу. Проте спроби його забронзовування та безкритичної міфологізації в Західній Україні однозначно ведуть до розколу в українській історичній свідомості. Безпосередній і різкий перехід від “чорно-білого” С. Бандери до бронзового, без широкої внутрішньоукраїнської дискусії, є радше фальстартом української політики пам’яті, ніж її досягненням.

Довідка:

Василь Расевич – старший науковий співробітник Інституту українознавства НАН України, кандидат історичних наук. Напрямок наукових досліджень: український національний рух у Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст.

Игорь Лосев

ФЕНОМЕН БАНДЕРОФОБИИ В РУССКОМ СОЗНАНИИ

Каждый народ имеет своих героев и определяет их сам, независимо от настроений соседей.

Для формирования нормальных межгосударственных отношений между Украиной и Россией, а также взаимоуважительного и доброжелательного общения между двумя народами, украинским и русским, необходимо взаимопонимание не только на уровне здравых, официальных заявлений и прочих фестивальных проявлений, но и на уровне признания за каждой стороной права на собственную трактовку собственной истории.

Необходимо понимание того, что каждый народ имеет своих героев и определяет их сам, независимо от настроений соседей. И сыграл вполне положительную или преимущественно положительную роль в отечественной истории, деятель политики, вооруженных сил, идеологии, экономики, религии может сыграть роль прямо противоположную в истории других стран.

Пройдя смерчем по Азии и Европе, став пугалом для многих народов, Чингиз-хан, он же – Темучин, все равно останется для монголов национальным героем, создавшим империю, превзошедшую своими размерами и Римскую, и Британскую. Кто бы знал о существовании монголов, если бы не хан Чингиз, потрясатель

Вселенной? На протяжении столетий монгольская военная мощь была непобедимой, а военное искусство монголов – самым передовым. Именно хан Чингиз осуществил на практике идею стратегического наступления огромными мобильными массами конницы. Он намного раньше, чем немецкий Генштаб, применил стратегию блицкрига.

Хотя, никто не требует от китайцев, индусов, персов, украинцев, грузин, русских всех прочих, ставших жертвами всадников, пришедших с далекой и никому не известной реки Керулен, относиться к Чингизу так же нежно, как монголы. Впрочем, и монголов нельзя лишать права давать собственные оценки Чингиз-хану. Можно, конечно, вспомнить марксистскую схему “справедливых и несправедливых” войн.

В СССР справедливыми считались все войны, которые вела эта страна, а несправедливыми – войны всех тех, кто деяниям Советского Союза оказывал сопротивление.

Испанцы гордятся своими конкистадорами, рыцарями-авантюристами, завоевавшими Новый Свет, а вот индейские народы Америки воспринимают их совсем по-другому. Да и вряд ли сами испанцы очень симпатизируют и отдают должное беспримерному мужеству голландских гёзов, участников национально-освободительного движения, которые в XVI веке вышвырнули испанские войска из “низовых земель” (Нидерланды).

Отношение поляков к А. В. Суворову резко отличается от отношения русских, поскольку полководец успел побывать в Польше и принять участие в подавлении одного из польских восстаний, и особым милосердием не отличался.

Никак у россиян не получается консенсуса и с кавказскими горцами на предмет отношения к генералу Ермолову. Во время боев российских войск с экспедиционным корпусом Шамиля Басаева в Дагестане российское телевидение показало интервью с неким дагестанцем, явным сторонником России, который крыл Басаева последними словами, рассказывая о его наглom поведении в захваченном дагестанском райцентре. Желая максимально заклеить повстанческого командира, дагестанец сказал: “Он тут,

этот Басаев, наглец, расселся как... как.., – наконец рассказчик нашел максимально оскорбительное для чеченца сравнение, – как Ермолов”.

Когда речь идет о крупных исторических деятелях народов, отношения между которыми были сложными, этим народам крайне тяжело установить консенсус, сиречь, единодушие.

Например, вряд ли когда либо украинцы и русские придут к общему мнению о личности Мазепы (весьма отрицательное отношение с русской стороны), личностях Петра I и Екатерины II (весьма отрицательное отношение с украинской стороны).

Кстати, недавно снятый известным украинским режиссером Ильенко фильм “Молитва о Мазепе”, который успел произвести сенсацию на некоторых международных кинофестивалях, был весьма недружелюбно встречен в России. Министр культуры этой страны г-н Швыдкой заявил даже о необходимости запрета этого фильма на территории Российской Федерации, о снятии его с российского экрана. Причина? В фильме представлена украинская точка зрения на Мазепу, Петра и взаимоотношения двух народов в этот период. Для контраста: в Украине еще не был запрещен ни один российский фильм, даже скандально знаменитый “Брат-2”, несмотря на его агрессивнo-антиукраинский характер.

Никто не запретил и не попытался запретить роман Алексея Толстого “Петр I”, хотя далеко не все в Украине согласны с такой трактовкой образа русского императора, трактовкой исключительно положительной.

Есть и другие взгляды на эту, мягко говоря, весьма противоречивую личность. Правда, почитатели Петра от этого легко абстрагируются, все прощая монарху за то, что он “служил России”.

Увы, не прощается чужим героям, даже если они не менее самоотверженно служили своим странам и народам.

К чужим выдвигаются сверхвысокие морально-этические требования.

А вот о страшной резне, которую учинил Петр I в столице украинского гетмана, вспоминать не любят. В городе Батурине было

уничтожено все население, невзирая на пол и возраст. Вся вина этих мирных жителей была в их, говоря позднейшим советским языком, “прописке”. Французские и голландские газеты этого времени написали о батуринской бойне, где людей четвертовали, сажали на кол, колесовали.

Написала об этом и издаваемая в начале XVIII века на французском языке львовская городская газета.

Садизм Петра во многом напоминал садизм Ивана Грозного. Как писал Сергей Соловьев: “Была страшная для Москвы осень 1698 года. На Красной площади, на зубцах городской стены, гнили трупы казненных стрельцов...”.

А вот Николай Костомаров: “Петр, как говорят, собственноручно отрубил головы пятерым стрельцам в Преображенском... С 11 октября по 21 в Москве ежедневно были казни... Ломали руки и ноги колесами, другим рубали головы... Сам царь, сидя на лошади, смотрел на это зрелище”.

По приказу Петра в пыточном подвале удавили его собственного сына; есть данные, что царь при этом присутствовал...

Есть немало исторических данных о беспробудном алкоголизме Петра, распутстве, диких оргиях. Но все равно – герой. Есть текст письма, написанного послом Франции в России де Кампредоном министру иностранных дел графу де Морвиллю, где утверждается, что причиной смерти Петра была, как тогда выражались, “любоэстрастная болезнь”, так как монарх был “женонетерпелив”.

У царя были очень специфические развлечения. Тот же Костомаров пишет: “Петр приказал вырыть из земли гроб Милославского и привезти в Преображенское на свиньях”.

В последние годы Петр превратился во взрывного психопата, страдавшего конвульсиями. Что же касается “процветания страны” в его время, то это скорее легенда, чем истина. Императору в его постоянных завоеваниях было некогда заниматься обустройством, реальным обустройством России. При Петре количество крестьянских дворов уменьшилось на 20%. Свирепствовала уголовщина: “Воры и разбойники ходили целыми шайками, нападали

на деревни и монастыри, разбивали и грабили: пойманных обыкновенно вешали. Даже Москва представляла собой, по замечанию фельдмаршала Шереметьева, “вертеп разбойников”: бродяги ходили по улицам...”.

Коррупция и воровство были фантастическими. Меншиков, которого Петр бил дубиной за неистребимую страсть к присвоению государственного имущества, несмотря на полную неграмотность, в 1727 г. стал генералиссимусом, а после того, как попал в опалу, был, наконец, пойман за руку. У него конфисковали: “250000 одного столового серебра, 8000000 червонцев, на тридцать миллионов серебряной монеты и на три миллиона драгоценных камней и всякого узорочья...”.

Суммы, даже по нынешним временам, астрономические. Конь тогда стоил 10 рублей.

Временами россияне, как бы воспрянув ото сна, видят настоящего Петра: “Знали ли беллетристы 1820–1840 годов об истинном облике Петра? Безусловно, знали... Когда дело доходило до самого Петра, то исторические эрудиции не востребовались. В коллективном парадном портрете первого русского императора, нарисованном в николаевскую эпоху, нет ни одного затемненного мазка. Это – мудрый царь, справедливый благотворитель, добронравный муж, и у него нет ничего общего с тем, кто разорил подданных и грабил церкви; кто был столь злопамятен, что приказал вырыть через годы трупы казненных стрельцов и повесить их на площади наново; кто любовался пытками собственного сына...”.

Николай Бердяев: “Приемы Петра были совершенно большевистскими. Он хотел уничтожить старую московскую Россию, вырвать с корнем те чувства, которые лежали в основе ее жизни...”

А Константин Аксаков дал такую оценку этому представителю дома Романовых:

*“Вся Русь, вся жизнь ее доселе
Тобою презрена была,
И на твоём великом деле
Печать проклятия легла”.*

И тем не менее он – кумир и предмет обожания многих россиян, а более всего – власти.

Я дал этот пространный исторический экскурс, чтобы показать, насколько “объективны” и “справедливы” бывают народы, но, в первую очередь, официальная историография к своим и чужим деятелям истории. Ведь на фоне всех “чужаков” (кровавых, главным образом) Петра Алексеевича, Иван Степанович Мазепа выглядит куда как привлекательнее. И понятно, что непредсказуемый садист, изверг и детоубийца мог вызвать у европейски воспитанного гетмана ужас и страх, не за себя лично, а за свой народ.

Кроме этого исторического эпизода, противостояния Петра и Ивана, есть немало других, чрезвычайно болезненных для сознания двух народов.

Это и российско-украинская война 1918–1921 гг., где против Украинской Народной Республики воевала и белая, и красная Россия. Это и события голодомора 1932–1933 гг.

Но особенно острой является проблема восприятия русским национальным сознанием национально-освободительного движения 1939–1954 гг. на западных землях Украины под руководством ОУН (Организации Украинских Националистов). Это движение известно русским как “бандеровщина”, а феномен, который вынесен в заглавие статьи, принадлежит к числу фундаментальных, базовых конструкций русской ментальности в ее отношении к Украине и украинцам.

“Бандеровщина” в русском сознании имеет мало общего с деятельностью ОУН-УПА как реальным явлением украинской истории.

Можно даже говорить о специфически русской модели трактовки этого движения, модели, которая из-за многочисленных иррациональных элементов дает основание для определения ее как мифа, составной части других русских мифов на украинскую тематику. Отношение к украинскому национальному движению даже в кругах образованных и либеральных русских интеллигентов остается на чисто пропагандистском уровне, что заставляет

вспомнить времена советского Агитпропа с его “объективным” и “научным” “исследованием” взглядов идейных противников. Большим прогрессом в осмыслении этого явления русским сознанием было бы хотя бы забвение истерично-обвинительного тона, что господствует практически во всех российских текстах, даже в тех, где есть претензии на академичность.

В этом сознании, а еще больше подсознании, историческая реальность превратилась в символ, который живет своей, автономной от истины, жизнью. Этот символ чрезвычайно активно используется во многих публикациях, имеющих целью создать негативный, максимально непривлекательный образ Украины, отдельных ее регионов и политических сил.

На территории самой Украины этот символ является краеугольным камнем всей пропаганды левых и пророссийских партий и организаций. Символ должен послужить делу противопоставления западных и восточных регионов государства, запугивания русского и русскоязычного населения востока и юга какой-то ужасной, жестокой, неизвестной, а потому еще более страшной, силой. Над созданием этого символа трудился огромный отряд коммунистических пропагандистов на протяжении последних 60 лет, и эта работа не прекращается и сейчас. В среде российских историков пока еще не зафиксировано попыток объективно и непредвзято разобраться в этих фактах украинской истории.

“Бандеровец” предстает в восприятии среднего русского на подсознательном уровне как своего рода “антиидеал” Украины, как живое воплощение “плохой Украины” в отличие от идеала хорошей Украины – Малороссии, которая пребывает под полным политическим и духовным контролем Москвы.

“Бандеровец” – это, так сказать, модель самых худших черт украинца, как их себе представляет русское сознание.

Это тип антирусский по определению именно из-за своего украинства, из-за максимально резкого и неуступчивого проявления, манифестации своего украинства в формах, что принципиально по своему характеру сопоставимы с формами демонстрации “русскости” русским как представителем державного народа.

Однако такое же поведение украинца, которое выступает отражением поведения русского, поляка, немца, венгра как носителей национальной самодостаточности воспринимается русским с его устоявшимися представлениями о “норме” для украинцев как вызов и агрессия, по крайней мере, как потенциальная угроза. Это, в свою очередь, вызывает агрессию со стороны носителя русского сознания, которую он считает спровоцированной. Спровоцированной одним только фактом существования такого “аномального украинского типажа”. Вспоминается один показательный случай. В году так 1975-м – 1976-м (во время обучения автора этих строк на философском факультете Киевского университета) со мной учился студент по фамилии Сандуца. Он был примечателен тем, что во времена, когда все украинское, мягко говоря, не приветствовалось, всегда говорил только по-украински, никогда не переходя на другой язык. Казалось бы, ну, что тут странного? Украинец говорит на своем родном языке.

Точно так же вели себя русские: они всегда и везде говорили только по-русски. И никаких претензий к ним не возникало.

А вышеупомянутого Сандуцу все-таки вызвали в 1-й отдел и попросили перейти на “великий, могучий и свободный”. Мягко так, ненавязчиво. Однако, учитывая авторитет ведомства, рекомендация была более чем убедительной. А потом этот человек вообще куда-то исчез. Дальнейшая его судьба неизвестна.

Он демонстрировал свою “украинскость”, свое национальное “я” так, как это делали русские. Но, что можно Юпитеру, того нельзя быку. Его абсолютно нормальное для всех народов национальное поведение было воспринято как знак, символ агрессии. Он повел себя так, как украинцу вести себя в СССР, в Российской империи было “не положено”. Взял не по чину, не по национальному чину. Его поведение, нарушавшее национальную норму для всех “нерусских”, воспринималось как оскорбление, как нарушение установленного порядка и как агрессия против носителей русского языка.

Собственная же национальная агрессивность переносится на другого и приписывается этому другому, что вызывает чувство угрозы

и незащищенности. Это очень своеобразная мазохистская агрессивность, когда сам источник агрессии ощущает себя жертвой, нуждающейся в защите и сочувствии, когда в роли “перпетуум-мобиле” агрессивности выступает искусственно возбужденный в себе самом страх и комплекс острой, хотя и не оправданной реальными обстоятельствами, жалости к себе. Яркой иллюстрацией этого тезиса может быть ситуация с “русскоязычными” за пределами Российской Федерации и ее освещение СМИ этой страны с бесконечными жалобами на “ущемления” и “преследования”.

“Бандеровец” воспринимается россиянами как метафизическая, почти манихейская угроза со стороны “сыновой тьмы”. Однако участие реальных “бандеровцев” в формировании таких представлений было минимальным, остальное сделало само русское сознание с его специфическими, созданными такой же специфической историей, особенностями. Кое-что об этих особенностях можно иногда прочитать у российских исследователей.

Вот что писал петербургский историк, доктор наук В. Е. Возгрин в статье “Беру свои слова обратно” в газете “Голос Крыма” (№ 23 от 13 июля 1997 года):

“...На этом камне свободно избранных несвободы и деспотизма строилась будущая Россия. Потом укрепились сельские общины, воскрешавшие племенной диктат большинства и презрения к личности, манихейски жесткое разделение мира на “наших” и “ненаших” и соответствующие двойные мораль и нормы общежития (для своих и чужих).

То есть, по сути, аморализм, ставший постепенно одной из самых поразительных черт, которые уже точно “аршином общим не измерить”. Сюда же относится и нигилистическое отношение к частной собственности, благодаря которому марксизм, широко известный в Европе, смог укорениться и вырасти в суковатое дерево большевизма лишь в России.

Именно отсюда, полагал я в последних работах, из чисто психологической приверженности к архаике, то есть, к консервации древних коллективно-подсознательных стереотипов, исходят многие исторические и современные беды русского народа. И еще раз

подчеркиваю, происхождение и развитие этих национальных черт объясняются отнюдь не некой расовой предопределенностью... они благоприобретены в результате того самого особого русского пути прогресса, наличие которого, кажется, никто не отрицает”.

Русское сознание легко признает право народов на самоопределение, на антиколониальную войну, когда речь идет о событиях, не касающихся России. Россияне охотно сочувствуют палестинцам, сочувствовали южноафриканским бурам, симпатизируют курдам, потому что это не налагает на них ни малейших обязательств относительно пересмотра собственной истории, а тем более собственных границ. Именно потому русскому сознанию так тяжело признаться самому себе, что “бандеровщина” была самым обычным национально-освободительным движением, таким же, между прочим, как и в 1918–1921 гг.

Но такое признание будет требовать и определения места и роли самих россиян в этом процессе. А такое определение вряд ли будет очень комплиментарным.

Поскольку “бандеровское” движение было объективно направлено против имперских интересов России, было эффективным, хорошо организованным, последовательным и непримиримым, таким, от которого нельзя было откупиться очередным протекторатом или доминионом – оставался только путь его пропагандистской демонизации, хотя типологически это движение не отличалось принципиально от антифранцузского движения в Алжире или антианглийского в Ирландии.

Представления широкой российской общественности об эпохее ОУН-УПА сводятся к совокупности мифологем: сотрудничество с гитлеровским режимом, зверства, патологическая русофобия. Элемент невежества, сознательно сформированный Агитпропом, тут, безусловно, присутствует.

Об этом свидетельствует тот факт, что, казалось бы, профессиональные “борцы с “бандеровщиной”, как правило, не могут назвать имена деятелей этого движения, кроме, ясное дело, самого Степана Бандеры, абсолютно не информированы на предмет конкретных событий, документов и т. д.

Это фобия неизвестного, а потому еще более ужасного. Работа же с документами раскрывает другую картину. Например, тот же Степан Бандера никогда не страдал русофобией, неприятием русских как таковых только за то, что они русские. Не страдал он таким отношением к полякам, венграм, румынам, евреям. Его отношение к другим народам определялось отношением этих народов к независимости Украины. Интересно, как он сам определял статус русских в будущем самостоятельном украинском государстве:

“Требование полной лояльности по отношению к Украине и ее освободительной борьбе стоит на первом месте. Тем русским, которые отвечают этим требованиям, следует гарантировать и обеспечить полное и всестороннее равноправие во всех гражданских правах и полную свободу их национального развития, соответственно международным принципам относительно национальных меньшинств. Это же относится к другим национальным группам в Украине”.

Что же касается тех, кто ведет подрывную работу против Украины и украинского народа, то таковых “необходимо обезвреживать доступными в этой ситуации средствами и методами, в соответствии с международными правилами”.

Такое отношение к национальным меньшинствам существует во всех странах, которые принято называть цивилизованными. К лояльным гражданам – предельно лояльное, к нелояльным – нелояльное. Антигосударственная деятельность не приветствуется нигде.

Что касается взаимоотношений ОУН с Германией, прежде всего, надо прямо и честно признать исторический факт сотрудничества СССР с Берлином. И не только СССР. Англия и Франция в лице своих лидеров Чемберлена и Даладьё посредством мюнхенского сговора отдали на растерзание Гитлеру Чехословакию, единственное демократическое государство на востоке Европы. Это было не просто сотрудничество, а соучастие в преступлении.

Советский Союз вместе с Гитлером напал на польское государство. Это – соучастие в преступлении. И в период с 1939-го

по 1941 г. СССР был стратегическим союзником гитлеровской Германии, обеспечивающий ее потребности в энергоносителях, сырье, хлебе и т.д. Без этой всесторонней помощи и поддержки Гитлер не смог бы так успешно воевать в Западной Европе и на Балканах, а его флот (подводные лодки и рейдеры) столь успешно противостоять флоту Ее Величества.

Между прочим, именно в 1939-м, когда вслед за Красной Армией в Западную Украину вошли спецподразделения НКВД, члены ОУН стали подвергаться массовым репрессиям, что заставило их бежать в немецкую зону оккупации Польши.

После 22 июня 1941 г. изгнанники возвращаются в Западную Украину. 30 июня 1941 г. во Львове они провозглашают Акт восстановления независимости Украины, имея, таким образом, в виду преемственность с Украинской Народной Республикой и Западно-Украинской Народной Республикой. Но они сразу же оговаривают, что это лишь первый этап, а основное провозглашение восстановления украинской государственности должно состояться в Киеве. Берлин требует от Степана Бандеры отозвать Акт независимости. Бандера и его соратники отказываются. Руководство ОУН арестовывается немцами, часть членов руководства расстреливается, часть отправляется в концлагеря. Степан Бандера становится узником концлагеря Заксенхаузен аж до 1944 года. Поэтому реальным лидером борьбы за независимость Украины становится командующий Украинской повстанческой армией генерал-хорунжий Роман Шухевич (псевдоним – Тарас Чупринка), сын известного историка и этнографа.

Немецкие власти начинают массовый террор против ОУН, идут расстрелы и повешения украинских националистов. ОУН не остается в долгу и начинает вооруженные действия против вермахта, войск СС и других оккупационных сил Германии. В концлагере Аушвиц (Освенцим) фашисты уничтожают двух родных братьев Бандеры. Немецкие военные архивы (прежде всего, архив в городе Кёбленц) хранят множество рапортов офицеров вермахта, гестапо и СС о нападении на вверенные им части “украинских националистических банд”. Интересно, что подобные ярлыки по адресу

УПА встречаются и в советских документах. Удивительное единодушие...

В 1944 г., когда немецкие войска покидают Украину, Степана Бандеру освобождают, поскольку Германия утратила интерес к Украине, и лидер ОУН уже не представляет для рейха опасности. Теперь Бандера уже не проблема Гитлера, он – проблема Сталина.

Перед освобождением немецкая сторона предложила лидеру ОУН подписать соглашение о перемирии и сотрудничестве УПА с Германией, обещая взамен оружие и амуницию для украинских повстанцев. Это не были переговоры равноправных сторон. Германии противостоял бесправный узник концлагеря, с которым можно было сделать все, что угодно. Для Бандеры это были переговоры с “петлей на шее”. Однако узник отказался от сотрудничества с Германией. Так что на фоне сотрудничества Сталина с Гитлером “сотрудничество” с Гитлером Бандеры выглядит совсем иначе.

Что же касается “зверств”, то на войне, к сожалению, это явление распространенное. Кстати, жертвами зверств НКВД и советского государства стали многие жители Западной Украины, более 1 млн человек. Это сотни тысяч расстрелянных, замученных в концлагерях ГУЛАГа, погибших в сибирской ссылке. Но вот об этих зверствах советская пропаганда всегда умалчивала.

Тут есть еще один вопрос. УПА была партизанской армией, которая действовала в Западной Украине с 1942-го по 1954 год, а отдельные – отряды до середины 60-х. Любая партизанская армия критически зависит от поддержки местного населения. Ни одна такая армия не сможет существовать среди ненавидящих ее местных жителей. А тот, кто творит зверства, очень быстро становится объектом ненависти. Значит, что-то тут у коммунистических пропагандистов не сходится. Впрочем, зверства и преступления против западных украинцев были, и об этом рассказывают некоторые интересные советские документы. Вот, например, такой.

“Совершенно секретно.

Военный прокурор войск МВД Украинского округа

15 февраля 1949 г.

№ 4/00134

Секретарю ЦК КПБ Украины тов. Н.С. Хрущеву.

Докладная записка

о фактах грубого нарушения советской законности и деятельности так называемых спецгрупп МГБ.

Министерством госбезопасности Украинской ССР и его управлениями в западных областях Украины в целях выявления вражеского, украинско-националистического подполья, широко применяются так называемые спецгруппы, действующие под видом бандитов УПА.

Этот весьма острый метод оперативной работы, если бы он применялся умело, несомненно, способствовал бы скорейшему выкорчевыванию остатков бандитского подполья.

Однако, как показывают факты, грубо провокационная и неумная работа ряда спецгрупп и допускаемые их участниками произвол и насилие над местным населением не только не облегчают борьбу, но, наоборот, усложняют ее, подрывают авторитет советской законности.

Например:

1. В марте 1948 г. спецгруппа, возглавляемая агентом МГБ “Крылатым”, дважды посещала дом жителя с. Грыцькы Дубовицкого р-на Ровенской обл. Паламарчук Г.С., 62 лет, и, выдавая себя за бандитов УПА, жестоко истязала его и двух его дочерей, обвиняя их в том, что якобы они “выдавали органам МГБ украинских людей”.

На основании полученных таким провокационным путем “материалов” они были арестованы, причем, как заявили арестованные, сотрудники отдела МГБ во время допросов их также били и требовали, чтобы они дали показания о связи с бандитами.

2. В ночь на 22 июля 1948 г. спецгруппой был уведен в лес житель с. Ридкив Михальчук С.В., инвалид Отечественной войны. В лесу он был подвергнут допросу, во время которого его связывали,

подвешивали и тяжело избивали, добиваясь таким путем показаний о связи с бандитами.

3. В ночь на 23 июля 1948 г. этой же спецгруппой из с. Подвысоцкое была уведена в лес гр-ка Репницкая Н.Я., рожд. 1931 г. В лесу она была подвергнута пыткам. Участники спецгруппы тяжело ее избивали, подвешивали вверх ногами..., а затем поочередно изнасиловали. В беспомощном состоянии она была брошена в лесу, где ее нашел муж и доставил в больницу, в которой находилась продолжительное время на излечении.

Не располагая достаточными материалами, так называемые спецгруппы МГБ действуют вслепую, в результате чего жертвой их произвола часто являются лица, непричастные к украинскому бандитскому националистическому подполью. Наряду с этим следует сказать, что этот метод работы органов МГБ хорошо известен оуновскому подполью. Не являются также секретом подобные “операционные комбинации” и для тех лиц, над которыми участники спецгрупп чинили насилие.

Подобные факты из деятельности спецгрупп МГБ, к сожалению, далеко не единичны и, как показывает следственная практика, если в отдельных случаях спецгруппам путем насилия и запугивания, все же удается получить “признательные показания” от отдельных лиц о связи их с бандитским подпольем, то добросовестное и приведенное в соответствии с требованиями закона расследование неизбежно вскрывает провокационную природу этих “признательных показаний”, а освобождение из тюрьмы арестованных по материалам спецгрупп влечет за собой дискредитацию советской законности, органов МГБ и возможность использования каждого случая провокаций во вражеских, антисоветских целях украинскими националистами.

Выступая в роли бандитов УПА, участники спецбоевиков МГБ занимаются антисоветской пропагандой и агитацией, идут по линии искусственного провокационного создания антисоветского националистического подполья. Кто может поручиться, что обработанные таким провокационным путем лица не уйдут из-под контроля органов МГБ и не совершат террористический акт.

Например: в ночь на 18 сентября 1948 г. в с. Ставки Ровенского района участниками антисоветской националистической организации был разоружен боец самоохороны Ковалишин и совершен террористический акт над жительницей Кучинец Л.Ф., являвшейся секретной сотрудницей МГБ. Организаторами данной националистической группы и организаторами убийства гр-ки Кучинец являлись секретные сотрудники Ровенского РО МГБ.

Грабежи, как и другие нарушения советской законности оправдываются также оперативными соображениями и не только рядовыми работниками МГБ, но и самим министром тов. Савченко, который в беседе со мной заявил: “Нельзя боевки посылать в лес с консервами. Их сразу же расшифруют”. Таким образом, грабежи местного населения спецбоевиками рассматривают как неизбежное зло.

Органы МГБ под руководством партии проводят огромную работу по выкорчевыванию остатков украинско-националистического бандитского подполья, в борьбе с которым хороши все средства и нужны хитрость и изворотливость. Но нарушения партийных и советских законов недопустимо, на что Вы, Никита Сергеевич, неоднократно указывали.

Военный прокурор войск МВД Украинского округа полковник юстиции Кошарский”.

Интересно, сколько подобных акций МГБ было списано на “зверства” “бандеровцев”? Советский военный прокурор утверждает, что это были далеко не единичные случаи. Это была хорошо организованная массовая кампания террора под видом “бандитов” националистического подполья. Между прочим, подобная тактика не являлась изобретением названного периода. Сохранилось письмо В.И. Ленина, датированное началом 20-х годов (уже неоднократно цитировавшееся в прессе), где он рекомендует красным войскам на плечах отступавших белогвардейских отрядов ворваться в Эстонию, перевешать как можно больше офицеров, попов, чиновников, полицейских, а потом все это на белых и списать. Так что все происходило в русле старой большевистской традиции: провокации, ложь, клевета.

Если у кого-то еще остаются сомнения, на чьей совести львиная доля зверств в Западной Украине, то вот еще один документ.

“Совершенно секретно.

Наркому внутренних дел СССР Л. Берии.

26.07.1945 г. №8/156451.

Сообщение

об организации и результатах работы специальных групп для борьбы с оуновским бандитизмом в западных областях Украины.

Часть бандитов УПА, которые явились с повинной, используют сначала как отдельных агентов-боевиков, а позднее в боевых группах особого назначения, названных нами специальными группами.

В тех случаях, когда агент-боевик, который влился в банду или в подполье ОУН, не имел возможности физического уничтожения или захвата руководителя-главаря, его заданием была компрометация главаря банды или местного подполья для усиления и активизации разложения банды или местной организации ОУН.

Комплектование спецгрупп при оперативных группах НКВД УССР проводилось по принципу подбора агентов-боевиков, которые были проверены на исполнении заданий ликвидации оуновского бандитизма (в том числе убийств населения, которое сочувствовало ОУН-УПА).

В Ровенской и Волынской областях в состав специальных групп вливались также бывшие партизаны-ковпаковцы, хорошо знакомые с местными условиями, которые имели большой опыт борьбы с оуновским бандитизмом.

По своему внешнему виду и вооружению, знанию местных бытовых особенностей, языка и конспиративному способу действий личный состав специальных групп ничем не отличался от бандитов УПА, что вводило в заблуждение аппарат живой связи и главарей УПА и оуновского подполья.

В случаях угрозы расшифровки или невозможности осуществления захвата определенных планом главарей ОУН-УПА участники

спецгрупп уничтожают последних, к тому же во многих случаях создают такое впечатление в оуновской среде и среди населения, что уничтожение руководителей ОУН-УПА осуществлено бандитами СБ (Служба безопасности ОУН. – Авт.).

В состав каждой спецгруппы входит от 3 до 50 и больше лиц, которые в зависимости от легенды и задания представляют собой особую “свиту” вымышленного бандитского руководителя.

По состоянию на 20 июня 1945 г. всего в западных областях Украины действует 156 спецгрупп с общим количеством участников в них – 1783 человека.

Нарком внутренних дел УССР – Рясный”.

Хочется обратить внимание читателя на выделенную мной фразу наркома, где он говорит о том, что своих агентов они проверяли на убийствах населения, сочувствовавшего ОУН-УПА. Заметьте, не сотрудничавшего, не помогавшего, а всего лишь сочувствовавшего ОУН-УПА. А если учесть, что сочувствовали в Западной Украине очень многие, подавляющее большинство, то и убивать можно было всех без разбору. Что и делалось. И послания отдельных военных прокуроров, которые пытались как-то ограничить этот беспредел, ничего изменить не могли.

Ну а жертвы многочисленных экзекуций НКВД-МГБ, как всегда, списывались на “зверства” “бандеровцев”. А потом подключался мощный аппарат агитпропа и легенды о массовых “зверствах” ОУН-УПА распространялись от Житомира до Курильских островов. Советским людям лгали постоянно, организованно и профессионально.

И почему-то даже те люди, которые считают себя демократами, антикоммунистами и антисталинистами, продолжают транслировать еще сталинского закваса пропаганду о “бандитах” ОУН-УПА. А между тем “бандитами” были все, кто сопротивлялся большевистскому террору. От отравленных боевыми газами тамбовских крестьян, доведенных до отчаяния коммунистическими грабежами и насилиями, и восставших под предводительством Антонова, до узбекских дехкан, которые ну никак не хотели принимать красные порядки. Эти, считающие себя демократами

люди, почему-то не дают себе труда подумать: мог ли режим, уничтожавший собственный народ, вести себя лучше в Западной Украине? И что должны были делать западные украинцы: покорно, как бараны на бойню, идти в сталинские ГУЛАГи? А они вот взяли за оружие и стояли насмерть. И потому – “бандиты”. Понятно, почему так люто ненавидят ветеранов ОУН-УПА коммунисты. Они ведь мало где получали такой серьезный отпор. Партийный актив чувствовал себя в Западной Украине уж очень неуютно. И пережитый ими страх до сих пор делает их самыми рьяными носителями соответствующих догм агитпропа, в первую очередь жуткого образа “бандеровца”, который должен вызывать страх, ненависть и отвращение на физиологическом уровне. Этот более чем сомнительный в своей основе образ очень активно и, увы, успешно используется антиукраинской пропагандой как своего рода “страшилка” для этнических русских в Российской Федерации и Украине и для определенной части украинцев востока и юга. Это облегчается тем, что в названных регионах толкование истории украинского национально-освободительного движения отдано на откуп антигосударственным силам разной направленности, в первую очередь, коммунистам.

В их толковании, как и в большинстве российских публикаций (практически во всех), “бандеровцы” предстают как мастера самых изощренных пыток (хотя, в действительности, именно они часто были жертвами таковых), как носители зверских инстинктов, специалисты по разным издевательствам над русскими, евреями и поляками. Два последних этноса вряд ли вызывают искреннее сочувствие пропагандистов, но обязательно называются для придания “зверствам” большей универсальности.

Что касается трагических событий на Волыни и в Галичине, то они были спровоцированы польской Армией Крайовой (АК). Поляки организовали этнические чистки, а на Львовщине такие чистки имели геополитический характер: АК стремилась создать сплошной коридор польских сел от Кракова до Львова. С этой целью наносились систематические удары по украинским поселениям. УПА предложила АК прекратить эти акции и начать переговоры.

Реакции не последовало. Тогда УПА по методу “клин клином” нанесла удар по польским селениям. После этого руководство АК пошло на переговоры с украинцами. Кого больше винить в этой ситуации: АК или УПА? Кстати, АК в Польше давно признана героической организацией, хотя она изрядно “пощипала” польских коммунистов.

Одновременно антиукраинские пропагандисты последовательно и принципиально замалчивают все жестокости против ОУН-УПА и мирного населения. Ибо признание этих преступлений также будет способствовать разрушению “антибандеровского” мифа. Соответствие этого абсолютно негативного образа “бандеровца” реальности – вопрос вне обсуждения в российской исторической науке, не говоря уже о публицистике. И все это несмотря на то, что сегодня существует возможность доступа ко многим аутентичным источникам.

Образ “бандеровца” в русском сознании почти полностью совпадает с образом галичанина, который воспринимается как западный, католический, чужой остальной Украине тип, как искуситель “пророссийского” (по определению) украинского народа.

Тут снова срабатывает фактор невежества. Как минимум, половину УПА и ОУН составляли выходцы из Волыни, Полесья, Буковины, в огромном большинстве – православные.

Галичане абсолютно противоречат всем устоявшимся русским догмам об Украине, что вызывает возмущение и враждебность большинства русской публики. Западные украинцы оказались более твердым и неуступчивым человеческим материалом, чем их восточные братья, находившиеся в значительно худших национальных обстоятельствах.

“Захиднякы” не поддавались русификации (прежде всего, психологической), были устойчивы к славянофильской и интернациональной пропаганде, религиозны, умели четко формулировать свои цели и национальные требования. То есть, они воплощали все те черты, которые русское сознание так не хотело видеть в украинцах. Галичане производили впечатление представителей развитой европейской нации, каковой, по московским

проектам, не должно быть в Украине. Уровень их национального самосознания был, с точки зрения руководства СССР, слишком высок. Именно это в советские времена вызывало подозрение и недоверие к выходцам из Западной Украины, даже если это были носители обычных компартийных взглядов. Галичанину было практически невозможно попасть на вершину партийного олимпа СССР.

Такое отношение русского общественного мнения (как правило, очень негативное) связано, кроме прочего, также с тем, что русская ментальность (и элитарная, и массовая) воспринимает высокий уровень украинского национального сознания как шовинистическую русофобию, нормой же считает почти полное отсутствие у украинцев национального сознания. Русские склонны приписывать “бандеровцам” ту враждебность к себе, которую они сами ощущают к сознательным в национальном отношении украинцам, и тогда тезис “мы их ненавидим” меняется на более удобный и психологически выигрышный – “они нас ненавидят”.

Тут следует обратить внимание на некоторые специфические психокомплексы в русском сознании. Русская общественность любит обсуждать враждебные чувства других народов относительно русских, но всячески уклоняется от обсуждения и анализа собственных негативных чувств к другим: евреям, татарам, кавказцам, украинцам, прибалтам, сплошь и рядом подменяя серьезный уровень рассмотрения примитивными клоунадами с заверениями “простых людей” в любви к соседу-инородцу или трогательной историей взаимоотношений отдельного русского с отдельным нерусским, что никоим образом не снимает с повестки дня необходимости глубокого и честного анализа взаимоотношений народов.

В отношении русской общественности к украинскому национально-освободительному движению можно отметить определенную культурно-психологическую особенность, которую определил Ф. М. Достоевский, сказавший, что люди всегда ненавидят тех, кому они причинили зло. Ведь русскому сознанию, над которым тяготеют (вспомним точку зрения историка

В. Е. Возгрин) старинные племенные комплексы деления мира на “свой” и “чужой”, а соответственно, и морали на мораль для своих и чужих, неизмеримо тяжело отдать должное тем, кто был объективно против России, против ее войск и при этом был прав, а его действия были этически справедливы и исторически оправданы. Для этого нужно подняться над племенными комплексами, над национальной ограниченностью.

Наконец, признать историческую справедливость украинского освободительного движения 1940–50-х годов на западных землях означает необходимость (логическую и моральную) сделать весьма самокритические выводы.

Вот уже 11 лет длится очень странное, абсолютно нелогичное состояние, когда мы ежегодно отмечаем День независимости Украины и одновременно с этим не признаем тех, кто, не щадя живота своего, за эту независимость боролся. ОУН-УПА была единственной вооруженной силой, которая боролась за независимое украинское государство.

Признавать независимость Украины – значит, признавать и героев борьбы за нее. Не признавать борцов за независимость – означает не признавать саму независимость. Надо быть последовательными: кто сказал “а”, тот должен сказать и “б”. И, кажется, что-то и у нас меняется даже не к лучшему, а просто к нормальному. Как сообщило агентство УНИАН: “... Под председательством вице-премьер-министра Украины Владимира Семиноженко состоялось очередное заседание правительственной комиссии по изучению деятельности ОУН-УПА, на котором обсуждался проект закона “О восстановлении исторической справедливости по отношению к борцам за свободу и независимость украинского государства” во исполнение поручения правительства. Представляя этот документ, заместитель государственного секретаря Министерства юстиции Александр Расенюк отметил, что основой для его разработки стал предварительный исторический вывод Института истории Украины – ведущего научного учреждения по вопросам изучения деятельности ОУН-УПА. Законопроектом предлагается признать борьбу Украинской повстанческой армии с идеологическим обеспечением

Организации украинских националистов борьбой за свободу и независимость украинского государства и считать период с сентября 1939 г. до середины 50-х годов XX столетия движением сопротивления, которое оказывалось ОУН-УПА с одной целью – объединения и создания единой Украины. В ходе обсуждения практически все участники совещания отметили прогресс в рассмотрении этого вопроса. Они в целом одобрили поданный проект закона. Заинтересованным центральным органам исполнительной власти поручено доработать законопроект с учетом высказанных предложений и замечаний.

Участники совещания отметили, что успешная работа правительственной комиссии непременно будет способствовать консолидации украинского общества и является существенным вкладом в общественную деятельность по восстановлению исторической справедливости”.

К этому сообщению трудно что-либо добавить. Ну, а “бандерофобия” будет постепенно исчезать, по мере того, как русское сознание будет примиряться с фактом существования независимого украинского государства.

P.S.

Кстати, а почему бы не создать комиссию по изучению деятельности КПСС/КПУ? И поручить Институту истории Украины сделать предварительные исторические выводы о последствиях для Украины работы этой организации. А заодно и деятельности таких структур, как ЧК, ОГПУ, НКВД, МГБ, КГБ по претворению в жизнь линии партии Ленина–Сталина.

P.P.S.

И наконец, для баланса и справедливости мне бы хотелось процитировать некоторые письма от русских людей, полученные моим коллегой, постоянным ведущим передачи “Якби ми вчилися так, як треба...” на Украинском радио профессором Анатолием Погрибным.

Вот письмо от киевлянина А. Васильева:

“Ах, как мы, русские, боимся украинского национализма! Но националист – это человек, который любит свой народ, бережет свою культуру и язык. Поэтому все китайцы (в Китае) – националисты, все немцы (в ФРГ) – националисты, все русские (в России) – националисты. И т.д. Так почему же когда украинец на своей земле заговорит по-украински, мы его, как нацисты, травим?”.

А вот письмо М. Мартынова из Харькова:

“Как-то в разговоре с одним демократом местного разлива зашла речь о формированиях ОУН-УПА. – Это бандиты! – безапелляционно выпалил собеседник. – Да, да, – поддакнул я, – прохожу от них не было в Подмосковье. – Почему в Подмосковье? – непонимающе уставился он на меня. – Они же действовали в Западной Украине. – Разве? – притворно удивился я. – Но тогда позвольте спросить: кто туда звал советских? Не они ли вломились туда и стали насаждать свои порядки? Да ведь каждый в таком случае должен всеми способами защитить собственный дом. Итак, кто же бандит – тот, кто защищает свой дом, или тот, который в него врывается? Я русский человек, и я низко кланяюсь бойцам ОУН-УПА, это настоящие герои; в отличие от многих, они не пошли покорно в ГУЛАГ, а сопротивлялись до конца”.

И это тоже русское сознание...

Климентий Федевич

БАНДЕРА ГЛАЗАМИ ПРОСТЫХ РОССИЯН

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/article/37893/>

Одним из самых ярких негативных образов в отношении Украины в российском массовом сознании является всё, что связано с Западной Украиной, бандеровщиной, бандеровцами и Степаном Бандерой.

Российско-украинские отношения сейчас развиваются по негативному сценарию и эскалация напряжённости идёт по возрастающей. Хотя в основе конфликта лежат современные геополитические и экономические противоречия, риторика обеих сторон активно использует мифологию исторического прошлого. Одним из самых ярких негативных образов в отношении Украины в российском массовом сознании является всё, что связано с Западной Украиной, бандеровщиной, бандеровцами и Степаном Бандерой. В России чрезвычайно широко распространено мнение, что защита Украиной и украинцами своих национальных и государственных интересов происходит из-за “негативного” враждебного России влияния западноукраинского национализма. Галицийские украинские националисты напрямую обвиняются в

России в расколе между “братскими” русским и украинским народами. В связи с этим особенно важно понимать, какие именно представления, ассоциации и подсознательные эмоции лежат в основе распространённого в России представления о бандеровщине и Степане Бандере. Тем более, что в силу исторических обстоятельств этот образ оказывает воздействие на восприятие украинского национализма частью населения восточных областей современной Украины.

В российском массовом сознании бандеровцы это, прежде всего, жестокий противник советского и по наследству российского государства, коллективный образ врага всего русского на землях, присоединённых к СССР после сентября 1939 г. Если говорить о реальных фактах, лежащих в основе представления о бандеровщине и Степане Бандере в России, то здесь мы находим только достаточно расплывчатое определение, что бандеровское движение ожесточённо боролось против советских властей с оружием в руках, что Степан Бандера был его лидером и что в результате были многочисленные человеческие жертвы. Интересным феноменом представления о бандеровском движении в России до недавнего времени и в значительной степени сейчас является факт, что в российском массовом сознании бандеровщина территориально не ограничивается только Западной Украиной. Бандеровцами назывались и часто называются сейчас участники антисоветского сопротивления в Молдавии, Западной Белоруссии, Латвии, Литве и Эстонии. Также весьма симптоматично, что Степан Бандера практически единственный исторический персонаж, которого россияне знают из числа лидеров антисоветского сопротивления и вообще из истории 20 в. враждебных “западных” территорий СССР. Именно С. Бандера стал знаковой фигурой для российского и прежде советского общества. Этого не могло произойти, если бы его именем не было названо всё движение.

По крайней мере до середины 1990-х гг. обычными в России были такие определения, как литовские “бандеровцы”, латышские и эстонские. В последнее время бандеровцами прибалтийских партизан в России называют все реже в связи с распространением

заимствованного из Прибалтики термина “лесные братья”. Весьма парадоксально, что в России могут называть бандеровцами участников антисоветского сопротивления, которые в реальности были противниками украинского национализма. В частных разговорах мне встречались такие определения: “в Молдавии были тоже свои бандеровцы”, – в результате расспросов выяснилось, что речь шла о румынских партизанах, которые после 1945 г. с оружием в руках отстаивали принадлежность Молдавии Румынии. О дружественном отношении румынских партизан к настоящим бандеровцам не может быть и речи в связи с вхождением в УССР румынской Буковины. Совсем уж шокирующим для меня стал момент, когда я услышал о бандеровцах в Западной Белоруссии и выяснил, что на самом деле речь шла о польской Армии Крайовой и других польских формированиях, которые в соседней Вольни вели боевые действия против антисоветской Украинской повстанческой армии. При этом определение польского вооружённого подполья в Западной Белоруссии как бандеровцев я слышал не только от современников войны, но и от современных белорусов, которые, правда, не имели исторического образования.

Столь странной ситуации с образом бандеровцев и бандеровщины в российском массовом сознании в значительной мере способствовало практически полное отсутствие в Советском Союзе публикаций на русском языке о антисоветском вооружённом сопротивлении в 1940–1950-е гг. В СССР выходила многочисленная агитационная литература об антисоветских “бандитах”, “немецко-фашистских буржуазных” западноукраинских, литовских, латышских и эстонских националистах. Она была на национальных языках и была обращена именно на перевоспитание населения, среди которого были распространены антисоветские настроения. В советских агитационных публикациях есть и достоверные факты, которые были специально подобраны и порой отражали реальную ситуацию. В противном случае советская пропаганда как откровенная ложь в национальных сообществах западных окраин СССР не могла иметь никакого эффекта. У русскоязычных читателей СССР, не говоривших на украинском, литовском, латышском и

эстонском языке такого источника информации не было. На русском языке агитационные книги об антисоветском вооружённом сопротивлении 1940–1950-х гг. почти не издавались. После распада Советского Союза ситуация в России в этом отношении не изменилась.

Отсутствие печатных источников информации привело к тому, что определяющую роль в формировании образа бандеровщины и бандеровцев в российском массовом сознании сыграли рассказы и впечатления очевидцев, побывавших на Западной Украине во второй половине 1940-х гг. в разгар вооружённой советско-украинской борьбы. И это прежде всего информация и слухи о жестокостях, пытках, зверствах националистического подполья. В воспоминаниях многих офицеров спецслужб, рядовых МГБ, чиновников и гражданских специалистов, направленных на работу на Западную Украину в 1940-е гг. сквозит страх и зачастую ужас мучительной смерти и её постоянного ожидания. Пребывание на Западной Украине в их рассказах представляется как игра со смертью. Смерть от неизвестных, чаще всего ночью, иррациональная смерть для их логики, непонятно за что, смерть только из-за того, что ты им враг, хотя часто и не понимаешь, что именно ты им сделал, за что они тебя убивают, смерть только из-за того, что твоё государство прислало тебя сюда работать и потому что ты не они, ты русский или не местный. При этом чаще всего в рассказах свидетелей полностью игнорировался факт, что местных жителей от рук подполья по обвинению в сотрудничестве с советской властью и спецслужбами погибло на порядок больше.

Это образ смертельной опасности, исходящей от бандеровцев, в российском массовом сознании закрепился и приобрёл зрительные формы при помощи художественных фильмов. Они многократно усилили эффект слухов при полном отсутствии печатной информации на русском языке. В 1960–1980-е гг. советская киноиндустрия достаточно необычно для своих канонов засмаковала сцены жестоких казней храбрых советских пограничников и патриотов от рук “бандеровских изуверов”. Одна из самых частых цитируемых в фильмах сцен – это сжигание живьём в различных

эффектных ракурсах: в огне на облитом бензином тракторе, горящем сарае или на костре, в котором держат кричащего пограничника. По накалу эти сцены превосходят кадры советских кинолент о казнях немецкими карателями советских граждан. В фильмах бандеровцы жестоко казнят советских патриотов лицом к лицу, можно сказать “вручную”, а не просто с помощью выплеснутой канистры бензина на стену здания. Сотрудники советских спецслужб, искореняющие такое зло, выглядят в фильмах светлыми воинами и идеальными героями. Этот образ из российского массового сознания никуда не ушёл и остаётся сильным, как и прежде.

Стоит отметить, что при внимательных расспросах удалось выявить группу русскоязычных очевидцев событий на Западной Украине 1940-х гг., в воспоминаниях которых тоже сквозит страх, но нет такого сильного антизападноукраинского настроения, как у предыдущей группы. В ходе осторожных расспросов выяснялось, что представителям этой группы удавалось сориентироваться в ситуации, выбрать нейтральную линию поведения по отношению к советским властям и националистическому подполью и тем самым не подставить себя под удар какой-либо из воюющих сторон. Это касается, в первую очередь, рядовых советских технических специалистов и педагогов, многие из которых живут на Западной Украине до сих пор. Фактически советская власть не обеспечивала им никакой защиты от партизан и бросала на произвол судьбы. Некоторые из них признавались, что осознанно закрывали глаза, не доносили на подпольщиков, постоянно общались с ними и в некоторых случаях сотрудничали. Респонденты из этой группы почти не делятся с окружающими этим своим опытом и поэтому практически не влияют на образ бандеровщины в российском массовом сознании.

Трудно представить, что отношение к бандеровщине и бандеровцам в российском обществе может измениться к лучшему хотя бы в среднесрочной перспективе. К тому же образы врага в российско-украинских отношениях постоянно меняются. В 1920–1930-е гг. главным врагом русско-украинской дружбы были объявлены петлюровцы, в 1940-е гг. вместо петлюровцев врагом стали бандеровцы, в наше время в России уже больше

распространена риторика про “оранжевую чуму”, в будущем будет что-нибудь ещё. Тем не менее, не смотря на новые веяния в восприятии россиянами современной Украины, негативный образ бандеровщины и бандеровцев не теряет своей актуальности. И его жизнестойкость, скорее всего, не зависит уже от исторической памяти, а от сегодняшней ситуации. Мы живём во время всё большего доминирования негативных образов друг друга в российско-украинских отношениях и, возможно, это закономерный этап для истории двух независимых государств.

Довідка:

Климентий Федевич – кандидат исторических наук, выпускник исторического факультета МГУ, Центрального Европейского университета (Будапешт). Сфера научных интересов: современная история Центрально-Восточной Европы. Специализация – Центрально-Восточная Европа. Автор книги “Галицийские украинцы в Польше 1920–1939 гг.”. Проживает в Москве.

Ігор Ткаленко

ПРОЩЕНИЕ... ПРОЩЕНИЕ...

для ZAXID.NET

<http://www.zaxid.net/articleru/12049/>

Вот у нас есть коммунист Симоненко. Он с виду вполне нормальный человек. Но я как-то брал у него интервью, я сидел и смотрел на него, я слушал его и думал – этот человек способен забрать последнее у ребенка...

Мои родители оказались во Львове, потому, что в 1946–47 годах моя тетя (папина старшая сестра) и дедушка с бабушкой (мамины родители) бежали с Полтавщины и Проскурова на Западную Украину, спасаясь от очередного голодомора. Попадая на Западную Украину в конце сороковых нищие и голодные схи́дняки превращались из анархокулацких ничтожеств в представителей новой советской власти и волей-неволей вступали в конфронтацию с местным населением, которое возненавидело новую власть всеми фибрами души.

На Западную Украину советскую власть принесли схи́дняки. И по началу западенцев страшно умиляла украинская речь Тимошенко и Хрущева... Но вскоре они поняли, что украинский нужен коммунистам для того, чтобы говорить “Слава КПРС”. Другие вариации исключались. Дело в том, что коммунисты отнеслись к западным украинцам точно также, как они привыкли

относится к восточным – как к животным – и стали тех по привычке загонять в колхозы. Началась гражданская война. Большинство схижняков было уверено, что Бандера – это не фамилия, а презрительное название буржуазных-националистических бандитов. Ну есть обычнее – уголовные бандиты, а есть бандеры, или бендеровцы – это бандиты с националистическим уклоном. Если бандиты убивают и грабят ради денег, то бандеры убивают невинных украинских учителей, врачей и солдат с Восточной Украины, которые приехали поднимать Западную Украину. На самом деле, после 1933-го года для многих из них было предпочтительнее рискнуть получить бендеровскую пулю, чем пухнуть от голода на Большой Украине.

Недавно на встрече родственников я попросил мою тетю Надю рассказать, как она оказалась на Западной Украине в декабре 1946-го. Ей было 18 лет. Когда начался голод, она вышла из комнаты в сельском общежитии, где остались папа с мамой, трое младших сестер и брат, и пошла на железнодорожную станцию в Сахновщину. Села в поезд и поехала в никуда. В поезде она познакомилась с женщиной из Западной Украины, поделилась с ней остатками еды... В селе под Львовом она стучала в дома и просилась переночевать. Ее приютили в семье зоотехника. Взяли просто с улицы, обогрели, накормили, одели. Она так замерзла, что, прижавшись к печи, прожгла все три юбки, что были одеты на ней. Потом она долго еще ходила в них, перекручивая таким образом, чтобы дыры оказывались в разных местах. Там шла война, но тетя Надя не особенно вникала в перипетии этой войны. Она спасалась от голода. Были наши и были бендеровцы. Бендеровцы в ее ушах звучало как бандиты. За что они убивали коммунистов и представителей советской власти, Наденька не понимала. Но она видела, как бендеровцы сожгли сына председателя местного колхоза, привязав к колхозному амбару. Она вспоминает, как председатель потом пришел в клуб с автоматом и начал стрелять в потолок. Вроде, как сошел с ума...

Надя вспоминает, как бендеровцы нападали на кавалеристов, которые квартировались в их селе, и защищали их. Тетю Надю бендеровцы не трогали. Она изнывала от переживаний по родителям,

сестрам и брату, которые остались в голодном совхозе 20-летия Октября, и от которых вот уже несколько месяцев не было никакой весточки. В 1933 умер ее младший братик, шестилетний общий любимчик Витя, и маленькая сестренка, которую не успели и назвать. О них никогда не вспоминали в семье. Никто не знает, где их могилы...

Кто-то мне сказал, что в 1946-м году не было продотрядов, никто не ходил, не отбирал хлеб, но голод был. Вот, мол, просто голод, никакого злого умысла...

И я подумал, а почему бы нам не создать для коммунистов специальные экономические зоны, собрать их в коммуны и ввести те законы и налоги, которые существовали при их вождельной коммунистической власти. Коммунисты же достигли больших успехов в экономике. Но вот, например, берем коммуниста и говорим ему: “Сдать государству ведро молока в день”. Коммунист, естественно, спросит нас: “А где я возьму это ведро молока? У меня же нет коровы!” А мы ему: “Ах ты ж гад! Саботажник! Пятилетний план срываешь?”

И мы берем этого коммуниста и прикладом карабина бьем его по подбородку. Ну челюсть, конечно, ломаем... жалко, но просто очень уж сильно обнаглели эти комуняки. Нет, чтобы подумать, пошевелить мозгами, достать где-нибудь коровку, сдать молочко государству... Так нет, сразу: где я вам возьму!

А одного-другого расстрелять, так, глядишь, зашевелились... И молочко появилось...

Что сказать... коммунисты – это еще те гении от экономики...

Но кому сейчас нужно доказывать, что голод 1946-го был четко и планомерно организован умелыми действиями коммунистических лидеров?

Но я хотел сказать не об этом... То, что моя тетя Надя пережила голод 1933-го, – это была вовсе не заслуга Коммунистической партии Советского Союза. И вовсе никто не внес Наденьку в список спасенных от голода. Отнюдь. Нашу Наденьку никто и не собирался вычеркивать из списка обреченных, как и ее младших братика и сестричку. Она помнит, как долго еще у печки в хате оставались

ямы, которые копали продотрядовцы в поисках спрятанного хлеба. Но она помнит также, что среди них были и родственники...

Я сижу, пишу, и тут заходит Надя, моя жена:

– Надя, представь, к нам домой приходят и забирают всю еду. Мы просим: оставьте, у нас маленькие дети... Через неделю опять приходят и забирают все, что есть в хате. Дети голодные, кормить нечем, ну и мы садимся с тобой и начинаем думать, кого первого съесть – младшего или старшенькую...

– Перестань! Прекрати! Я не могу этого слушать! Ну что ты смакуешь этот свой Голодомор? Ты же ничего не делаешь, ничего не делаешь по дому... Я же прошу тебя уже сколько времени, купи, пожалуйста, столик в столовую. Я не могу уже смотреть на этот старый стол. Мне стыдно, когда к нам люди приходят, а ты только про Голодомор, только про Бандеру...

Я понимаю, что слышать это неприятно, но...

Знаете, евреи носили когда-то коробочки на лбу. Прямо на лбу! Веревка обвязана вокруг головы и к ней привязана коробочка. Кстати, носить эти коробочки – это Божья заповедь из Торы. В коробочках нужно было носить записи всех чудес, которые Бог совершил для Израиля, начиная с чудесного исхода из Египетского рабства... Бог говорит, что нам нужны коробочки на лбу! Слишком короткая память у нас.

Вот недавно Тимошенко сказала у Шустера, что в 1998-м Ющенко и его люди уже зарабатывали на дефолте. Но эту ее фразу как-то заговорили. А нужно было сказать: стоп. А ну давайте, рассказывайте, кто заработал, как заработал, что вы об этом знаете, почему вы об этом не говорили раньше... Все это нужно было записать и – в коробочку на лоб. Утром встал, открыл коробочку, почитал, прикрепил ко лбу и – на работу.

И право голоса предоставить только тем, у кого есть коробочки на лбу.

Ну ладно, мы думаем, что нам больше никогда не придется решать вопрос: кого из детей сварить первым. Но они тоже думали, что такое невозможно. Они благоденствовали и если бы кто-то предложил им встать на колени и раскаяться... Ваше сердце,

украинцы, вознеслось. Вместо того, чтобы встать на колени перед Богом, вы напрягли свои шеи. Так вот, друзья мои, вам тоже кажется, что вы больше не будете кушать собственных детей? А вы попробуйте, проголосуйте еще раз за коммунистов.

“Кого съесть первым?” – такой вопрос стоял перед нашими дедушками и бабушками, тетями и дядями. Первыми ели самых маленьких. Поэтому на вопрос, а кто же спас обреченную Украину, после Бога, я бы назвал еще и их – детей.

Дети спасли Украину. Украина съела своих маленьких детей и выжила...

Бог, дети... Но есть еще одна личность, которая сыграла непосредственную роль в том, чтобы вычеркнуть мою тетю Надю и еще небольшой остаток украинцев из списка жертв ассирийскому коммунистическому идолу – вождю всех времен и народов.

Этого человека зовут Бандера. Степан Бандера. Стэфко – юный студент Львовской политехники. Нам, схиднякам, трудно понять, при чем тут Бандера, злейший враг человечества, фашист, изувер, убийца и т.д. – при чем тут он и “естественное” окончание голода 1933 года? Какое отношение Бандера имеет к моей тете, бабушке, дедушке. Где Бандера, а где мы, схидняки...

И вот моя бабушка прячет зерно в выгребной яме, ставит над ней туалет типа сортир, и вся время ходит туда и маскирует тайник, который впоследствии помог спастись 66% семьи. Бандера в это время сдавал экзамены и зачеты, но его очень волновало то, что рассказывали беженцы с Большой Украины. А говорили они в один голос, что детей уже съели по всей Украине...

Бандера понял, что коммунисты, не отягощенные никакими моральными ограничениями, решили избавить Украину от украинцев вот таким изощренно-изуверским способом. Нормальный человек просто не может поверить, что гомо сапиенс способен на такое преступление. Это даже как-то не вписывается в рамки общепринятых преступлений...

Вот у нас есть коммунист Симоненко. Он с виду вполне нормальный человек. Но я как-то брал у него интервью, я сидел и смотрел на него, я слушал его и думал – этот человек способен

забрать последнее у ребенка. Он даже вряд ли почувствует угрызения совести...

Но вернемся к Бандере: он вместе со своим другом придумали, как спасти Украину. Дело в том, что информация о Голодоморе поступала в Европу, и мир знал об этом, но Советский Союз экспортировал миллионы пудов дешевого зерна, и люди говорили: что вы хотите сказать, что у них в стране голод, а они экспортируют зерно? Это чушь... Это уже слишком! Заткнитесь! Или вы хотите сказать, что коммунисты нелюди, что они специально организовали голод? Ради Бога – заткнитесь...

Но Бандера уже знал: да, это нелюди. У них нет ничего человеческого... Хотя нет, они были людьми. Но людьми без Бога. И он решил посвятить свою жизнь уничтожению коммунизма и освобождению Украины от коммунистического рабства...

Вы хотите знать, как Бандера спас нас, схижняков? Я расскажу вам его историю. Жизнь и смерть Бандеры были посвящены нам, тупым жирным схижнякам, которые, я думаю, на самом деле не заслужили этой жертвы. Наоборот, мы заслужили быть истребленными коммунистами до конца. Да, это именно то, что мы заслужили – смерть от голода! Мы заслужили того, чтобы съесть на завтрак собственных детей. Потому что у нас даже не хватило мозгов стать на колени и сказать этому студенту, который не знал нас, но любил больше, чем свою жизнь. Любил нас, хотя мы недостойны его любви. И когда он осенью 1933-го обратился к львовским студентам с вопросом: кто хочет отдать свою жизнь, чтобы спасти Большую Украину от коммунистического террора... То есть спасти нас, ничтожных, поедающих младенцев... Я был в шоке, когда прочитал историю о том, как около семидесяти львовских студентов готовы были умереть, чтобы спасти маленькую Надечку и Лидочку, пухнувших с голоду...

Вы, хохлы, спросите меня: а что же этот Бандера сделал, как он нас спас?

А вот давайте сейчас перенесемся в кабинет Сталина и послушаем следующий диалог:

– Иосиф Виссарионович, буржуазные националисты во Львове застрелили нашего консула... Там сейчас идет суд, дело в том, что убийца сдался польским властям, заявив, что мотивом его убийство было отрицание советским представителем Голодомора в Украине. И они вот уже десятый день на этом суде слушают показания свидетелей о Голодоморе. Там все мировые телеграфные агентства. Весь мир подняли на уши. В Америке началась антикоммунистическая истерия, прямо охота на ведьм какая-то... Американский сенат потребовал заблокировать наши заказы в доках Филадельфии, а мы им уже такие деньги заплатили... Очень серьезный риск потерять все... Сенат потребовал впустить в страну комиссию, которая посетит Украину и убедится, как обстоят дела...

Сталин слушал молча. Когда докладчик закончил, он спросил:

– Кто это все сделал?

– Есть там один националист – Бандера...

– Бандера – это твой враг номер один, Никита Сергеевич. Запомни это имя – он заберет у тебя Украину. Я узнаю себя в молодости... Молодец, вот как нужно работать. Учитесь, большевики.

– Но что делать, товарищ Сталин...

– Я не знаю, что делать... Оставьте хохлов уже в покое... кто выжил, тот пусть и живет. Нация, у которой есть такой вождь, имеет право на существование... Запомни Никита, его подвиг будут помнить все украинцы, а нас с тобой осудят. Но если ты хочешь править Украиной, пусть Восток ненавидит Запад, а Запад – Восток. Пусть хохлы никогда не узнают, кто подарил им жизнь, но сделай так, чтобы этим красивым именем “Бандера” восточные хохлы пугали своих детей. Пусть Бандера будет главным врагом Восточной Украины. Он хотел переиграть меня! Но я думаю, что хохлы еще не достойны такого лидера, и они сами же его и распнут...

В 1959 году Степана Бандеру убил украинец, суперагент КГБ, посланный Хрущевым, Хрущев собирал нас, схижняков, выживших после Голодомора, создавал из нас отряды НКВД и отправлял на Западную Украину, воевать с бандеровцами. Мы пришли и стали прививать им свой страх перед коммунистической вездесущей Москвой. Но они отказались бояться. Они взяли за оружие.

Они не понимали, что мы заслужили те голодоморы, от которых нас спасли львовские студенты.

Опять у меня не получилось то, что я хотел написать...

Но я хочу сказать Западной Украине... Мій Львове, Пустомити, Перемишляни, Броди, Дрогобич, Стрий, Тернопіль, Івано-Франківськ, Коломия, Самбір і Старий Самбір, Славське, Золочів, Жовква, Рава-Руська, Сокаль, Стебник, Трускавець, Радехів...

Спаси вас Бог за те, що ви подарували життя такому нікчемі, як я, моему татові і мамі, всім нам, українцям... І пробачте нас, якщо...

Довідка:

Ігор Ткаленко – журналіст, публіцист, есеїст. Навчався у Львівському політехнічному інституті. Закінчив факультет журналістики Львівського університету ім. І. Франка. У 1991–1992 рр. – заступник головного редактора газети “Post-Postup”. З 1993 р. – у Києві. У 2006–2008 рр. – шеф-редактор щоденної газети “Вечірні Вісті”.

Наталка Улинець

БАНДЕРУ СВІТ ШАНУЄ!

50 осеней прошло з моменту загибелі Степана Бандери, з того дня, коли за наказом Кремля піднялась на Героя рука московського агента КДБ Богдана Сташинського.

17–18 жовтня могилу Бандери провідали тисячі українців, які з’їхались туди зі всіх куточків світу на вшанування 50-ї річниці пам’яті Провідника ОУН. Холодна снігова погода не відібрала натхнення у представників Німеччини, Бельгії, Франції, Великобританії, США, Канади, України, Австралії, Хорватії, Сербії, Скандинавських країн, які приїхали віддати шану лідеру не одної епохи.

Вшанування розпочалося о другій по обіді. Від головного входу кладовища Вальдфрідгоф (Waldfriedhof) колона під державними жовто-блакитними та червоно-чорними прапорами рушила маршем, під жалобну музику духового оркестру “Батурин” з Торонто, до могили Степана Бандери. Керували походом Андрій Куцан (зять Провідника) з Мюнхена, Петро Лапчак з Англії та Петро Дума з Австралії.

Вінки довкола пам’ятника встановили представники Головного Проводу ОУН, Крайового Проводу ОУН України, всіх Крайових Проводів ОУН, Світового Конгресу Українців, Конгресу Українських Націоналістів, Спільноти Української Молоді, ветеранів УПА, ветеранів-дивізійників, ВО “Свободи”, Світової Федерації Українських Жіночих Організацій та інших численних громадських організацій з України.

Біля могили духовенство, яке очолював Преосвященний Владика УГКЦ Петро (Крик), відслужило Соборну Панахиду.

Після натхненно відспіваного всіма присутніми “Вічна пам’ять” з промовами біля пам’ятника виступили Владика Петро Крик, голова Проводу ОУН Стефан Романів, генеральний Консул України у Мюнхені Ярослав Ярмілко, голова СКУДО Аскольд Лозинський, голова СКУ Євген Чолій, представниця Світового братства ОУН-УПА Ярослава Філь.

У своїх промовах виступаючи підкреслювали характер героя, висвітлювали його побут, інші ділились вразливими спогадами про Провідництво Бандери, його роль в українській незалежності. Усі виступи були величними, щирими, емоційними, адже мова про Бандеру.

Громадянська панахида супроводжувалася піснею “Журавлі” та іншими мелодіями у виконанні духового оркестру. Врочистості церемонії додавало небо, яке ніби плакало рясним дощем за передчасно загиблим Степаном.

Від родини Бандери виступив та склав подяку всім учасникам внук Провідника – Степан Бандера.

По завершенні офіційної частини церемонії, люди мали можливість вільно поспілкуватись між собою. Делегація з України, членство Конгресу Українських Націоналістів, на чолі із Головою партії Олексієм Івченком, під червоно-чорними знаменами, з вінками та квітами ще раз окремою колоною підійшла віддати поклін Бандері, а потім вирушила до могили Ярослава Стецька.

Вечір продовжився у залі на вулиці Шлірзее, де розпочалася урочиста Академія пам’яті Степана Бандери, яку відкрив голова Світового ювілейного комітету Андрій Гайдамаха.

Культурно-мистецьку програму розпочав молитвою “Отче наш” київський чоловічий хор “Боян”, у виконанні якого прозвучали духовні, народні, стрілецькі та повстанські пісні, зокрема, марш ОУН “Зродились ми великої години”.

Головні доповіді виголосили Голова Проводу ОУН Стефан Романів і внук Степана Бандери Орест Куцан, який говорив німецькою й українською мовами.

Програму продовжили Тарас Конощенко – бас, соліст оперного театру міста Мангайм у Німеччині в супроводі піаніста Тараса Ященка; самодіяльні колективи з Англії – “Кобзарське Братство” (музичний керівник Юрій Бабчук) з Болтона, ансамбль дружинниць СУМ з Бадфорду (музичний керівник Галина Замулінська); хор “Пролісок” (музичний керівник Олеся Коник) з Торонто та вокальний ансамбль дружинниць СУМ з Мюнхена (керівник Мар’яна Джус). Звучали в’язанки повстанських пісень, пісня про Степана Бандеру, пісня Платона Майбороди “Пролягла доріженька” та інші, майстерно та з великим відчуттям текстів і музичного матеріалу виконані, номери.

Концерт закінчився в’язанкою воєнних пісень і маршем пам’яті у виконанні оркестру “Батурин” (музичний керівник – Петруся Чернописька).

Академія закінчилася виконанням всіма присутніми (за спільної участі всіх виконавців концерту) державного гімну України.

В неділю 18 жовтня о десятій ранку Преосвященний Владика Петро (Крик) у співслужінні з іншими священиками відправив Архиерейську Службу Божу в Кафедральному соборі УГКЦ Покрови Пресвятої Богородиці й Апостола Андрія Первозванного. Співав парафіяльний хор “Покров” (диригент – Станіслав Чуєнко).

Проповіді під час Служби Божої виголосили Владика і о. Михайло Бучинський з України.

Після відправлення панахиди за упокій душі Степана Бандери прозвучали духовні співи у виконанні київського хору “Боян”. Люди були просто зачудовані їхнім прекрасним звучанням.

50 років по смерті Провідника українці з усього світу відзначили з особливою організованістю. У кожного присутнього цими днями у Мюнхені не раз бриніла сльоза на очах, як свідчення щирості до Величної постаті.

Дії Бандери, ідея Бандери – вічні, як сам Бандера, що живе у наших серцях.

Колись він мовив: “Неможливо перемогти ідею, час якої настає”.

Слава Україні!

Бандері Слава!

Ярослав Сватко

ЧИ БУВ СТЕПАН БАНДЕРА НА МАЙДАНІ?

(До 96-річчя від дня народження та з нагоди дискусії
на форумі “Майдану”)

<http://maidan.org.ua/static/mai/1104759600.html>

додано: 03-01-2005

Нам нема куди подітись від Бандери. Це не означає, що від нього потрібно відхрещуватись чи ігнорувати його – навпаки, ціна власної крові, пролітої Бандерою і його друзями, врятувала українську націю як суб'єкт історії від загибелі в сталінських жорнах. Йдеться про інше. Навіть, якби ми відхрестились від його імені і чину в нашій історії, нас би й далі звинувачували у всіх смертних гріхах, навіть якби наші предки не були в стані їх вчинити. Я читаю форум “Майдану” на чотирнадцятому році незалежності України, в державі, де вже ніхто не боронить перевірити інформацію з альтернативних джерел, де при не дуже великій настирливості людина може добратись до першоджерел – документів гестапо, НКВД, матеріалів Нюрнберзького процесу, де, врешті, визнано, що Голодомор був, і навіть відомо, хто і навіщо його організував – і на цьому форумі зустрічаю вічноживі небилиці радянської пропаганди.

В чому ж актуальність цього реанімованого безглуздя “українсько-фашистської унії”, “фашистських прихвостнів”, “кривавих

вбивць”, провини Бабиного Яру та пропагандивних штучок, побудованих на злочинах псевдобойовиків НКВД? Відповідь може бути лише одна: “помаранчева революція” була спрямована не лише проти внутрішнього бандитизму, який громив дільниці, вбивав журналістів і душив підприємництво. “Помаранчева революція” дала по носі ідейним нащадкам тих, хто вважав Україну законною частиною Росії, і на підставі цього виносив смертні вирoki не лише Петлюрі й Бандері, а й Грушевському, Єфремову та Стусу. Ми всі є свідками того, як ця зовнішня для України сила твердила, що Ющенко – це катастрофа, це фашизм та що революції потрібно було вчасно “дати в морду”.

Ця зовнішня сила безцеремонно втручалася у справи наших внутрішніх виборів, вона досі не визнала результатів переголосування (хоч результати 21 листопада визнала відразу ж, незважаючи на масове недопущення спостерігачів на дільниці, насильство під час виборів, та порушення, визнані нашим же Верховним Судом), а коли нарешті визнає, то варто оцінити, скільки різних “але” буде проціджено через стиснуті зуби. Для цієї сили Бандера є символом нашого права приймати власні рішення на нашій землі, і тому по сьогодні вона розповсюджує стільки небилиць про людину, яка – будемо відверті, – так само причетна до того, що сотні тисяч українців рвонули на Майдан, серцем відчуваючи, що зараз вирішується доля України.

Одним із найчастіше повторюваних звинувачень проти Бандери залишається колабораціонізм із нацизмом. Німці посадили його в “санатор-концтабір” Заксенгаузен і там він з ними колаборував. Вони його делікатно просили відкликати Акт відновлення Української Держави, двох рідних братів, шантажуючи Провідника, знищили в концтаборі Освенцім (якщо когось із неприятелих Бандери зацікавлять подробиці, то з них здирали металевими щітками шкіру і купали у вапняному розчині, винятково вишуканий спосіб колабораціонізму), а він – що? Все-таки не відкликав. Але однаково є ворогом українського народу, бо бач в Акті 30 червня був третій пункт, де мовилося про спільну боротьбу разом з німцями проти більшовизму.

Цей третій пункт є вартий окремої уваги не лише з огляду історії чи оцінки особистості Степана Бандери, а й з огляду майбутнього: які рішення має право приймати (чи не має) політик або політична сила.

Отож у ньому йдеться, що українська армія, яку створює ОУН, як союзник, разом з німецькою воюватиме з СРСР. І оце посягання на недоторканну священну корову СРСР водночас із заграванням з гітлерівською Німеччиною є в очах антибандерівців найбільшим смертним гріхом Бандери, який ніхто і ніколи не вправі вибачити. Не стану заперечувати, якщо стояти на позиції абсолютної цінності Російської імперії (білої, червоної, планованої ВВП [Владімір Владімірович Путін – упор.] і Павловським тощо), Бандера в будь-якому випадку стає демоном, як Мазепа, і дивно, що УПЦ МП досі не виголошує йому анафему за компанію з опальним гетьманом. Але я стою на позиції абсолютної цінності Української Держави, бо вважаю, що якби в 1918 наші предки її не забалакали, а втримали, то не було б Голодомору і багато чого іще, де українців нищили мільйонами.

На мою землю, спустошену Голодомором і репресіями, приходять армія, яка поставила на коліна Європу. Вона прийшла воювати власне з тим, хто проводив репресії і виморив голодом десять мільйонів українців. Я їм заявляю: тут моя держава і моя армія воюватиме проти вашого ворога тому, що це і мій ворог. (Правда, армії ще нема, треба часу, щоб її таки створити). Цей незваний гість каже: тебе тут не було і ти ніхто, виарештовує міністрів проголошеного уряду, декого показово розстрілює. І доводиться починати війну й проти цього окупанта. Де тут колаборація? В отій заяві, проголошеній тоді, коли вона не була підкріплена навіть одним українським полком? Тоді давайте про колаборацію чесно, бо були інші, які пішли далі від словесних заяв.

Англія і Франція віддали у Мюнхені Чехію Гітлерові. Це колаборація, чи ні? БУЛА ЗНИЩЕНА ДЕРЖАВА – тих, хто санкціонував знищення, судили? Сталін і Гітлер у відомому пакті Молотова-Ріббентропа поділили Східну Європу і РЕАЛІЗУВАЛИ ЦЕЙ ДОГОВІР. Червоноармійці навіть брали участь у параді перемоги над Польщею в Бресті разом з гітлерівцями – очевидно тому, що не випадково заблукали на західні українські і білоруські землі у 1939 році. Це ж явний факт співпраці з Гітлером – і кого за це засудили? Сталіна чи Молотова? Чи тихо розстріляли в підвалах НКВД учасників параду, як винних, щоб потім кінці в воду? Якщо судити Бандеру за декларації, які не були підтверджені діями, і не

засуджувати виконавців злочинів проти людства з колишнього СРСР, то, значить, у нас є дві категорії людей. Вища і нижча раса. Це ми вже теж проходили. І проходимо далі в наших сьгоднішніх стосунках з Росією – тільки ВВП [Владімір Владімірович Путін – упор.] і Павловський знають, що для нас добре.

Незваний гість не визнав нашої держави. Тисячі бандерівців були закатовані в гестапо. УПА почала війну проти Німеччини ще до Сталінграда – на здоровий глузд це – удар в спину. Ми маємо історію боротьби самостійників-бандерівців проти гітлеризму, оплачену кров'ю десятків тисяч людей, і все це задокументовано архівами гестапо, НКВД, Нюрнберзького процесу. Викреслювати це з нашої історії? А чи знайдуться після цього люди, готові платити ціною власної крові за незалежність держави?

Читаючи у форумі “Майдану” маячню про вигадані совагіт-пропом злочини Бандери, розумію, чим він страшний сьгодні для замовників агітпропу. У 1941 році Великий Збір ОУН, обравши Бандеру Провідником, проголосив фундаментальне гасло бандерівців у міжнародній політиці: “Свободу народам і людині!”. Для стурбованих німецько-американським колабораціонізмом поясню: Бандера розумів, якщо орієнтуватись на світові потуги – будеш іграшкою в чужих планах, а справді вірними і безкорисливими союзниками у боротьбі за власну державу для України будуть лише поневолені світовими імперіалізмами нації. Ну, і здається, цілком нормальне розуміння поняття самої свободи: без свободи народу немає особистої свободи людей, які складають цей народ.

За життя Бандера встиг створити своєрідний інтернаціонал поневолених націй з емігрантів усіх імперій. У ньому були грузини, азербайджанці, білоруси, прибалти, угорці, болгары, хорвати і словенці, представники нацменшин Китаю. Отож, коли я бачу інтернаціонал прапорів на Майдані... стоп, зараз мені знову почнуть заперечувати маячнею про вигадані злочини Бандери. Отож, Бандера вже сорок п'ятий рік лежить на цвинтарі у Мюнхені. Ніхто йому нічого вже не зробить, хіба анафему з амвона. Але залишились праці, видані раз у Мюнхені і двічі – в Україні. От з ними, а не з маячнею совагітпропу треба воювати. Вам не подобається, що писав Бандера, – посилайтесь

на його офіційні праці, а не на “одна бабка розказала” у версії КГБ-обллит. Можливо, ви будете розчаровані. Він не закликає “різати москалів і жидів”, його прагнення бачити Україну демократичною – незаперечне, і лише його абсолютне неприйняття імперій хоч якось вкладається в трафарет, створений радянською пропагандою. Не воюйте з фантомами, створеними вами самими – вас чекає доля Глеба Павловського, який писав політтехнології для вигаданого ним самим народом. Краще прочитайте “Перспективи української революції” і проставте галочки там, де методичні розробки Бандери збігаються з перебігом революції “помаранчевої”.

Отож, коли я бачу інтернаціонал прапорів на Майдані, я бачу місце України, власне, не прошене у сильних цього світу. Це місце окреслене гаслом “Свобода народам – свобода людині”. Сповідуючи його, ми можемо отримати немало впливових неприятелих, але в той же час отримуємо немало ширих і відданих друзів. Час сидіння на двох стільцях закінчився. Майдан створив новий образ України. Десь у тому образі є праця кожного з нас. І тих, що загинули за незалежну Україну, теж. А в такому разі, як же без Бандери?

Костя Бондаренко

ОТБЕРИТЕ ОРДЕН У БАНДЕРЫ!

ЛЕВЫЙ БЕРЕГ

<http://lb.com.ua/analytic/society/2010/01/25/>

[21952_otberite_orden_banderi.html](http://lb.com.ua/analytic/society/2010/01/25/21952_otberite_orden_banderi.html)

Изучению истории украинского национально-освободительного движения я посвятил не один год. Причём изучению скрупулёзному, пытаюсь подойти к вопросу максимально объективно. В своё время – ещё в бытность научным сотрудником Львовского отделения Института украинской археологии и источниковедения имени М. Грушевского НАН Украины – я работал над темой “Национально-освободительное движение 20 – 50-х годов XX века в Украине и провозглашение Украинского Государства 30 июня 1941 года”. В 1997 году защитил кандидатскую диссертацию по теме “Деятельность Организации Украинских Националистов накануне и во время Второй мировой войны: военный и политический аспекты”. Это была одна из первых в независимой Украине научных работ, посвящённых изучению деятельности ОУН. Архивы, периодика, мемуары, встречи с живыми свидетелями эпохи – всё это формировало мою позицию по данному вопросу.

Наверное, поэтому в данной статье я попытаюсь выступить и в роли историка, и в роли политического эксперта – поскольку решение Виктора Андреевича Ющенко вручить звание Герой

Украины Степану Андреевичу Бандере требует именно историко-политологического подхода.

Степан Бандера – личность довольно неоднозначная, в его восприятии общественностью существует больше мифов, чем правды. Что можно сказать точно: он, несомненно, был патриотом Украины и человеком с непомерными лидерскими амбициями. Он не был гениальным теоретиком, не был гениальным стратегом. Сборник его произведений “Перспективи Української революції” позволяет говорить о нём, как о довольно поверхностном аналитике (куда большей глубиной осмысления происходящих в мире событий обладали соратники Бандеры Ярослав Стецько или Степан Ленкавский). Бандера не руководил национально-освободительным движением – разве что номинально (фактически ему достались лавры Дмитрия Клячкивского и Романа Шухевича – сам Бандера осуществлял идейное руководство – не более). Как лидер организации он был нетерпим к внутренней демократии и к дискуссиям, что приводило к частым конфликтам.

Но Бандера благодаря многим факторам стал частью Мифа. У этого Мифа – три составных части.

Во-первых, это поведение Бандеры на Варшавском и Львовском процессах ОУН в середине 30-х годов. Это был самый громкий процесс против украинских боевиков (террористов) из ОУН, и благодаря этому процессу Бандера прославился.

Во-вторых, раскол ОУН в 1940 году и организация Степаном Бандерой качественно новой политической силы, способной на дерзкие шаги, агрессивной в своём поведении, с определённой долей цинизма. Несмотря на то, что сам Бандера всё время находился за рубежом и не принимал участия в основных акциях собственной политической силы (провозглашение Украинского Государства в 1941 году, создание УПА и т.д.), его имя использовалось, как знамя, поскольку именно его политическая сила (бандеровцы) возглавили национально-освободительное движение.

В-третьих, это гибель Бандеры от рук агента КГБ Богдана Сташинского в 1959 году – величайшая глупость, которую мог

придумать Комитет Госбезопасности, фактически превративший Бандеру в героя.

Для того, чтобы понять, благодаря каким механизмам маленький, лысоватый, непропорционально сложенный, закомплексованный, явно с некоторыми психическими девиациями молодой человек стал знаменем национально-освободительного движения, необходимо отдельное монографическое исследование. Сейчас же ограничимся несколькими выводами и оценками.

Степан Бандера – это особый тип революционера. В русской революционной традиции подобных революционеров называли “нечаевцами” – по имени Сергея Нечаева. Нечаевцы – это особо циничный тип революционных деятелей, требовавших безграничного централизма и повиновения, признававших культ силы и вождизм. “Наше дело – страшное, полное, повсеместное и беспощадное разрушение”, – говорилось в “Катехизисе революционера”, написанном молодым Нечаевым. Убийство студента Иванова, отказавшегося повиноваться диктатуре Нечаева, всколыхнуло Россию. Но следом шёл век двадцатый – век, клонировавший Нечаева в различных ипостасях. В том числе и в ипостаси Бандеры.

Некритично осмыслив учение Дмитрия Донцова, юный Бандера – как и многие его сверстники – воспринял догмат об “управляющей воле инициативного меньшинства”, а также догмат “аморальности” (мол, революционеру негоже задумываться, морален или аморален его поступок – революция всё спишет). Донцов – этот гений деструкции, этот Мефистофель украинской интеллектуальной мысли – был в ту пору настоящим властителем дум молодёжи. Старшие товарищи из среды ОУН довольно осторожно относились к учению Донцова. Но молодёжь считала его своим гуру! “Национализм” Донцова, вышедший – по стечению обстоятельств – в 1926 году (в один год с “Майн Кампф” Гитлера) стал настольной книгой и библией украинских революционеров.

Украинская военная организация – позже объединившаяся с несколькими небольшими группами и создавшая Организацию украинских националистов – отрицала демократию, видя в ней основной корень зла и причину разрушения Украинской Народной

Республики в 1917–1921 годах. УВО ещё в самом начале своего становления – в 1921 году – заявляла устами одного из будущих деятелей националистического движения Владимира Мартынца, что будет исповедовать путь “революционного шинфейнизма” (идеи, методика деятельности и практическая работа ирландской Шин Фейн в ту пору особо тщательно изучались украинскими революционерами). Впрочем, Бандере в тот момент было только 12 лет – его время придёт чуть позже.

Евгений Коновалец – Вождь ОУН (официальный титул, которым некоторое время пользовался и Бандера, позже заменив его на более скромный “Провідник”) – был талантливым организатором революционной работы, хотя в цинизме ему тоже было сложно отказать. С его благословения террор стал основой деятельности УВО и ОУН. Иногда террористические акты поражают своей нелогичностью. Покушение на маршала Пилсудского во время посещения им Львова – это понятно. Убийство комиссара львовской полиции Чеховского – тоже понятно. Но вот убийство талантливого поэта – “младомузовца”, любимого ученика Ивана Франко Сидора Твердохлиба (только за то, что тот выступал за консенсус между поляками и украинцами) – не понятно. Убийство одного из защитников украинских интересов в польском парламенте, сенатора Тадеуша Голуфко – не понятно. А были ещё и подготовка покушения на митрополита Андрея Шептицкого и на одного из виднейших деятелей украинского движения Ивана Крушельницкого!

Степане Бандера воспитывался на легендах о Коновальце. С самим Евгением Михайловичем он был едва знаком – Коновалец жил постоянно за рубежом, преимущественно в Швейцарии и Германии, Бандера же в начале 30-х годов возглавил боевую организацию ОУН непосредственно в Украине. К тому времени между эмиграционным руководством ОУН и “краевой” боевой организацией начал намечаться раскол, расхождения во мнениях. После того, как во время нападения на почту в городе Городок были пойманы и казнены краевики Билас и Данилишин – соратники и практически сверстники Бандеры – ОУН обрела первых “мучеников” и обратила на себя внимание общественности. Сейчас мало кто вспоминает о том, что Билас и Данилишин

во имя революции экспроприировали деньги, предназначавшиеся простым рабочим в качестве заработной платы. И большинство украинцев негативно восприняли сам факт нападения на почту. Но уже через год Билас и Данилишин вошли в националистический пантеон. И только Бандера смог потеснить их на второй план.

...О Степане Бандере заговорили только в 1934 году. В пятницу, 15 июня 1934 года, в 15 часов 40 минут министр внутренних дел Польши, 39-летний бригадный генерал и герой Первой мировой войны, а также боёв за независимость Польши Бронислав Перацкий приехал пообедать в фешенебельное кафе “Клубу Товажискего” почти в центре Варшавы, на улице Фоскаль, 3. Генерал был слишком самоуверенным человеком и практически никогда не пользовался охраной. Не привыкший склонять голову перед пулями на фронте, он ничего не боялся и в обычной, повседневной жизни – и это при том, что был любимцем маршала Пилсудского. Более того, судачили, что престарелый маршал хотел видеть Перацкого своим наследником на посту “начальника панствового” (главы государства).

В вестибюле кафе к Перацкому сзади подошёл молодой человек в летнем зелёном плаще и шляпе песочного цвета и трижды выстрелил в генерала, после чего скрылся. Одна из пуль попала в голову. Перацкий скончался в больнице, не приходя в сознание.

Справедливости ради стоит сказать, что украинская и польская историография резко расходятся в оценке Перацкого. В украинской историографии доминирует мнение, что Перацкий был врагом всего украинского и проводил массовые пацификации в украинских сёлах Галичины, сажал в тюрьмы украинских патриотов и бесчинствовал относительно мирного населения. Польская историческая наука указывает, что Перацкий был сторонником украинско-польского сотрудничества – вплоть до превращения украинцев и поляков в единую политическую нацию, поддерживал отношения с митрополитом Андреем Шептицким и всячески защищал равенство украинцев и поляков перед законом, за что снискал славу либерала.

Как было установлено в ходе следствия, террористом оказался 21-летний член Организации Украинских Националистов Григорий Мацейко. Но непосредственными организаторами убийства были

руководитель Краевого Провода ОУН, 25-летний Степан Бандера, а также боевики, 24-летний Николай Лебедь и его будущая супруга, 22-летняя Дария Гнатковская. Григорию Мацейко удалось скрыться и благополучно переехать за океан, в Аргентину. Организаторы убийства предстали перед судом и в ходе двух процессов – Варшавского и Львовского – были приговорены к различным срокам тюремного заключения (Степан Бандера – первоначально к смертной казни, заменённой в последствии пожизненным заключением).

На суде Бандера вёл себя крайне дерзко. Учитывая то, что подробные стенограммы судебного заседания печатались в украинской и польской прессе, имя Бандеры сразу же стало известно широким массам. Это был период славы Бандеры. Кстати, даже советские газеты опубликовали портрет Бандеры с сопутствующим текстом – мол, украинские патриоты борются с польскими оккупантами. Украинский национализм в ту пору ещё не воспринимался как нечто откровенно враждебное – тем более, что ОУН выступала фактором дестабилизации ситуации на территории Польши, а Коновалец, в своём умении находить общий язык со всеми, нормально общался и с советскими агентами, получая из СССР деньги (а одновременно – и из Германии, Литвы и других государств).

... В 1939 году, в самом начале Второй мировой войны, Бандере удаётся бежать из тюрьмы и переехать в Словакию, в санаторий Пещаны. За время, которое Бандера провёл за решёткой, в ОУН произошли серьёзные изменения. В 1938 году в Роттердаме был убит Коновалец. Его преемником становится ближайший соратник и родственник покойного полковник Андрей Мельник, стоявший на более умеренных революционных позициях, сторонник максимального сближения с Германией. Второй Великий Сбор Украинских Националистов провёл некоторые изменения в системе руководства организацией – на вторые роли был удалён Рико Ярый (правая рука Коновальца), усилили свои позиции такие члены Провода, как Ярослав Барановский и Емельян Сенник.

Бандера сразу же попадает под влияние Рико Ярого – известного интригана, позже подозревавшегося в одновременной работе как на Германию, так и на СССР. Именно Ярый (полуавстриец

с еврейскими корнями) в Пещанах осуществляет промывку мозгов Бандеры и его товарищей – Шухевича, Климишина, Лебеда и других. К этой группе присоединяется член Провода Ярослав Стецько, ещё пару месяцев назад писавший восторженные оды в честь Андрея Мельника.

Бандера встретился с Мельником. Как свидетельствуют документы, Мельник предложил Бандере пост своего заместителя. Бандера обещал подумать, но внезапно предьявляет Мельнику ультиматум относительно необходимости усиления революционной борьбы и устранения из окружения Бандеры Барановского и Сенника. Последний был неформальным “канцлером” ОУН, Мельник планировал, что именно Сенник станет премьером независимой Украины и именно его кандидатуру подал в сентябре 1939 года Канарису. Что касается Барановского – то у Бандеры были свои претензии к этому молодому и талантливому организатору революционной работы. Формальные претензии сводились к тому, что старший Брат Барановского сотрудничал с польской полицией. Позже семья Барановских публично отреклась от старшего сына. Но реальные претензии сводились к тому, что Барановский был женат на Анне Чемеринской, руки которой безуспешно добивался Бандера. Огласку получила история пощёчины, которую Чемеринская отвесила Бандере...

Не останавливаясь ни перед чем, Бандера публикует данные, свидетельствующие о работе Ярослава Барановского на польскую полицию. Позже оказалось, что эти документы – фальшивка.

10 февраля 1940 года Бандера и группа молодых националистов объявляют о неповиновении Андрею Мельнику и о создании Революционного Провода ОУН. Мельник был объявлен низложенным. Бандера объявил себя Вождём Украинской Революции.

В ответ на это Мельник собирает трибунал ОУН – по всем правилам, с присутствием адвоката и стороны обвинения. Вывод трибунала: Бандера, Ярый и Стецько повинны в раскольнической деятельности и подлежат смертной казни. С этого момента начинается война между Бандерой и Мельником, а точнее между двумя группами ОУН – мельниковцами и бандеровцами. Война,

жертвами которой стали десятки и сотни людей. В частности, историческая традиция приписывает именно бандеровцам уничтожение таких видных националистических деятелей, как Ярослав Барановский, Емельян Сеник, Николай Сциборский (выдающийся теоретик, автор классического труда «Нацократия»), полковник Роман Сушко и другие.

Раскол в Организации украинских националистов привёл к тому, что немцы, на которых ориентировались обе фракции ОУН, поставили точку в своих заигрываниях с украинцами и не пошли на создание на территории Украины марионеточного государства по типу Хорватии или Словакии, хотя ранее подобные планы вынашивались нацистскими бонзами – в частности, Вильгельмом Канарисом и Альфредом Розенбергом. Контраргумент противников был прост: у украинцев нет стороны, которая пользовалась бы авторитетом и могла быть надёжным союзником.

И здесь Бандера сыграл скорее на руку СССР – волей или неволей, но скорее в угоду собственным амбициям и собственному эгоизму.

Мифом является то, что Бандера – в отличие от Мельника – не ориентировался на союз с Германией. Наоборот – он всячески пытался продемонстрировать, что может быть более успешным «менеджером», чем Мельник. Об этом свидетельствуют многие документы – например, «Напрявні ОУН на випадок війни», составленные в мае 1941 года. Статьи в националистической прессе тоже говорят об ориентирах ОУН. Например, Ярослав Стецько писал: «Украинский национализм, немецкий нацизм и итальянский фашизм суть проявления одного духа». Третий пункт Акта провозглашения Украинского Государства гласил: «Новопостаюча Українська Держава буде тісно співдіяти з Націоналсоціалістичною Великонімецькою, що творить новий лад в Європі і допомагає Україні». Позже, в условиях эмиграции националисты пытались стыдливо пропускать эти пассажи при перепубликации старых документов. Хотя зачем? Всему есть объяснение.

Ориентация националистов на Германию – вполне объяснима и вряд ли подлежит осуждению. В Галичине уже знали о зверствах

НКВД, и считали, что хуже уже не может быть ничего. Народ верил в гуманность европейской нации, давшей миру Гёте, Шиллера, Баха. Именно поэтому немцев повсеместно встречали как освободителей. Сам факт коллаборационизма не может осуждаться или превозноситься – это объективное явление. Даже Франция пересмотрела своё отношение к Петену и Лавалю. Но вряд ли коллаборационизм – это явление, заслуживающее наград и превознесения. Это – вынужденные политические меры в условиях оккупации.

Ещё один миф, повторяемый Президентом Ющенко: от Бандеры требовали отречения от Акта провозглашения независимости Украинского Государства. На самом деле немцы попросту проигнорировали этот факт, который граничил с авантюрой. Дело в том, что Бандера дал установку Ярославу Стецько: провозглашать независимость не в Киеве (как это планировал Мельник), а в первом крупном населённом пункте, занятом немцами. 30 июня немцы вошли во Львов и Стецько провозгласил Акт независимости – от имени Бандеры. Кстати, портрет Бандеры был вывешен на львовском оперном театре рядом с портретом Гитлера... Спустя несколько дней немцы попросту объявили, что никакого государства они не потерпят. Немецкий чиновник Кундт в Кракове заявил Бандере: «Возможно, вы себя считаете союзниками немецкой армии? Но у немецкой армии нет никаких союзников на Востоке. Пользуясь военной терминологией, вы – покорённый народ».

Бандера некоторое время находился под домашним арестом, а позже был переведён в лагерь Заксенхаузен – лагерь для высокопоставленных пленных. Здесь же содержался сын Сталина Яков Джугашвили, племянник Молотова, французские, английские политики, а также деятели украинских националистов – в частности, кроме Степана Бандеры здесь находились Тарас Боровец (организатор УПА) и Андрей Мельник. В 1944 году здесь погиб поэт Олег Ольжич.

К слову, решение о создании УПА, сама деятельность повстанческих отрядов принимались без участия Степана Бандеры. Бандера служил лишь символом. Партийное определение (бандеровцы) дало

имя и воинским подразделениям, созданным на Волыни и Полесье в 1942 году (кстати, партизанские отряды бандеровцев появились чуть позже аналогичных мельниковских отрядов, о чём сейчас не принято вспоминать: мельниковцы в нашей исторической науке воспринимаются как откровенные коллаборационисты).

Не упоминается в исторической науке и о том, что в конце 1944 года Бандера вышел из лагеря и совместно с немецким командованием занимался созданием Украинского национального комитета – политической структуры, которая должна была возглавить борьбу украинских войск против СССР на стороне Германии. Одновременно в этот же комитет вошли и Андрей Мельник, и гетман Скоропадский, и прочие политические деятели. Правда, коэффициент полезного действия от этого комитета был практически нулевым.

За время, которое Бандера провёл в лагере, произошли серьёзные изменения в структуре и идеологии ОУН. Без участия Бандеры в августе 1943 года был проведён Третий Великий Сбор ОУН, который принял либерально-демократическую, социально ориентированную платформу. Именно в среде ОУН появляется первая аргументированная критика фашизма – работа Ярослава Старуха “Спектр фашизма”. ОУН отказалась от вождизма и “фюрер-принципа”, наладила контакты с другими организациями, вместо принципа единоначалия был внедрён принцип коллективного руководства.

Бандера не признал эти изменения. Начиная с 1945 года в ОУН ведётся активная дискуссия: Бандера упорно требовал возвращения на тоталитарную основу. Предлагался даже странный компромисс: а давайте, для внутреннего пользования будем использовать старую платформу ОУН (по сути своей, фашистскую), а для внешнего вида – новую, демократическую.

Результатом деятельности Бандеры стали новые расколы. В 1945 году от ОУН отходит группа писателя Ивана Багряного, стоящая на левых позициях. Эта группа провозгласила создание Украинской революционно-демократической партии. Дневники Багряного – это ещё одно свидетельство о деятельности Бандеры.

Как и, в частности, свидетельства Мирона Матвиенко – бывшего ближайшего соратника Бандеры, взятого при переходе советской границы в 1952 году.

В 1954 году Степан Бандера отказался признавать коллективное руководство в ОУН и в одностороннем порядке вышел из триумvirата (Лев Ребет, Степан Бандера, Зенон Матла). В результате произошёл второй раскол ОУН – на бандеровцев и “двийкари́в” (последователей “двойки” Ребет – Матла). “Двойку”, кстати, поддержали большинство тех, кто создавали УПА и воевали в лесах Волыни и Карпат – Бандера ими не воспринимался уже как несомненный лидер.

К концу своей жизни Степан Бандера уже перестал быть символом национально-освободительного движения. Он стал символом двух расколов, упёртым, непоследовательным, эгоистичным политиком, которого всё меньше воспринимали в националистических кругах – не говоря уже об аполитичной украинской эмиграции.

Убийство Степана Бандеры в октябре 1959 года снова вернуло его в пантеон героев: его начали воспринимать как мученика. Повторилась ситуация с Симоном Петлюрой: при жизни его считали политическим банкротом, после смерти вознесли на пьедестал.

Дальнейший всплеск деятельности бандеровцев за рубежом – это следствие как новой мифологизации Бандеры, так и спешной организаторской деятельности одного из его преемников – Ярослава Стецько, сумевшего добиться от американского руководства в разгар Холодной войны средств на деятельность своего детища – Антибольшевистского Блока Народов, основную роль в котором играла бандеровская ОУН.

Итак, вряд ли биография Бандеры даёт поводы для признания его героем. Героизм Бандеры – это небольшой эпизод, связанный с Варшавским и Львовским процессами в середине 30-х. Всё остальное время – это раскольническая деятельность или политическое интриганство. Патриотизм сам по себе – не повод кичиться. Это – как по мне – обязательное состояние души гражданина. Положительных дел и заслуг на счету у Бандеры не так и много.

Что же двигало Виктором Ющенко, когда он подписывал Указ о присвоении Бандере звания Герой Украины?

Во-первых, Виктор Андреевич не знает украинскую историю. Точнее, знает её очень поверхностно, на вульгарно-бытовом уровне, не углубляясь в суть проблемы. Я уверен, что он не разбирался в исторических тонкостях. Вот – есть вроде бы известная личность, воспринимаемая довольно неоднозначно. А давайте, вручим ему орден!

Во-вторых, в подобных случаях необходим вывод солидных научных институтов – Института истории Украины, Института археологии и источниковедения НАН Украины. Уверен, что положительные выводы учёных вряд ли могли бы быть – я хорошо знаком с научным сообществом и знаю порядочность нашей профессуры.

В-третьих, Виктор Ющенко под занавес собственного президентства думает о дальнейшей политической карьере. Получив на выборах 5% голосов, он мечтает трансформировать их в голоса избирателей на внеочередных парламентских выборах. Для этого ему нужна политическая сила. Он решил объединить правый спектр украинского политикума. В качестве цементирующего начала, своеобразной “взятки” для националистов и национал-демократов ему нужен был этот шаг – канонизация Бандеры. Теперь Ющенко попытается переманить на свою сторону часть электората Тягнибока и Костенко – а возможно, и предложить этим политикам соучастие в совместном блоке.

В-четвёртых, Ющенко чудесно понимает, что любой другой Президент может отменить его Указ, так как он издан в нарушение действующих законодательных норм. Указ трижды нарушает Статус звания “Герой Украины”. Во-первых, Героем может быть только гражданин Украины. Бандера был гражданином Польши и Германии, но не Украины. Во-вторых, один из пунктов гласит: “Звания Герой Украины не присвоаются за заслуги, які мали місце в минулому і не пов’язані зі становленням та розвитком незалежної України”. Заслуги Бандеры – именно в прошлом. В-третьих, городские и областные советы, выдвинувшие Бандеру на соискание высокого звания, не имели

права этого делать. В Статуте указано, что “Подання про присвоєння звання Герой України вносять Президентіві України Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Вищий господарський суд України, Генеральна прокуратура України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а також Комісія державних нагород та геральдики при Президентіві України”. Более того: любой гражданин Украины может опротестовать Указ Президента в суде.

В-пятых, Ющенко ещё раз решил подёргать за усы “русского медведя” – напоследок, так сказать. Ведь известно, каково отношение к Бандере в России (хотя странно, почему? Русским Бандера ничего плохого не сделал – просто сидел в Мюнхене и методично колот ОУН на несколько частей). А заодно со стороны Ющенко это – вызов украинцам Востока, попытка жёстко противопоставить себя большей части Украины и снова сыграть на расколе сознания.

...Когда-то я в разговоре с покойной ныне Славой Стецько сказал: “По-моему, вы пошли неправильным путём. На заре украинской независимости необходимо было перевести на русский язык “Историю УПА”, произведения Ярослава Стецько и Степана Бандеры – и бросить их массово на Восток”. Она согласилась – да, это была ошибка. Сейчас – если бы тогда был проведён ликбез – не стоял бы вопрос о том, стоит или не стоит присваивать Степану Бандере звание Героя Украины. Ответ был бы однозначен: нет! В украинской истории – в том числе истории национально-освободительного движения – были более достойные люди, чем Бандера. Но дискуссия велась бы на более аргументированном уровне, с учётом всех нюансов, без стереотипов.

А мне почему-то вспоминается Владимир Высоцкий. Его стихотворение по другому поводу:

Потеряли истинную веру.

Больно мне за СССР.

Отберите орден у Насера!

Не подходит к ордену Насер!

Довідка:

Бондаренко Костянтин Петрович – кандидат історичних наук, політолог, директор Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна. Редактор газети “Левый берег”. Консультант-аналітик Народно-демократичної партії, партії “Реформи і порядок” та “Пора”, Блоку Литвина. Автор понад 3000 статей в періодиці і 50-ти наукових робіт.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

Степан Бандера

НАД МОГИЛОЮ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

*(Промова виголошена 25 травня 1958 року над могилою
сл. пам. полк. Євгена Коновальця в Роттердамі, Голляндія)*

“Двадцять років – це звичайно невеликий відтинок часу в житті народів. Звичайно – але не це двадцятиріччя, яке лягло між теперішністю і трагічним травнем 1938 року. До нього не можна прикладати звичайної міри часу. Воно виповнене такими подіями історичного значення, що своєю вагою може рівнятися з цілими сторіччями інших епох. І всесвітня історія запише цей період назрівання, ходу і наслідків Другої світової війни, як один з важливіших. А вже в історії українського народу й української землі це двадцятиріччя закарбувалося такими подіями і процесами, далекосяглими перемінами і трагічними потрясеннями, що їх було б досить на долю багатьох поколінь.

Цей власний багатий і важкий зміст того порівняно недового часу творить неначе призму, через яку можемо бачити події і постаті у далекій перспективі, не в сучасних, а історичних пропорціях. Чимало справ і проблем, які двадцять років тому полонили увагу народів, сьогодні виглядають дрібними і маловажними. Скільки відійшло у безслідне забуття постатей, що в той час стояли в центрі

публічної уваги? Але ця перспектива часу, багата на великі події і зміни, не тільки зменшує і нівелює картини. Вона теж відслонює і ставить на весь зріст такі постаті і справи, які здобули собі тривале значення і вплив у житті народів.

І ось стоїмо над могилою такого небуденного мужа, полковника Євгена Коновальця. Двадцять літ проминуло, як у цій чужинній землі, далеко від Батьківщини, поховано тіло одного з найбільших синів України. Та всі бурхливі події, що бурунами котилися через Землі України і не лишили незаторкненого навіть цієї, здавалося б затишної голляндської країни, не змогли затопити, ні присипати пилом забуття пам'яті про Євгена Коновальця. Вони немов підняли її на височінь, неначе очистили довкола неї видно-круг, так що вона виступає ще монументальнішою, ще світлішою на тлі нашої епохи.

Коли замислимося над питанням: чому це так, чому той час не прислонив тінню цієї постаті, приходимо до переконання, що це діється завдяки величчю і вартості життєвого чину полковника Коновальця, завершеного Його смертю борця.

Євген Коновалець, комендант Корпусу Січових Стрільців – це одна з найбільших, найсвітліших постатей у період будівництва і збройної оборони Української Держави 1917–20 років. Після знищення Української Держави і захоплення Земель України ворожою військовою навалою він стає основоположником, організатором і провідником націоналістичного, визвольного руху, оформленого найперше в Українській Військовій Організації, а згодом в Організації Українських Націоналістів, що продовжує Національно-визвольну боротьбу за державну самостійність України революційними методами.

Змістом усього життя славної пам'яті Євгена Коновальця було повне самопожертву і послідовне змагання за волю свого народу, за здійснення на українській землі, в українській державі християнських засад, загальнолюдських і національних ідеалів – волі, правди і справедливості. Невмирущість великої ідеї увіковічило й опромінює пам'ять покійного Полковника, бо Він зробив дуже багато для закріплення і перемоги цієї ідеї.

Організація Українських Націоналістів і весь національно-визвольний рух встоялися в боротьбі з большевицькою Москвою й іншими наїзниками на Україну, закріпили й поширили свої впливи в українському народі через те, що вірно й послідовно йдуть шляхом Євгена Коновальця.

Він навчив нас, як треба служити великій ідеї цілим життям. Визнаючи свої національні ідеали, згідні з вічними Божими законами, та відкидаючи все незгідне з ними, що накидає нам ворог, зокрема протихристиянський большевизм, український народ мусить вести за це боротьбу за всяких обставин, а не тільки у пригожій ситуації. Змагання за волю і правду, за Бога і за Батьківщину мусить бути головним змістом життя поневоленого народу, а не тільки засобом, дорогою до кращого життя в майбутньому, оскільки є вигляди на недалеке осягнення цієї мети. Україна, з уваги на своє геополітичне розташування, може тільки власними силами, власним змаганням здобути й втримати свою незалежність. При цьому вона виконуватиме важливу місію ширшого значення і для інших народів, здійснюючи та захищаючи універсальне гасло: “Воля народам, воля людині!”

Большевицька Москва добре оцінила незаступимість полковника Коновальця, як Провідника українських національно-визвольних змагань, українського націоналістичного руху. Вбиваючи Провідника, ворог сподівався не тільки обезголовити цей рух, але цілком його знищити. Та знищити Організацію Українських Націоналістів, спинити її боротьбу не вдалося большевикам навіть убивством її Вождя. Джерело її живучості і сили лежить у всьому народі і з нього приходять постійне відновлення і скріплення національно-визвольної боротьби та її дійових чинників.

Та передусім самому покійному Провідникові завдячуємо тим, що навіть після Його трагічного загину ОУН не збилася зі свого шляху і віднайшла свою самостійницьку пробоевість у дальшому важливому і важкому періоді своєї діяльності. Полковник Коновалець, як керманіч революційної боротьби проти окупантів Українських Земель, зокрема проти большевицької Москви, був так само висунений на ворожі знищувальні дії, як борці

підпілля, і завжди це враховував у своїй праці. Особисто не-устрашимий, він турбувався найбільше долею визвольного руху, якщо б Його не стало в живих. Для того Він намагався якнайбільше своїх ідей, напрямних і засад визвольної дії прищепити цілій Організації, всім її кадрам.

Майбутнього розвитку світових подій і в зв'язку з ними умовин дальшої визвольної боротьби не можна з певністю передбачити на далеку мету і через те годі визначити відповідні конкретні пляни дії. Але те, що лише в тому напрямі можна було зробити, те полковник Коновалець зробив, щоб приготувити ОУН до правильної дії і боротьби в різних можливих ситуаціях.

Коли в 1941 році розгорілася між двома загарбницькими, тоталітарними імперіялізмами війна на українській землі та за її посідання, тоді ОУН, пам'ятаючи висновки Євгена Коновальця з ходу подій в 1917–1918 рр., дала почин і дійові рамки для активного виступу української нації на історичній арені. Проголошенням віднови Української Держави в червні 1941 року та будівництвом самостійного державного життя засвідчено, що український народ в жадній ситуації не зрікається своїх прав господаря на власній землі і тільки пошанування цих суверенних прав України іншими народами і державами може бути платформою приязні з ними.

Коли гітлеризм недвозначно виявив свої загарбницькі пляни і колоніальні методи супроти України, тоді ОУН, не зважаючи на трагічність двофронтної боротьби, перейшла до широких збройних діл, організуючи Українську Повстанську Армію.

Широка збройно-політична боротьба проти гітлерівського знищення України та проти поновленої большевицької займанщини, яку розгорнула ОУН-УПА в Другій світовій війні та в перші повоєнні роки, становить найвище піднесення українських визвольних змагань після 1917–20 років. Організаційно-політичні основи і напрямні для того дав Організатор і Провідник націоналістичного руху полк. Коновалець.

Найбільш непригожі зовнішні обставини не дали змоги підняти повстання проти большевизму і здобути державну незалежність України. Міжнародне становище допомогло Москві кинути

зобілізовані у війні армії на придушення визвольної боротьби України та інших народів уярмлених большевизмом. Та ОУН-УПА не склала зброї і не припинила продовжувати боротьбу, йдучи слідами славної пам'яті полковника Коновальця. Як Він і інші провідники самостійницьких змагань з Головним Отаманом Симоном Петлюрою у проводі, після заливу України ворожими окупаціями розпочали боротьбу революційно-підпільними методами, так знову ОУН-УПА під проводом Романа Шухевича-Чупринки перейшла з повстанської тактики на підпільну.

Визвольна боротьба триває далі. Її незламність – це найповніша запорука прийдешньої перемоги. Тепер цілий український народ захоплений націоналістичною ідеологією самостійности України та послідовної боротьби з безбожницьким і протинародним большевизмом. Націоналістичний рух став всенароднім визвольним рухом. А в парі з закоріненням його ідей в народі живе і все більше поширюється пам'ять про його великого Провідника й Основоположника Євгена Коновальця. Даремні всі большевицькі намагання осквернити й вирвати з душі народу цю велику славу, так само, як не вдається ворогові знищити віри в Бога та інших національних святощів.

Сьогодні, як і раніше, можемо ствердити, що ворогові Бога, України і всього свободолюбного людства не вдалося знищити ОУН і українського визвольного руху вбивством його Основника й Провідника. Але одночасно усвідомлюємо собі, що це величезна незаступима втрата, якої впродовж двадцяти літ понині не можемо переболіти. Розвиток і боротьба ОУН були б пішли ще багато краще і далі, якщо б її далі очолював і нею кермував полковник Коновалець. Ворожа бомба вирвала Його з визвольного змагання якраз напередодні того періоду, в якому самостійницький фронт найбільше потребував Його, досвідченого й незаступимого політичного і військового керманіча. Його героїчна смерть борця на найвищій і найважливішій стійці скріпила ще більше діючу силу націоналістичної ідеї, віру і завзяття українських націоналістів. Але втрати Його ніщо не вирівняє.

Коли стоїмо над могилою Того, хто був у нашому спільному змаганні Перший, Найбільший, Єдиний, – то жаль і біль проймають наші серця з такою ж невтишною гостротою, як тоді, двадцять років тому, коли вперше, в різних обставинах і не одночасно, але з однаковою грозою поразила нас страшна вістка про загин Полковника. І час, який проминув від тієї пори ті проніс понад нами стільки великих і важких, героїчних і трагічних подій, – не в силі заглушити цього жалю.

А проте і цей жаль-біль не переходить у нас в одчай. Бо кріпить нас наша віра. Невичерпне джерело сили наших душ – християнська віра в Бога, в Його справедливість і безмежну доброту, віра в безсмертність людської душі – дає нам певність, що наш невіджалуваний Провідник приймає участь у новому вищому й незнищимому житті. З цієї самої віри черпаєм переконання про нерозривний зв'язок Його й інших поляглих борців за волю з нашими дальшими визвольними змаганнями. Цей зв'язок полягає не тільки на їхньому вкладі у визвольну справу за життя, але продовжується далі в інший, містичний спосіб. Розділені кордоном смерти, але з'єднані зв'язком віри, ідеї і любови – живі та померлі можуть собі взаємно помагати перед Богом і через Бога.

У двадцяті роковини смерти Євгена Коновальця прибули до міста Його загину сотні синів і дочок українського народу, щоб на могилі цього Великого Українського Патріота, Борця і Провідника скласти вінки та вшанувати Його світлу пам'ять. Прибулі – це немов делегація від цілої нації, яка зберігає пам'ять про свого Великого Сина в найбільшій пошані. Наші поминки, молитви і вінки висловлюють найщиріші почуття всіх вірних дітей України, а зокрема всіх активних борців і страдників за цю ідею, для якої жив і за яку поліг полковник Коновалець. Хоч тільки мала частина українських патріотів має змогу спільно вшанувати двадцятую річницю Його смерти, а багато навіть не знає цієї дати, однак всі віддають найкращий поклін Його пам'яті вірністю Його ідеї. І кожний з нас добре завершить вшанування Його пам'яті, коли до молитви за вічне щастя Його душі додасть обітницю над Його

могилою: іти Його слідами, все життя працювати щиро для добра України і боротися до загину за її волю. Щоб перемога великої ідеї і правди навіки закріпила пам'ять і славу їх Великого Борця-Подвижника Євгена Коновальця”.

Слава Україні!

Героям слава!

ЗМІСТ

Передмова	3
<i>Володимир В'ятрович</i>	
Виступ на урочистій академії до 100-ліття Степана Бандери ...	5
<i>Микола Посівнич</i>	
Провідник ОУН	9
<i>Богдан Гордасевич</i>	
Степан Бандера і Акт 30 червня 1941 року	46
Виступ Наталки Бандери під час суду над Богданом Сташинським	62
Передмова Ярослава Стецька до книги Степана Бандери “Перспективи української революції”	67
<i>Інтерв'ю Сергія Воронцова з Степаном Бандерою</i>	
Війна закінчилася	73

<i>Кирилл Александров</i>	
Бандера: Постскрипум “Москальського” историка	82
<i>Богдан Гордасевич</i>	
Степан Бандера – Лицар чину	93
<i>Гжегож Россолінський-Лебе</i>	
Образ Степана Бандери в польській національній свідомості ..	104
<i>Володимир Павлів</i>	
Символ якої нації?	114
<i>Володимир В'ятрович</i>	
Степан Бандера: Старі та нові міфи	117
<i>Терорист</i>	118
<i>Колаборант</i>	120
<i>Авторитарний лідер</i>	121
<i>Розкольник</i>	123
<i>“Лише символ”</i>	125
<i>Інтерв'ю Марціна Войцеховскі з Ярославом Грицаком</i>	
Бандера був терористом-романтиком	128
<i>Ярослав Сватко</i>	
Степан Бандера: Випробування смертю	137
<i>Василь Расевич</i>	
Постать у “чорно-білих” кольорах	141
<i>Ігорь Лосев</i>	
Феномен бандерофобии в русском сознании	149
<i>Климентий Федевич</i>	
Бандера глазами простых россиян	173

<i>Ігор Ткаленко</i>	
Прощення... прощення.....	179
<i>Наталка Улинець</i>	
Бандеру світ шанує!	187
<i>Ярослав Сватко</i>	
Чи був Степан Бандера на майдані?	190
<i>Костя Бондаренко</i>	
Отберите орден у Бандеры!	195
Замість післямови	
<i>Степан Бандера</i>	
Над могилою Євгена Коновальця	209

Громадсько-політичне видання

**СТЕПАН БАНДЕРА:
1909–1959–2009**

Збірник статей

Упорядники

Богдан Гордасевич, Микола Посівнич

Відповідальний за випуск *А. Трач*

Редактор *Н. Мисик*

Дизайн обкладинки *Ю. Ольхович*

Комп'ютерне верстання *О. Іванків*

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

Підписано до друку 05.03.2010.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Офсетний друк.

Умов.-друк.арк. 12,78. Обл.-вид.арк. 10,11.

Замовлення № 09/03.

Виготівник і видавець – ТзОВ “Тріада плюс”

79016, м. Львів, вул. Митр. Ангеловича, 28

тел. (032) 243-17-49, e-mail: office@triadaplus.lviv.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2712 від 07.12.2006 р.